

Det Teologiske Menighetsfakultetet

2009-Høst

Master i Kristendomskunnskap (Systematisk Teologi)

AVH502-Masteravhandling (55 ECTS)

Veileder: Professor Gunnar Harald Heiene

Sindre Hunsbedt

Oppgavetekst:

En livssynsanalyse av den nasjonalsosialistiske verdensanskuelse

Innholdsfortegnelse

Del 1 Innledning 5

- 1.1. Tema 5
- 1.2. Primære problemstillinger 6
- 1.3. Formål og målsettinger 6
- 1.4. Metode 7
- 1.5. Materiale 9
- 1.6. Disposisjon 10
- 1.7. Bemerkninger 10

Del 2 Hva er et livssyn? 11

- 2.1. Hvordan skal man definere livssynsbegrepet? 11
- 2.2. Hva er forholdet mellom livssyn og religion? 12
- 2.3. Hva er forholdet mellom livssyn og ideologi? 13
- 2.4. Kort om forholdet mellom religion, livssyn, verdensbilde og ideologi 14
- 2.5. Hvordan skal man forstå begrepet «verdensanskuelse»? 14
- 2.6. En definisjon av livssynsbegrepet 15
- 2.7. Hvordan dannes et livssyn? 16
- 2.8. Hvilke spørsmål kan knyttes til livssynsmomentene? 19
  - 2.8.1. Hva er en virkelighetsoppfatning? 21
  - 2.8.2. Hva er et menneskesyn? 22
  - 2.8.3. Hva er verdioppfatning? 23
- 2.9. Oppsummering del 2 23

Del 3 Nasjonalsosialismen som livssyn 24

- 3.1. Introduksjon 24
  - 3.1.1. Hva er forholdet mellom Adolf Hitler og NSDAP? 24
  - 3.1.2. Hadde andre aktører innflytelse på utformingen av nasjonalsosialismen? 25
  - 3.1.3. Kan Hitler defineres som eneveldig? 26
  - 3.1.4. Inneholder nasjonalsosialismen religiøse trekk? 27
  - 3.1.5. Hvordan ble Hitlers livssyn dannet? 28
  - 3.1.6. Er nasjonalsosialismen diskvalifisert til å kunne kalles en politisk ideologi? 29
    - 3.1.6.1. Hva var Hitlers forhold til teori? 29
    - 3.1.6.2. Hva kjennetegner nasjonalsosialismen som tankesystem? 30
    - 3.1.6.3. Mangler nasjonalsosialismen en indre sammenheng? 32
    - 3.1.6.4. Har Hitler forakt for den analyserende forstanden? 33
    - 3.1.6.5. Nasjonalsosialismen kan defineres som en politisk ideologi 35
- 3.2. Hvilket virkelighetsområde danner basisen for nasjonalsosialismen som livssyn? 35
  - 3.2.1. Naturen som det grunnleggende virkelighetsområdet i nasjonalismen 36
    - 3.2.1.1. Naturen er herre over menneskene 36
    - 3.2.1.2. Rasens undergang kan bli en konsekvens av den naive humaniteten 36
    - 3.2.1.3. Den svake går til grunne i naturens brutalitet 37
    - 3.2.1.4. Er Hitler vulgærdarwinistisk? 39
  - 3.2.2. Ser Hitler på naturen som materiell eller åndelig? 39
- 3.3. Hva står sentralt i den nasjonalsosialistiske virkelighetsoppfatningen? 40
  - 3.3.1. Okkulte og mytiske elementer i nasjonalsosialismens virkelighetsoppfatning 41
    - 3.3.1.1. Helena Petrovna Blavatsky 42
    - 3.3.1.2. Guido von List 43

3.3.1.3. Jörg Lanz von Liebenfels	43
3.2.1.4. Ariernes sivilisasjoner i fortiden	45
3.3.1.5. Svastikaen	46
3.2.1.6. Hva var Hitlers personlige forhold til de ariosofiske mytene?	46
3.3.2. Den påståtte jødiske verdenskonspirasjonen	47
3.3.2.1. Infisering av blodet og infiltrering av kulturen	48
3.3.2.2. Marxisme	50
3.3.2.3. Sammenhengen mellom kapitalisme og marxisme	52
3.3.2.4. Jøden står bak den internasjonale kapitalismen	54
3.3.3. Kamp mellom folkeslagene om Lebensraum	55
3.3.3.1. Alle tyskere skal bo innenfor samme grense	56
3.3.3.2. Tyskland har for lite areal	56
3.3.3.3. Det er statens oppgave å holde rasen ren og erverve ny jord	58
3.3.3.4. Frankrike er Tysklands dødsfiende	59
3.3.3.5. Det utkjemper to separate kamper i verden	60
3.3.3.6. Hitler hadde to hovedmål	61
3.3.3.7. Hitler ønsker fred	62
3.3.4. Manipulerte nasjonalsosialistene virkeligheten?	63
3.4. Hva står sentralt i nasjonalsosialismens menneskesyn?	65
3.4.1. Spilte Friedrich Nietzsche en rolle i utformingen av nasjonalsosialismens menneskesyn?	65
3.4.2. Et kollektivt menneskesyn	66
3.4.3. Rasebiologi og eugenikk	68
3.4.3.1. Skilte den nasjonalsosialistiske rasebiologien seg fra den øvrige?	69
3.4.4. Raserenhet som forutsetning for opprettholdelse av kulturen	71
3.4.5. Arierne	73
3.4.5.1. Ifølge Hitler er det kun arierne som er kulturskapende	74
3.4.5.2. Arieren har evnen til å ofre seg for en sak som er større enn ham selv	76
3.4.6. Jødene i nasjonalsosialismens menneskesyn	76
3.4.6.1. Jødene i middelalderen	77
3.4.6.2. Årene i Wien som bakgrunn for å forstå Hitlers antisemittisme	78
3.4.6.3. Innflytelse fra antisemitter i Tyskland	81
3.4.6.4. Er Hitler opptatt av jødenes fysiske rasekjennetegn?	81
3.4.6.5. Jødene er ikke et religionssamfunn ifølge Hitler	82
3.4.6.6. Hvordan karakteriserer Hitler jødenes egenskaper?	84
3.4.6.7. Det er statens oppgave å beskytte nasjonen mot jødene	85
3.4.6.8. Virkningene av jødehatet	86
3.4.7. Fokuset på andre raser og folk	88
3.4.7.1. Sigøyerne	88
3.4.7.2. Slaverne	89
3.4.7.3. Svarte afrikanere	90
3.4.7.4. En fremtredende arabisk-muslimsk representant samarbeidet med Hitler	91
3.4.8. Var Hitler konsekvent i sitt rasesyn?	92
3.4.9. Andre aspekter ved nasjonalsosialismens menneskesyn	93
3.4.9.1. Eutanasi-programmet	93
3.4.9.2. Medisinske eksperimenter	94
3.5. Nasjonalsosialismens verdioppfatning	94
3.5.1. Sosialdarwinismen	95
3.5.1.1. Jus i naturtilstanden	96
3.5.1.2. Nasjonalsosialismen har både en kollektiv og en individuell forståelse av etikken som	

kan trekkes ut av sosialdarwinismen	96
3.5.1.3. Er nasjonalsosialismen alene om dette etiske utgangspunktet?	97
3.5.1.4. Misbrukte Hitler Darwins teorier?	97
3.5.1.5. Finnes det «teori» på hvorfor mennesker kjemper kollektivt?	98
3.5.1.6. Var nasjonalsosialistene overbevist om sin rett?	99
3.5.2. Finnes det andre nasjonalsosialistiske verdier?	99
3.5.3. Har nasjonalsosialismen en form for nytteetikk?	100
3.5.4. Hvilke virkninger fikk nasjonalsosialismens verdioppfatning?	101
3.6. Plassering av nasjonalsosialismen	103
3.6.1. Er nasjonalsosialismen synonymt med Adolf Hitler?	103
3.6.2. Nasjonalsosialisme eller hitlerisme?	107
3.7. Oppsummering del 3	108

Del 4 Konklusjon: Hvilken livssynstradisjon tilhører nasjonalsosialismen? 113

4.1. Hva er nasjonalsosialismens svar på de sentrale livssynsspørsmålene?	113
4.2. Ulike kategorier av livssynstradisjoner	115
4.2.1. Kan nasjonalsosialismen defineres som en monoteistisk religion?	115
4.2.2. Hva er naturalisme?	117
4.2.3. Er nasjonalsosialismen et uttrykk for naturalisme?	120
4.2.4. Er nasjonalsosialismen en panteistisk religion?	121
4.2.5. Er nasjonalsosialismen uttrykk for naturalisme eller panteisme?	122

Litteratur 125

Del 1 Innledning

1.1. Tema

Avhandlingens tema er en livssynsanalyse av den nasjonalsosialistiske verdensanskuelse, og med utgangspunkt i denne analysen skal jeg forsøke å plassere nasjonalsosialismen inn i en livssynstradisjon. Med *nasjonalsosialisme* menes her politikken utformet og utført av Det Nasjonalsosialistiske Tyske Arbeiderparti (NSDAP) og dets leder *Adolf Hitler* fra tidlig 1920-tall til 1945. En livssynsanalyse innebærer å vurdere livssynsmomentene *virkelighetsoppfatning*, *menneskesyn* og *verdioppfatning*. Per M. Aadnanes skriver at innholdsmessig er et livssyn bygd opp på synspunkt som gjelder problemstillinger knyttet til disse tre feltene (Aadnanes 2002: 15).

Dette temaet ble valgt fordi det er interessant å gå i dybden på de grunnleggende tankene bak dette politiske fenomenet. Disse tankene er fundamentale for å forstå kreftene som kom til uttrykk i andre verdenskrig. Nasjonalsosialismen var vesensforskjellig fra de fleste andre politiske ideologier i sin samtid i synet på mennesket og samfunn, selv om mange av dens sentrale ideer i stor grad var i tråd med tidsånden og dermed var en del av den allmenne oppfatning (Jf. Antisemittisme). Det spesielle med nasjonalsosialismen er at den satte ideene inn i et politisk system som ble lagt som føring på samfunnsutviklingen, og ideene ble i stor grad utført i praksis. I tillegg brøt den tvert med vestlige idealer som liberalt demokrati, rettsstat og allmenne rettigheter. Dette var forøvrig ikke idealer som stakk like dypt i alle land i Europa, og antidemokratiske ideologier og bevegelser var ikke et ukjent fenomen i mange europeiske land. Andre faktorer ved nasjonalsosialismen er at den så på vold som et legitimt virkemiddel for å nå politiske målsetninger, og den hadde innskrenking av rettigheter, deportasjon og senere utryddelse av en spesifikk folkegruppe som et konkret politisk mål.

Hvilken virkelighetsoppfatning, hvilket menneskesyn og hvilken verdioppfatning ligger bak denne tankegangen? Hva er disse livssynsmomentenes basis? Hvordan ble handlingene begrunnet? Hvilken rolle spilte *Adolf Hitler* som person? I hvilken grad var nasjonalsosialismen påvirket av allerede etablerte tanker? Hvilke uttrykk fikk disse tankene i nasjonalsosialismen? Var Hitler vinglete eller prinsippfast i den politiske utførelsen av ideologien?

I hoveddelen blir disse spørsmålene forsøkt besvart, og jeg kommer inn på tankene til noen av de mest fremtredende personene som påvirket nasjonalsosialismen, og nasjonalsosialismens bruk, eventuelt misbruk, av disse tankene.

Hva vet vi om temaet fra før? Meg bekjent er det ikke gjort noen omfattende, systematisk livssynsanalyse av nasjonalsosialismen før. I noen lærebøker som tar for seg livssyn og menneskesyn kan man finne opplysninger om visse trekk ved temaet, men disse går sjeldent i dybden. Det finnes som kjent omfattende litteratur både om Hitler og om andre verdenskrig i form av historielitteratur og Hitler-biografier, men disse beskriver i stor grad krigshistorie og/eller Hitlers liv, og i liten grad livssynsmomentene og tankene bak disse. Å kartlegge nasjonalsosialismen som livssyn er derfor både et relevant og et interessant tema.

1.2. Primære problemstillinger

Følgende problemstillinger skal være ledende i mitt forsøk på å gjennomføre en livssynsanalyse av nasjonalsosialismen. Første problemstilling er:

Hvordan kommer virkelighetsoppfatning, menneskesyn og verdioppfatning til uttrykk i nasjonalsosialismen?

Med utgangspunkt i dette stilles den andre problemstillingen:

Hvordan kan en analyse av disse livssynsmomentene være til hjelp når det gjelder å plassere nasjonalsosialismen i en livssynstradisjon?

I tillegg er mange av underoverskriftene i selve avhandlingen utformet som sekundære problemstillinger, og disse skal hjelpe til med å løse spørsmål knyttet til de primære problemstillingene.

1.3. Formål og målsettinger

Hovedformålet med besvarelsen er å gi en så systematisk analyse som mulig av livssynsmomentene i en totalitær politisk ideologi som formet historien direkte i sin samtid, og indirekte formet historien på ulike måter i ettertid. Min erfaring er at mange har en mening om nasjonalsosialismen og kjenner til bruddstykker av dens ideologi, men de blir svar skyldig når man spør hva tankene bak og begrunnelsen for dens praksis var. Mitt inntrykk er at det er mange myter og uvitenhet knyttet til nasjonalsosialismen. En målsetning er derfor å klargjøre hvilke tanker som lå bak nasjonalsosialismens praksis, og hvordan disse tankene henger sammen.

1.4. Metode

Metode er forskningsopplegget. Det vil si den måten man prøver forklaringene på og dermed kan komme frem til svar på problemstillingene eller hypotesene. Når det gjelder metode finnes det blant annet en *positivistisk* og en *hermeneutisk* variant. Positivismen, som er knyttet til naturvitenskapene, er empirisk og systematisk. Det betyr at den må være knyttet til et fenomen som lar seg observere og måle i den fysiske verden, og ved bruk av denne metoden setter man opp hypoteser. Et eksempel på et område der en positivistisk metode kan brukes er i systematisering av ulike arter av trær. Forskjeller mellom trærne og deres særegne egenskaper lar seg måle og observere i den fysiske verden. Når det gjelder nasjonalsosialismen kan ikke denne metoden brukes, fordi dens kilder er døde og dens utøvere er enten døde eller svært lite tilgjengelige. Jeg har derfor funnet det mest hensiktsmessig å benytte en hermeneutisk variant. Den hermeneutiske metoden er mye brukt blant annet i *humanistiske fag*. En hermeneutisk variant er ikke å årsaksforklare, men å forstå hva personer har gjort ut fra de eksisterende rammer som omgav personene. Hva var hensikten, motivet og målsetningene hos den handlende? Ved bruk av denne metoden må man derfor ha empati og forstå virkeligheten ut fra de aktuelle personers perspektiv. Det innebærer både å se på motivene for ytring/handling, og å se på de åndelige og fysiske forholdene i den tiden personene levde. Alle mennesker er mer eller mindre «barn av sin tid». Man må med andre ord prøve å sette seg inn i datidens mentalitet. Man må forstå handlingene som intensjonelle, som styrt av en bevisst hensikt, selv om den ikke nødvendigvis er fornuftig. Var handlingene preget av en indre drivkraft eller et ytre behov? En forstående, gjentenkende eller innlevende virksomhet kalles *hermeneutikk* (Kjeldstadli 1999: 119-123).

Forskning, særlig samfunnsforskning, handler for en stor del om å *generalisere*, eller å sette opp *allmenne teorier* (Kjeldstadli 1999: 104-107). Teoretiske generaliseringer stemmer ikke alltid med virkeligheten. De er ofte mer idealistiske enn realistiske. Det vil nesten uten unntak være et eller flere dilemmaer eller paradokser knyttet til et emne, og man bør derfor ta visse forbehold. I disipliner som handler om å systematisere og kategorisere er det liten mulighet til ikke å generalisere på et eller flere områder, selv om ordet generalisering ofte blir brukt på en nedsettende måte. Uten generalisering blir forskning en umulighet fordi det er en umulig oppgave å gå ned på detaljnivå på alle paradokser og dilemmaer (Jf. Aadnanes 2002: 41 og 107). Man kan finne paradokser og selvmotsigelser i det meste hvis man bare graver dypt nok. En definisjon av å generalisere er at man ser på en tendens ut fra en satt standard, en hypotese, en problemstilling eller et gjennomsnitt. Hvilken vei peker tendensen? Når det gjelder livssynsanalyse vil generalisering for det første si å sette fokus på *hovedlinjene* i livssynet.

Skal livssynet kategoriseres vil det for det andre si at man må vurdere hvilken livssynstradisjon som er mest nærliggende, og som det aktuelle livssynet har en overveiende tendens til å helle mot. I begge disse tilfellene vil det si at hovedfokuset må være på de viktige, fremtredende faktorene. Faren med generalisering er imidlertid at nyanser kan falle ut, men dette er dessverre ikke til å unngå.

Ved bruk av den hermeneutiske metoden må man ta utgangspunkt i skrevne kilder om emnet. De ulike kildene må settes sammen til en helhet, selv om de i mange tilfeller kan fremstå som motsetninger. Sett på den måten kan de sammenlignes med legoklosser som i utgangspunktet har ulik form og farve. Legoklosser kan likevel settes sammen på en hensiktsmessig måte, og dette gjelder også kildene. Hvis kildene motsier hverandre når de omhandler samme tema må man velge den som er mest sannsynlig, eller den som virker mest troverdig. Når flere primærkilder er entydige om det samme temaet er det større sannsynlighet for at hendelsen er beskrevet korrekt. Likevel er det alltid usikkerhet knyttet til det å bruke skrevne kilder. Å være kildekritisk er i denne sammenhengen viktig.

Virkeligheten er kaotisk, kompleks og sammensatt. Forskning om samme tema kan derfor gi ulike resultater. Innen livssynsanalyse er denne problemstillingen særlig aktuell, fordi en person som bekjenner seg til et spesielt livssyn kan legge noe annet i det enn det en annen person vil gjøre (Jf. Aadnanes 2002: 177). En livssynsanalyse, og forøvrig også annen forskning, blir med andre ord farget av «brillene» den som analyserer har på, uavhengig av hvor «objektiv» vedkommende person mener å være. En person som bekjenner seg til marxismen, vil derfor som regel komme frem til helt andre resultater når det gjelder denne ideologien enn det en bekjennende markedsliberalist vil gjøre. Hvordan en person tolker sitt livssyn er også avhengig av kulturell bakgrunn. Skal man for eksempel analysere marxismen som livssyn og samfunnsfenomen, og tar utgangspunkt i ulike sosialistiske tenkere på 1900-tallet, kan man derfor få ulike resultater. Måten marxismen kom til uttrykk på var forskjellig i Kina og i Polen (Jf. Aadnanes 2002: 177). Den sikreste måten å finne ut av for eksempel marxismen som livssyn på er å gå tilbake til *kilden*, som var *Karl Marx* personlig og granske hans skrifter. Forbeholdet er at man er klar over sitt eget ståsted i møte med Marx' skrifter.

I granskningen av et livssyn må man derfor, så sant det er mulig, tilbake til primærkilden. Da slipper man fortolkninger andre har gjort, selv om de selvfølgelig kan være til hjelp i vurderingene. Grunnen til at man i den grad det er mulig bør gjøre det på denne måten er kort oppsummert følgende: På grunn av ulike forutsetninger kan ulike personer komme frem til vidt forskjellig resultat, og andre kilder enn primærkilden kan være farget av noens personlige agenda.

Man ser altså at selv «ferdige» livssyn kan være vanskelige å systematisere fordi de kan få ulike personlige og kulturelle uttrykk. Likevel ligger primærkilden der som en «objektivitet» i seg selv, uavhengig av tolkning. Budskapet er objektivt sett det forfatteren selv la i det. Hvis forfatteren er død, kan man ikke vite helt sikkert hva vedkommende mente. Man kan kun tolke det vedkommende *sannsynligvis* mente. Når forholdene gjør at budskapet kun kan tolkes av andre enn personen bak primærkilden, vil det derfor alltid få en personlig vri fordi en tolkning kun kan være subjektiv. Ingen kan si de har tolket Marx, eller andre kilder, på en objektiv og hundre prosent riktig måte. Av de nevnte årsaker er en av mine primærkilder i hoveddelen *Mein Kampf*. I dette verket kommer Hitlers tanker til uttrykk uten å være farvet av personer med en spesiell agenda i forholdet til nasjonalsosialismen. Likevel skal man være klar over at Hitlers verk ble redigert språklig i ettertid. Men som hoveddelen vil vise kan man dra slutningen at dens hovedbudskap og primære ideer ikke ble redigert bort.

1.5. Materiale

Som primærkilde kommer jeg til å bruke Per M. Aadnanes bok *Livssyn* når det gjelder livssynsstruktur og livssynsanalyse. Dette fordi Aadnanes har skrevet et grundig og utmerket verk om livssyn og livssynsanalyse. I analysen av nasjonalsosialismens virkelighetsoppfatning, menneskesyn og verdioppfatning er primærkilden Adolf Hitlers egen bok *Mein Kampf*. Denne blir brukt fordi den er skrevet av nasjonalsosialismens frontfigur, og er dermed ikke farvet av andres tolkninger. Om den var «utdatert» da Hitler kom til makten kommer jeg tilbake til i hoveddelen. En annen viktig kilde som er brukt er journalisten og forfatteren *Sebastian Haffners* bok *Hitler- en politisk analyse*. Denne tar for seg en rekke temaer knyttet til nasjonalsosialismen som ikke er spesielt prioritert i annen litteratur om emnet, selv om mange av hovedtrekkene er de samme.

Som supplement til primærkildene bruker jeg forskningslitteratur om emnet. I redegjørelsen av nasjonalsosialismens okkulte røtter, og de okkulte røttenes betydning for deler av virkelighetsoppfatningen, bruker jeg *Nicholas Goodrick-Clarke*'s bok *The Occult Roots of Nazism*. Når det gjelder temaene som har med rasebiologi og antisemittisme å gjøre, gjør jeg bruk av *Torgeir Skorgens* bok *Rasenes oppfinnelse* og artikler hentet fra boken *Jødehat-antisemittismens historie fra antikken til i dag*, i tillegg til diverse andre artikler knyttet til historiefaget ved UIO (Se litteraturlisten). Bruken av historielitteratur gjelder også i redegjørelsen av historiske hendelser direkte knyttet til hovedtemaet, og som dermed illustrerer nasjonalsosialismens ideer i praksis.

1.6. Disposisjon

Disposisjonen av besvarelsen er lagt opp med utgangspunkt i fire deler. Hver del tar for seg det temaet som er nevnt i hovedoverskriften og undertemaer knyttet til denne. Dette er for å gi en så systematisk oversikt som mulig. Del 2 tar for seg hovedtrekkene i hvordan et livssyn blir dannet, ulike livssynsdefinisjoner, forholdet mellom livssyn, ideologi, religion, verdensbilde og verdensanskuelse, og hva et livssyn er bygget opp rundt. Del 3 tar for seg nasjonalsosialismen som livssyn: Hvilken rolle Hitler spilte, om den har en ideologisk klarhet, dens oppbygning og grunnprinsipper, hva som danner basisen for dens virkelighetsoppfatning, og hvordan virkelighetsoppfatning, menneskesyn og verdioppfatning kommer til uttrykk. Del 4 drøfter hvilken livssynstradisjon det er rimelig å plassere nasjonalsosialismen i, og den fungerer også som konklusjon på min andre primære problemstilling. Del 2 og 3 har i tillegg en kort oppsummering i slutten av hvert kapittel.

1.7. Bemerkninger

Jeg tar personlig avstand fra rasebegrepet anvendt på mennesker. At det finnes fysiske forskjeller mellom mennesker alt etter hvor de stammer fra er åpenbart. Likevel mener jeg rasebegrepet i denne sammenhengen er uholdbart, og det har følgende begrunnelse: For det første er det en rekke paradokser knyttet til det å definere en «rase». Rasebiologien som vitenskap viste i seg selv at man ikke kom frem til felles kriterier i definisjonen av en «rase». For det andre er begrepet *rase* på norsk og *rasse* på tysk historisk knyttet både til husdyravl og til kategorisering av mennesketyper. Man har med andre ord brukt samme begrep på to ulike fenomener. Innen husdyravl betegner begrepet en *kunstig frembrakt* populasjon avlet frem for å få visse egenskaper. Det finnes med andre ord ikke naturlige raser (Jf. forholdet ulv/hund og Gallus Bankiva/tamhøns). Raser er et resultat av menneskelig kultur, ikke av natur. Begrepet er etter min vurdering derfor meningsløst å bruke når det er snakk om ulike mennesketyper. «Rase» er etter min vurdering mer en sosial konstruksjon enn en realitet.

På engelsk har man, i motsetning til norsk og tysk, to ulike begreper for «rase». Ordet *breed* refererer til husdyrrase, mens ordet *race* har en helt annen betydning. Begrepet er blant annet i offisiell bruk i USA for å kategorisere befolkningen, og den rimeligste oversettelsen til norsk er *folkeslag* eller *mennesketype*. På engelsk har man også uttrykket *human race* som betyr menneskeheten, ikke «menneskerasen». Det er som kjent forskjell mellom rase og art. Det engelske ordet «race» er med andre ord mindre betent og verdiladet enn det norske «rase» og det tyske «rasse». Av hensyn til ryddighet og leservennlighet har jeg likevel latt være å

plassere ordet i anførselstegn i avhandlingen.

Et annet ord jeg av hensyn til ryddighet har valgt å ikke plassere i anførselstegn, er ord som relaterer til *ariere*. I den grad «ariere» har eksistert har de ikke så mye å gjøre med germansktalende folkeslag i Nordvest-Europa, men er knyttet til Nord-India og Iran. Iran betyr «ariernes land».

Del 2 Hva er et livssyn?

2.1 Hvordan skal man definere livssynsbegrepet?

Ulike personer kan ha ulike definisjoner av begrepet livssyn. Det er et vagt begrep (Aadnanes 2002: 10). Det kan være vanskelig å definere både selve begrepet og hva det inneholder på en konkret måte. En vid definisjon innebærer at alle mennesker har «et syn på livet», og dermed har et livssyn. Med en slik definisjon av begrepet vil et livssyn alltid være privat og personlig, og det er kun enkeltindividet som kan stå inne for sitt livssyn eller fortolkningen av et livssyn flere i utgangspunktet har felles (Aadnanes 2002: 15). Hvor gjennomtenkt og bevisst et livssyn er, kan imidlertid variere fra person til person. «Legfolk» har ofte tilsynelatende vilkårlige elementer innebygd i sitt livssyn, og livssynet er ikke alltid like systematisk eller gjennomtenkt (Bråkenhielm 1994: 11 og 15 og Aadnanes 2002: 17). Hva de mener eller gjør kan variere fra situasjon til situasjon, og livssynet kan inneholde større eller mindre bruddstykker fra større, gjennomtenkte idésystemer. I den postmoderne tidsalder, der alt synes relativt, er det bare fantasien som setter grenser for hvilke elementer enkeltpersoner kan sette sammen for å fortolke tilværelsen. Dette står i motsetning til den relativt homogene livssynstradisjonen som rådet da kirkens syn dominerte i Europa. Mennesker kan også «adoptere» større, gjennomtenkte idésystemer, gjennom å konvertere til for eksempel en politisk ideologi eller en religion, og gjøre den til sitt livssyn.

En snevrere definisjon av livssynsbegrepet er at det forbeholdes gjennomtenkte systemer, som de store religionene, politiske ideologier og livsfilosofier. Et livssyn sammensatt av vilkårlige elementer vil havne utenfor en slik definisjon. Definerer man livssynsbegrepet slik, vil et livssyn fremstå som noe eksklusivt og være opphøyet over mindre gjennomtenkte syn på livet.

Meningene om hvordan man definerer livssyn er med andre ord delte. Aadnanes skiller i denne sammenhengen heller mellom reflekterte og ureflekterte livssyn (Aadnanes 2002: 16). Skillet Aadnanes opererer med har mye for seg. Om livssynsbegrepet kun var forbeholdt

gjennomtenkte systemer dukker det en rekke spørsmål opp: Hvor skal man sette grensen for hva som er et livssyn og hva som ikke er det hvis man legger teoretiske kriterier til grunn? Hva skal «vanlige» menneskers syn på livet kalles hvis de ikke tilfredsstiller kriteriene? Hvem er i en posisjon til å definere hva som kvalifiserer til å kalles et gjennomtenkt system? Et syn på livssynsbegrepet som ekskluderer de fleste menneskers livssyn vil skape et kunstig skille mellom «eliten» og «legfolk». Aadnanes' skille mellom reflekterte og ureflekterte livssyn er derfor kategorier som inkluderer alle menneskers livssyn, uavhengig av hvor «intellektuelle» disse menneskene er. Med dette som utgangspunkt vil et livssyn alltid være knyttet til et enkeltindivid, og da spiller graden av refleksjon rundt livssynsspørsmålene mindre rolle, selv om et gjennomtenkt livssyn kan fremstå mer troverdig.

2.2. Hva er forholdet mellom livssyn og religion?

Det finnes synspunkter som går ut på at livssynsbegrepet bør holdes på et sekulært nivå, og at et livssyn dermed er det sekulære motstykke til religion. En slik definisjon av livssynsbegrepet finner man ofte hos *humanetikere*. Et slikt skille er problematisk fordi en religion også fungerer som et livssyn, og den inneholder alle livssynsmomentene. Religion er likevel noe *mer* enn bare et livssyn, da den også inneholder *kultus-moment* (Aadnanes 2002: 18). Den kan også inneholde myter og den har ofte en tydelig sosial funksjon (Bråkenhielm 1994: 19). På samme måte som Aadnanes skiller mellom reflekterte og ureflekterte livssyn, kan man i stedet for å plassere henholdsvis livssyn og religion i to adskilte kategorier, kalle dem for sekulære og religiøse, eventuelt åndelige, livssyn.

Skillet mellom sekulære og religiøse/åndelige livssyn kan være flytende, alt etter hvordan man definerer religion. Ordet *religion* kommer etter stor sannsynlighet av det latinske verbet *religare*, som betyr å være bundet til (Aadnanes 2002: 11). Er da dyrkelse av en tilstand, et himmellegeme, en avdød eller levende person av religiøs karakter, eller er det religiøse forbeholdt dyrkelse av det usynlige, overnaturlige og/eller åndelige? Hvis dyrkelse av noe fysisk eller noe som har vært fysisk ikke er religion, kan for eksempel fenomenet med forfedre- helte- eller kjendisdyrkelse avvises som religion. Gjør man dette faller samtidig fundamentet for mange religioner sammen, siden gudene i disse religionene etter all sannsynlighet i utgangspunktet var mennesker som utrettet store ting. I det gamle Egypt ble faraoene tillagt guddommelig status, og dette gjaldt også keiserne i visse perioder av romerriket. I dag blir mange kjendiser regnet som *idoler* (eng. avguder) av mange «vanlige» mennesker. Heller ikke dyrkelse av statuer formet av menneskehånd, solen eller månen vil med en slik definisjon komme inn under religionsbegrepet, til tross for at slike fenomener er

et fremtredende trekk i mange av de trosretningene som kalles religioner. Mange mennesker kan også ha et nærmest religiøst forhold til for eksempel penger. Hvis det som defineres som religion er forbeholdt det åndelige/overnaturlige, må alle de nevnte eksemplene avvises som religion. De må i stedet betegnes som kvasi-religion (Aadnanes 2002).

I religionsvitenskapen vil kristendommen komme inn under religionsbegrepet. *Karl Barth* mente derimot at kristendommen er åpenbaring, mens en religion er konstruert av mennesker. Kristendommen er frelse fra Gud, mens religion er menneskers forsøk på å frelse seg selv. Kristendommen er derfor motsetningen til religion (Aadnanes 2002: 12).

Også dette eksempelet viser at hva som kan betegnes som religion ikke kan defineres med skråsikkerhet. Det vil alltid være et eller flere paradokser knyttet til en definisjon. Aadnanes trekker frem *buddhismen* som en trosretning som det knyttes paradokser til. Buddhismen inneholder ikke noen egentlig gudstro, og Buddha var ingen gud. Buddha mente derimot at det fantes en «overnaturlig» verdensordning. Aadnanes har følgende definisjon av religion som både inkluderer buddhismen og ekskluderer sekulære livssyn: «Tru på oversanselige makter og ordningar, personlege eller upersonlege, som menneska har eitt eller anna forhold til, som det oppfattar som vesentleg og prøver å innretta livet sitt etter.» (Aadnanes 2002: 12). Med en slik definisjon vil mange av eksemplene over bli ekskludert fra å bli betegnet som religion hvis man anvender naturvitenskapelige metoder. En innvending mot dette er imidlertid at man i en religion med for eksempel soltilbedelse, må ta utgangspunkt i at utøverne tilegner solen åndelige egenskaper som moderne naturvitenskap vil avvise at solen har. Selv om deres virkelighetsforståelse er «falsk» betyr ikke det at den ikke gir dem en form for mening. Et livssyn med tilhørende livssynsmomenter er alltid knyttet til individet, selv om det skulle vise seg at deler av livssynet er en illusjon.

2.3. Hva er forholdet mellom livssyn og ideologi?

Ideologi betyr «idélære» eller «idésystem» (Aadnanes 2002: 13) og kan i utgangspunktet brukes bredt. I denne sammenhengen er det imidlertid begrenset til idésystemer med en politisk agenda. En ideologi kan, i likhet med en religion, fungere som et livssyn hvis den inneholder refleksjoner knyttet til livssynsmomentene. Det er ikke alle ideologier som kan fungere som livssyn. *Liberalismen* er et eksempel på en ideologi som kun tar for seg visse politiske grunnstandpunkt, og den kan derfor samordnes med ulike livssynstradisjoner. *Marxismen* har derimot et helhetssyn på tilværelsen, og kan fungere som et livssyn alene (Aadnanes 2002: 19). En ideologi har det til felles med større religioner at den har sitt utgangspunkt i et kollektiv sammensatt av individer med tilnærmet felles utgangspunkt i synet

på tilværelsen, eller i et kollektiv med en ubestridt leder på toppen. Når en ideologi dannes blir individenes nesten felles livssyn satt sammen til et (politisk) idésystem ved hjelp av «kompromiss» og generaliseringer som dekker over individuelle variasjoner (Aadnanes 2002: 15). Er det en ubestridt leder i kollektivet er det vedkommendes personlige overbevisninger som legger føringene på ideologien. Med utgangspunkt i de politiske målene blir ideologien forsøkt lagt som føring på samfunnsutviklingen, og makt og innflytelse forsøkes oppnådd.

En ideologi minner i uttrykk mer om religioner enn det andre sekulære livssynstradisjoner gjør. I likhet med en religion har en ideologi en tydelig sosial funksjon (Bråkenhielm 1994: 19), og den organiserte formen gjør at enkelte av ideologiene kan få utslag som minner om kultiske handlinger. Eksempel på dette er persondyrkelsen av Hitler, Stalin og Mao (Aadnanes 2002: 19). Nasjonalsosialismen er et eksempel på en ideologi der også myter står sentralt. Enkelte ideologier kan derfor ha sterke kvasireligiøse tendenser, og de kan derfor fungere som *religionssurrogat*.

2.4. Kort om forholdet mellom religion, livssyn, verdensbilde og ideologi

Carl Reinhold Bråkenhielm skriver at forskjellen mellom verdensbilde, livssyn, religion og ideologi vesentlig er på det teoretiske plan. I praksis spiller disse distinksjonene mindre rolle (Bråkenhielm 1994: 19). Denne slutningen er riktig hvis man tar i betraktning at de fleste menneskers livssyn kan inneholde elementer knyttet til alle disse begrepene. Det ene begrepet utelukker heller ikke det andre. For eksempel kan man bekjenne seg til en kristen tro (religion) samtidig som man politisk kan være sosialist, liberalist eller konservativ (ideologi). Et verdensbilde skiller seg likevel fra et livssyn. Et verdensbilde handler ikke om det emosjonelle, men om en overgripende helhetstolkning av tilværelsen (Bråkenhielm 1994: 9). Et livssyn vil derimot ha det *Anders Jeffner* kaller en «følelsesmessig grunnholdning» (Bråkenhielm 1994: 18). Aadnanes skriver at livssynsbegrepet har en emosjonell side og kan representere en persons dypeste engasjement (Aadnanes 2002: 15). At et livssyn har en emosjonell side, viser at det er direkte knyttet til personligheten til vedkommende som bekjenner seg til livssynet.

2.5. Hvordan skal man forstå begrepet «verdensanskuelse»?

Er en «verdensanskuelse» det samme som et livssyn? Aadnanes skriver at det ikke finnes et tilsvarende ord i tysk og engelsk som det norske «livssyn». Nærmest kommer man med henholdsvis «Weltanschauung» og «world-view» (Aadnanes 2002: 10-11). Likevel beskriver ikke disse tre begrepene helt det samme. Hitler bruker ordet *Weltanschauung* både når han taler

om nasjonalsosialismen, kristendommen og marxismen. I den engelske oversettelsen av *Mein Kampf* skriver oversetteren om ordet *Weltanschauung*:

We have no one English word to convey the same meaning as the German word, and it would have burdened the text too much if I were to use a circumlocution each time the word occurs. *Weltanschauung* literally means «Outlook on the World». But as generally used in German this outlook on the world means a whole system of ideas associated together in an organic unity- ideas of human life, human values, cultural and religious ideas, politics, economics, etc., in fact a totalitarian view of human existence (Forord Hitler 2008: 13)

Oversetteren skriver videre at både kristendommen, islam og sosialisme, og definitivt nasjonalsosialisme, kan kalles *Weltanschauung* (Forord Hitler 2008: 13). Et engelsk begrep som burde ligge nærme det tyske ordet er det nevnte *World View*, men jeg regner med at det er en grunn til at dette ordet ikke er blitt brukt av oversetteren: betydningen er ikke helt synonym. På norsk har man både begrepene livssyn, verdensanskuelse og verdensbilde. Begrepene er ikke klart atskilt (Jf. Bråkenhielm), men både et verdensbilde og en verdensanskuelse er etter min vurdering «større» og mer omfattende enn et livssyn. Et livssyn omhandler ifølge Aadnanes og Bråkenhielm personlige overbevisninger, mens et verdensbilde i større grad omhandler verden utenfor. Man sier for eksempel: «Jeg leser for å utvide mitt verdensbilde». Man sier ikke: «Jeg leser for å utvide mitt livssyn». Et verdensbilde handler mer om inntrykket og fortolkningen man har av den verden man lever i enn om personlige overbevisninger. Et livssyn vil derimot handle om personlige overbevisninger. Det har en emosjonell side (Aadnanes 2002: 15 og Bråkenhielm 1994: 18). Med utgangspunkt i dette er min vurdering at en verdensanskuelse både omfatter vurderinger om den verden man lever i, personlige overbevisninger og at den har en emosjonell side (Jf. forord Hitler 2008: 13). Man kan si at begrepet verdensanskuelse er *altomfattende*, og tar opp i seg sentrale elementer fra både livssyn og verdensbilde. Man kan rangere disse begrepene alt etter hvor omfattende de er. Man får da følgende rangering: livssyn, verdensbilde og verdensanskuelse. Livssyn er det minst omfattende, mens verdensanskuelse er det mest omfattende. Begrepene er forøvrig vanskelige å definere helt klart, og det vil alltid være paradokser knyttet til en definisjon.

2.6. En definisjon av livssynsbegrepet

Med utgangspunkt i det som kan trekkes ut av det som er redegjort for så langt, er det nærliggende å definere et livssyn på følgende måte:

En sum av personlige eller kollektive overbevisninger basert på meninger knyttet til, holdninger til, forventninger til, og fortolkninger av tilværelsen, med det dette innebærer av virkelighetsoppfatning, holdninger til andre levende vesener, verdier, normer, etikk og moral, og fortolkninger av historien, kulturen og samfunnet.

Denne definisjonen er grovt sett en sammenfatning av Aadnanes' definisjoner av livssynsbegrepet (Aadnanes 2002: 19-20).

2.7. Hvordan dannes et livssyn?

Dannelsen av et livssyn med tilhørende menneskesyn er avhengig av en rekke faktorer, men alle disse faktorene kan sies å ha sin bakgrunn i en *kultur*. Begrepet "kultur" er relativt diffust og kan defineres på mange forskjellige måter. En kort, presis definisjon av en kultur er:

En felles menneskeskapt identitet bygget på felles historie, språk, verdier, religion, tradisjon, og materielle og kunstneriske uttrykk.

Kultur er med andre ord allestedsnærværende, selv om man sjelden går rundt og tenker på den. Elementene i definisjonen av hva en kultur er sammensatt av er på ingen måte adskilte, da de går inn i hverandre og/eller har en gjensidig påvirkning. Historisk sett står religion svært sentralt i de fleste kulturer, og dermed er religionsforståelse ofte hovednøkkelen til å forstå kulturen. Aadnanes skriver at de fleste store religioner, inkludert kristendommen, har utviklet en symbiose med samfunn og kultur, og dette gjør at religionen blir *etnisk*.

Religionssosiologen *Peter Berger* hevder i boken *The Sacred Canopy* fra 1967 at religionens rolle i samfunnet er å være et felles *meningsunivers*. Med dette mener han at religionen legitimerer institusjoner, strukturer, maktforhold, gir mening til livet og skaper en trygg ramme. Religionen er med andre ord grunnleggende for alle aspekter ved samfunnet. I en slik enhetskultur er det lite rom for utvikling av individuelle livssyn, da religionen kontrollerer de felleskulturelle rammene (Aadnanes 2002: 54). Fenomenet med livssynsmangfoldet man ser i Vesten i dag er ikke et universelt fenomen, men henger for en stor del sammen med den sekulariseringen Vesten har gjennomgått siden opplysningstiden. Når religionen mistet makten over samfunnet, åpnet det opp for andre tilnærminger til tilværelsen (Jf. Aadnanes 2002: 196).

Alle mennesker som er oppvokst i en kultur er i større eller mindre grad påvirket av tankene og strømningene i kulturen. Med andre ord er *mentalitet* og *holdninger* i befolkningen

påvirket av kulturen. Mentalitet, holdninger og kultur står også i et gjensidig forhold til hverandre, da mentalitet og holdninger kan ha noe å si på utviklingen av kulturen fremover.

Forskjellige nasjoner har ulike kulturer, og dermed ulike kulturelle koder og verdier. Det kan også være store kulturelle variasjoner innenfor en nasjon. Som et eksempel kan nevnes at det i Norge er forskjell på kulturen, og dermed mentaliteten, i Oslo og i Valle. Man kan også si at ulike generasjoner generelt sett har ulik kultur. Dagens unge har for eksempel et helt annet forhold til massemedia enn det tidligere generasjoner har hatt.

Siden man bevisst eller ubevisst er påvirket av den kulturen man er oppvokst i, vil tanker og ideer som i utgangspunktet kom fra en fremmed kultur, få ulike utslag når de blir tatt opp i og kommer til uttrykk i en annen kultur. Kulturen fortolker tankene ut fra de forutsetningene som allerede råder. Aadnanes kaller dette fenomenet for «livssynsstraumdrag». Når en person kaller seg eksistensialist er det fordi vedkommende har hentet vesentlige deler av livssynet sitt fra eksistensialismen (Aadnanes 2002: 17). Vedkommende er ikke en mental kopi av *Jean-Paul Sartre* selv, men har tolket de eksistensialistiske tankene inn i den kulturelle konteksten vedkommende allerede befinner seg i. Dette fenomenet er også grunnen til at Karl Marx' teorier fikk ulike utslag i henholdsvis Sovjetunionen, Cuba og Kina, selv om det også var mange fellesnevnerne (Aadnanes 2002: 177).

Utviklingen i et samfunn og påvirkning eller diktering utenfra vil bidra til at «nye» tanker og ideer oppstår. Dette vil igjen føre til at disse tankene og ideene kan bli mer eller mindre systematisert i nyetablerte livssyn. De kan også integreres og/eller erstatte tanker i etablerte livssyn. Denne tendensen har man tydelig sett i Vesten siden opplysningstiden. Man har fått det som kalles *etisk pluralisme* og *livssynspluralisme* i takt med en økende *sekularisering*. Det innebærer at det finnes mange ulike tilnæringsmåter til aktuelle saksforhold.

Aadnanes skriver at ingen lever i et kulturelt vakuum, uansett hvor individualistisk eller reflekterende man måtte være. Man er derfor ikke «fri» når man danner sitt livssyn. Kjennskap til kulturell bakgrunn er derfor helt nødvendig for å forstå en persons livssyn (Aadnanes 2002: 17). Bråkenhielm skriver at om man tar utgangspunkt i kulturhypotesen er «vanlige» menneskers livssyn og/eller verdensbilde et konglomerat av mer gjennomarbeidede tankesystemer formidlet gjennom skole, kunst og kultur, og politikk. Dette sammenfaller med det Aadnanes definerer som ureflekterte livssyn. En annen teori er individhypotesen som tar utgangspunkt i at et verdensbilde/livssyn er konstruert på grunnlag av personlige livserfaringer og funderinger. Sammenligner man individhypotesen med kulturhypotesen innebærer førstnevnte at kulturen spiller en mer underordnet rolle i dannelsen av verdensbildet/livssynet (Bråkenhielm 1994: 15).

En kultur er preget av symboler, kategorier og begreper som kulturen har utviklet for å gjøre verden begripelig. Man er, enten man vil eller ikke, preget av forutinntatte meninger, eller det som populært kalles *fordommer*. Fordommer handler om læring og tilpasning. Det kan defineres som en forsvarsmekanisme med utgangspunkt i «føre var-prinsippet». Fordommer handler om en naturlig skepsis til det fremmede. Har man fordommer er man forberedt på eventuelle farer i møte med det ukjente. Om fordommene blir bekreftet eller avkreftet i møte med nye situasjoner kan naturlig nok variere.

Et livssyn kan oppstå som en protest mot det etablerte, som reaksjon på en tilstand eller som svar på problemstillinger som tidligere ikke har vært reelle eller aktuelle. Dette skjer fordi en kultur stadig utvikler seg, blir påvirket eller diktert utenfra, og at nye saksforhold dermed dukker opp. Både «nye» tanker som følge av indre utvikling, tanker som har «ligget i dvale» og tanker som følge av påvirkning eller diktering utenfra kan utfordre de etablerte tankene i en kultur.

Siden man ikke er «fri» når et livssyn dannes, kan man heller ikke si at noe livssyn er hundre prosent originalt eller nytt, selv om det kan inneholde «nye» tanker. Ingen kan forøvrig si at de har monopol på en bestemt idé eller tanke, fordi det er stor sannsynlighet for at en annen person har tenkt akkurat det samme et annet sted eller i en annen tid. For å bruke et gammelt uttrykk: «Der er intet nytt under solen».

De som for eksempel kommer med ideer til nye oppfinnelser bygger på forutsetninger som allerede er der fra før. For eksempel er det en grunn til at datamaskinen ikke ble oppfunnet på 1500-tallet eller i Afrika. De første som konstruerte flyvinger måtte studere fuglenes vinger. Mange kan også tenke seg frem til nye måter å bygge en bygning på, men det bygger også på allerede eksisterende prinsipper, og alle må forholde seg til de samme naturlovene.

En idé eller en tanke kan bli presset frem av ytre behov. Av ytre behov står krig i en absolutt særstilling når det gjelder utløp for menneskelig kreativitet. Et eksempel på ideer, og deretter ting, som er blitt presset frem på grunn av krig er mer effektive våpen. For eksempel var oppfinnelsen av stridsvogner en direkte konsekvens av første verdenskrig og atombomben en direkte konsekvens av andre verdenskrig.

Ingen livssyn kan skryte på seg enestående eksklusivitet og originalitet, siden de alltid i større eller mindre grad er farget av det allerede etablerte. Men siden et livssyn består av mange ideer og tanker, kan man sette tankene og ideene sammen på en ny måte, eller justere dem slik at tankesystemet fremstår som radikalt, originalt eller nytt (Jf. Aadnanes 2002: 197-198). Dette fenomenet kalles *synkretisme*. *Karl Marx'* teori er et eksempel på dette fenomenet. Den blir av mange sett på som svært original, men Marx var ikke den eneste som

synset med sosialistiske ideer. Det han gjorde var å systematiserte dem og lage en teori. Det at han hentet sentrale tanker blant annet fra Det Nye Testamentet og hos andre sosialistiske tenkere, gjør at hverken teorien eller mange av tankene hans er originale. Ikke en gang hans tanker om at historien er en utviklingsprosess mot et klimaks er originale, han bare sekulariserte dem. Aadnanes skriver at det går en tydelig idéhistorisk linje helt fra de gammeltestamentlige profetene, gjennom *Augustin* til Marx når det gjelder historiesynet (Aadnanes 2002: 177-178). Nasjonalsosialismen er et annet eksempel på en teori som i stor grad benytter seg av allerede eksisterende tanker og setter dem sammen i et nytt system. At Hitlers teori ikke er spesielt systematisk er ikke relevant i denne sammenhengen (Jf. Aadnanes 2002: 17). Poenget er at forskjellen mellom ulike tankesystemer kommer til uttrykk i *hvilke* tanker som er brukt og *hvordan* de er satt sammen.

2.8. Hvilke spørsmål kan knyttes til livssynsmomentene?

Ifølge Aadnanes må et livssyn inneholde virkelighetsoppfatning, menneskesyn og verdioppfatning (Aadnanes 2002, 15). *Jan-Olav Henriksen* skriver i boken *Menneskesyn, historisk arv og varig aktualitet* at et menneskesyn som er en del av en større livssynssammenheng ikke bare innebærer et bestemt moralperspektiv, men også åpner for at man stiller "de store spørsmålene". Henriksen opererer med følgende punkter:

- Hva er menneskelivets opprinnelse?
- Hva er målet, hensikten eller meningen med menneskets liv?
- Hva er det viktigste i mitt møte med andre mennesker?
- Hva slags syn finner vi på menneskets utvikling og modning i et aktuelt menneskesyn?
- Hva er forholdet mellom individ og fellesskap
- Hvordan skal vi forstå døden?
- Hvordan kan mennesket virkeliggjøre seg selv?
- Hva er det å være menneske til forskjell fra andre levende vesener?
- Hva betyr det at mennesket er fritt, og hva er forutsetningen for denne friheten? (Henriksen 2005: 10)

Etter min vurdering er noen av spørsmålene grunnleggende, og går igjen i alle livssyn, mens andre er mindre relevante. Noen av dem kan også være irrelevante i visse livssyn. For eksempel vil livssyn som fremstiller tilværelsen som meningsløs hevde at det ikke er noe mål eller mening med menneskets liv. De viktigste spørsmålene skal i det følgende presiseres.

Det første spørsmålet har med virkelighetsoppfatning og menneskesyn å gjøre, og følgende spørsmål kan utledes fra dette: Er mennesket skapt av en høyere, guddommelig makt? Er det et resultat av en evolusjon i dyreriket med den døde materie som utgangspunkt? Eller er det kanskje skapt av en gud, men utviklet etterpå? De store religionene vil forklare menneskets eksistens med utgangspunkt i det guddommelige. I motsetning til dette står livssyn med en

grunnleggende materialistisk tilnærming. Sistnevnte livssyn har som utgangspunkt at alt biologisk liv har felles opphav i den døde materie. I en mellomposisjon kommer livssyn i ulike nyanser som finner svar i det tredje utledede spørsmålet. Utgangspunktet i slike syn er at livet er skapt av noe overnaturlig, men har utviklet seg etterpå.

Generelt er dette de tre hovedtrekkene for å forklare menneskets opprinnelse og eventuelle utvikling. Det finnes forøvrig en rekke nyanser med utgangspunkt i slike syn. Andre spørsmål i denne forbindelse kan være: Finnes Gud? Er Gud personlig? Er Gud en upersonlig guddommelig energi i naturen/universet som alt levende er en del av? Eller er Gud utgangspunktet for en "verdensfornuft" som er grunnlaget for det fellesmenneskelige? Finnes det flere guder med ulike roller? Er Gud nærværende eller har han trukket seg tilbake? Er Gud inne i mennesket? Eller er alt guddommelig/overnaturlig utelukket?

Det tredje og femte spørsmålet har med både virkelighetsoppfatning, verdi- og menneskesyn å gjøre og følgende spørsmål kan utledes fra disse: Er mennesket grunnleggende egosentrisk, eller er det et fellesskapsvesen? Er alle mennesker like mye verdt? Har alle de samme rettighetene og samme krav på respekt? Videre kan man ut fra dette stille spørsmål som: Hva eller hvem bestemmer hva som er rett og galt? Er det Gud, mennesket selv eller naturlovene? Hvor kommer det onde fra? Finnes det i det hele tatt noe som kan kalles godt og ondt? Er hva som er godt og ondt avhengig av konteksten? Ulike livssyn og religioner kan ha svært ulike svar på disse spørsmålene alt etter hvilke utgangspunkt de har.

Det sjette spørsmålet har med både virkelighetsoppfatning og menneskesyn å gjøre, og kan utledes til følgende spørsmål: Hva skjer etter døden? Er mennesket kun materie som går tilbake til jorden, eller finnes det noe evig i mennesket som aldri dør? Er menneskets sjel/ånd bare kjemiske prosesser i den materielle hjernen eller er det en del av en åndelig evighet? Svarene på disse spørsmålene står i direkte relasjon til spørsmål en, og i gjennomtenkte livssyn vil det være et samsvar i svarene på disse spørsmålene.

Spørsmål åtte har med både virkelighetsoppfatning og menneskesyn å gjøre, og kan presiseres til følgende spørsmål: Er mennesket utelukkende en del av naturen, og har det samme biologiske opphav som andre vesener, eller er det noe med mennesket som skiller og/eller setter mennesket over/ved siden av naturen? Hva er det som eventuelt skiller det menneskelige fra det dyriske? Også i dette spørsmålet vil hovedskillelinjen gå mellom livssyn som regner med at det finnes noe guddommelig, og grunnleggende materialistiske livssyn. I en særstilling finner man livssyn som regner selve naturen som guddommelig (panteisme).

Hvilke svar man har på disse spørsmålene, i hvilken grad de blir vektlagt og det innbyrdes forholdet mellom dem er grovt sett det som former ulike livssyn og gir dem forskjellig

uttrykk. Henriksen skriver at i tillegg til selve innholdet som blir vektlagt i et menneskesyn, spiller kultur en rolle i konstruksjonen av menneskesynet (Henriksen 2005: 11). Henriksen er her inne på det kulturelle aspektet nevnt tidligere i avhandlingen.

2.8.1. Hva er en virkelighetsoppfatning?

Virkelighetsoppfatning vil si hvilken oppfatning man har av den fysiske verden man lever i. Den innebærer et *ontologisk* og et *forklaringsteoretisk* element (Bråkenhielm 1994).

Ontologien stiller spørsmål angående hva som er basisen for tilværelsen og hvordan den er (Aadnanes 2002: 144). Forklaringsteorien tar for seg spørsmål angående hvordan man i siste instans kan forklare det som skjer i verden. Man kan legge tre utgangspunkt for å forstå virkeligheten: En høyere makt/Gud, mennesket selv eller naturen (Bråkenhielm 1994). Dette kan defineres som ulike virkelighetsområder.

En kristen virkelighetsoppfatning vil forklare hele virkeligheten ut fra en åndelig virkelighet: Den Treene Gud. Gud blir sett på som skaperen og opprettholderen av det fysiske univers, men han er samtidig vesensforskjellig fra den verden han har skapt. Verden er materiell, mens Gud er ånd/immateriell. Verden er bundet av tid og rom, mens Gud er evig og uforanderlig. Sentralt i en kristen virkelighetsoppfatning står også synet på at Gud har sendt sin sønn, Jesus Kristus, for å frelse menneskene.

En sekulærhumanistisk virkelighetsoppfatning vil sette mennesket selv som utgangspunktet for å forstå virkeligheten. Problemet med dette er at man da i utgangspunktet ikke har noen forklaring på hvordan liv oppstod, slik man vil ha i religiøse eller naturalistiske livssyn. Et reflektert sekulærhumanistisk livssyn vil derfor enten være ateistisk eller agnostisk. En ateistisk humanisme vil ha mange fellestrekk med naturalistiske livssyn når det gjelder synet på livets opprinnelse og utvikling, mens en agnostisk humanisme vil hevde at man ikke kan vite sikkert om det er noen høyere mening bak livets opprinnelse. Til tross for at en ateistisk humanistisk virkelighetsoppfatning vil ha mye til felles med en naturalistisk virkelighetsoppfatning på grunn av det felles sekulære utgangspunktet, vil menneskesynet og verdisynet ofte få vidt forskjellig uttrykk. I motsetning til et konsekvent naturalistisk livssyn vil et sekulærhumanistisk livssyn regne med historie, kultur og samfunn som en menneskeskapt virkelighet. Mennesket er vesensforskjellig, ikke bare gradforskjellig, fra dyrene. Mennesket blir sett på som det har fri vilje, og at det har et moralsk ansvar både for seg selv og samfunnet det er en del av (Aadnanes 2002: 171). Mennesket blir i humanismen sett på som et *åndsvesen*. Dette innebærer at mennesket er vesensforskjellig fra andre levende vesener, blant annet fordi det har fornuft og evne til abstrakt tenkning.

En konsekvent naturalistisk virkelighetsoppfatning vil avvise alt overnaturlig, og vise til at virkeligheten er identisk med den fysiske naturen (Aadnanes 2002: 143). Mennesket er underlagt de naturlover som finnes i universet, og det har samme biologiske opphav som alt annet liv. Ingenting kan ses uavhengig av naturen, da alt er en del av den. Konsekvent naturalisme kan derfor sies å være grunnleggende *materialistisk*. Men det finnes også en religiøs livssynstradisjon som setter naturen i sentrum, nemlig *panteismen*. Et eksempel på panteisme er *hinduismen*. En panteistisk virkelighetsoppfatning vil hevde at den fysiske naturen og det guddommelige er identisk (Aadnanes 2002: 40 og Bråkenhielm 1994: 62). En panteistisk virkelighetsoppfatning tar utgangspunkt i at naturen i seg selv er guddommelig, enten i form av en energi/kraft i universet som alt levende er underlagt og har del i, og/eller at gudene bor i naturen.

2.8.2. Hva er et menneskesyn?

Det ligger alltid et menneskesyn bak alle mellommenneskelige forhold, og dette gjelder ikke minst i politiske ideologier. Hvilket menneskesyn makthaverne i et samfunn har slår direkte ut på måten samfunnet blir styrt på. Hovedskillet når det gjelder menneskesyn i politikk går i grove trekk ut på om man ser på mennesket som enkeltindivider eller som en masse. Det innebærer også hvilken verdiskala man bruker på mennesket. Er alle mennesker like mye verdt? Har mennesket en høyere verdi enn andre levende vesener? En materialistisk tilnærming til mennesket vil være annerledes enn en tilnærming der mennesket hevdes å være skapt i Guds bilde. Hvilke konkrete elementer innebærer så et menneskesyn? Selve ordet "menneskesyn", sier i seg selv mye om hva det innebærer: Et syn på mennesket. Henriksen skriver:

Et menneskesyn hjelper oss med å forstå oss selv bedre, og å møte noen av de utfordringene vi står overfor. Det kan også hjelpe oss til å forstå og forholde oss til *andre* på tjenlige måter. Slik sett tjener menneskesynet både til *identitetsbygging* og *samfunnsbygging*. Det plasserer mennesket inn i en større sammenheng, der det kan ha en *klarere* forståelse av både seg selv som individ og av andre mennesker (Henriksen 2005: 9).

Henriksen skriver at et menneskesyn nesten alltid er knyttet til en mer helhetlig forståelse av verden (Henriksen 2005: 9). Dette sammenfaller med Aadnanes definisjon av menneskesyn som et av de sentrale livssynsmomentene. Henriksen skriver videre at det finnes mange måter å utvikle et menneskesyn på, og det finnes ingen fasit på hva det skal inneholde. Eksempler på hva et menneskesyn kan bygge på er ulike verdensbilder, religiøse- eller sekulære livssyn, politiske ideologier, filosofier og/eller ulike vitenskaper. Hva som kan integreres i et menneskesyn er derfor svært åpent (Henriksen 2005: 9). Dette sammenfaller i stor grad med

Bråkenhielms kulturhypotese (Bråkenhielm 1994: 15).

Siden et menneskesyn er en del av en større livssynssammenheng, vil det stå i forholdet til det øvrige innholdet i denne livssynssammenhengen, som virkelighets- og verdioppfatning. *Leslie Stevenson* skriver i boken *Syv teorier om menneskets natur* at menneskesynet henger sammen med livet som helhet (Stevenson 1994: 7). For eksempel vil et kristent livssyn plassere mennesket i forholdet til Gud, og dermed vektlegge andre saksforhold når det gjelder virkelighets-, menneske- og verdioppfatning enn det et marxistisk livssyn vil gjøre.

2.8.3. Hva er verdioppfatning?

Hva livssynet vektlegger som helhet og som utgangspunkt har stor betydning når det gjelder verdioppfatningen. Henriksen skriver at et menneskesyn ikke kan ses isolert fra *etikk* (Henriksen 2005: 10). Det vil si at etiske verdier står i en direkte relasjon til menneskesynet, men de vil også stå i relasjon til virkelighetsoppfatningen. Mener man for eksempel at alle mennesker er skapt i Guds bilde, får man en annen etikk enn hvis man mener at mennesket kun er materie og et resultat av en evolusjon i dyreriket.

Verdioppfatning kan defineres som det man regner som verdifullt på det ikke-materielle plan. Dette gjelder spesielt etikk, men også regler og normer for mellommenneskelige forhold, holdninger og forhold til andre levende vesener og holdninger til materielle ting. Eksempel på ikke-materielle verdier er respekt, lojalitet, solidaritet, mot og måtehold. Man kan si at et menneskes verdioppfatning kommer til uttrykk i vedkommendes *moral*.

Hvem eller hva er så premissleverandøren for rett og galt? Eller finnes det i det hele tatt noe som kan kalles rett og galt? Alt etter hva man setter som basis i livssynet som helhet kan verdioppfatningen få ulike utslag. Tar man utgangspunkt i virkelighetsoppfatning finnes det tre virkelighetsområder man kan begrunne verdioppfatning ut fra: En overnaturlig makt/Gud, mennesket selv eller naturen (Bråkenhielm 1994). Tilnærminger til synet på hva som er rett og galt kan derfor spenne fra det absolutte, der en personlig guddom har satt en objektiv standard for rett livsførsel, til det relative og subjektive der enkeltindividets naturlige drifter og syn på nytte er det eneste som blir sett på som gjeldende i bedømmelsen av hva som er rett og galt.

2.9. Oppsummering del 2

Jeg har i denne delen tatt for meg hva et livssyn er, hvordan man kan forstå livssynsbegrepet, hvordan et livssyn dannes og hva et livssyn er sammensatt av. Jeg har sett på ulike definisjoner av livssyn, ulike tankesystemer som kan fungere som livssyn, og på forholdet

mellom livssyn, religion, ideologi, verdensbilde og verdensanskuelse. Videre har jeg sett på forutsetningene for et livssyn, hvordan det blir dannet, og hvordan livssynmomentene kan komme til uttrykk.

Et livssyn innbefatter spørsmål og refleksjoner knyttet til livssynsmomentene virkelighetsoppfatning, menneskesyn og verdioppfatning, og et livssyn er alltid knyttet til enkeltindividet. Et livssyn kan ikke klart avgrenses i forholdet til religion og visse ideologier, da religioner og ideologier også kan gi svar på livssynsspørsmålene. Både religion og visse ideologier er likevel noe mer enn bare et livssyn, da de også har en tydelig sosial funksjon, kan ha målsetninger om å legge føringer på samfunnsutviklingen og at de inneholder/kan inneholde myter og/eller kultus. Religion og ideologi kan sies å være uttrykk for *kollektive livssyn*.

Et livssyn skiller seg fra et verdensbilde ved at et verdensbilde mer er et uttrykk for en helhetstolkning av tilværelsen, mens et livssyn er et uttrykk for personlige overbevisninger. Verdensbildet mangler det emosjonelle grunnlaget som finnes i et livssyn.

Et livssyn er alltid farvet av kulturen aktøren for livssynet har vokst opp i. Dette gjelder uavhengig av hvor «objektiv», individualistisk eller reflektert en person er. Dette gjør at det ikke er mulig å konstruere et gjennomført originalt livssyn. Tolkninger av tanker hentet fra andre kulturer eller personer vil alltid bli farvet av forutsetningene personen som tolker dem har fra før.

De ulike livssynmomentene kan ta utgangspunkt i tre virkelighetsområder: det guddommelige, mennesket selv eller naturen. Avhengig av hva man tar som utgangspunkt for å tolke tilværelsen, kan virkelighetsoppfatning, menneskesyn og verdioppfatning få ulike uttrykk. Hvilke spørsmål man stiller og hvilke refleksjoner man gjør med utgangspunkt i virkelighetsområdet er med på å gi forskjellige livssyn ulike uttrykk.

Del 3 Nasjonalsosialismen som livssyn

3.1. Introduksjon

3.1.1. Hva er forholdet mellom Adolf Hitler og NSDAP?

Før man ser på nasjonalsosialismen som livssyn er en klargjøring av hvilken rolle Adolf Hitler som person hadde en viktig faktor. En avklaring i forholdet mellom ham og det tredje rikets politiske ideologi er viktig fordi man da får et utgangspunkt for å vurdere om

nasjonalsosialismen som livssyn, kollektiv bevegelse og politisk ideologi kan defineres som én manns verk, eller om den kan defineres som et mer «demokratisk» system der flere aktører hadde noe å si på utformingen.

Den nasjonalsosialistiske bevegelsen vokste fra å være et miniparti i München til å bli Tysklands eneste tillatte parti på mindre enn 15 år. På det tidspunktet Hitler ble aktiv i partiet i 1919, het det *Deutsche Arbeiterpartei* (DAP). Ikke lenge etter Hitlers entré ble navnet endret til *Das Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP). Hitler skriver i *Mein Kampf* at han i begynnelsen var skeptisk til partiet. Han så på det som nok et ustrukturert parti som ville gå til grunne like fort som det hadde oppstått. Han ønsket å drive med politikk, men innså at det måtte skje innenfor en ny bevegelse. DAP var etter Hitlers vurdering ikke stivnet til en «organisasjon», og det kunne derfor formes til en *personlig virksomhet* (min uthevelse). Innhold, mål og retning kunne ennå bestemmes, noe som ville være umulig i de store, etablerte partiene (Hitler 1994 I: 152-153).

Hitler hadde helt siden tiden i Wien ønsket å drive med politikk, men muligheten åpnet seg ikke før han kom i kontakt med DAP i München. I tiden i Østerrike så han ikke sin egen overbevisning representert i noe etablert parti, og han så ingen hensikt i å slutte seg til noen etablerte organisasjoner eller partier og kjempe sammen med dem. Han anså dem alle som forfeilede og ute av stand til å gjennomføre en nasjonal gjenfødelse av det tyske folk i et større omfang (Hitler 1994 I: 92).

Hitler ble raskt en ubestridt ener i NSDAP, og han fant på et tidspunkt ut at han ville være *Der Führer*. På norsk oversetter man ofte dette uttrykket med *Føreren*, men en bedre oversettelse vil være *Lederen*, da «führer» på tysk betyr «leder» (Jf. Geschäftsführer). *Sebastian Haffner* skriver i boken *Hitler- en politisk analyse* at dette ikke kan dateres helt nøyaktig, og det ble heller ikke utløst av noen enkel begivenhet. Derimot slår Haffner fast at det ikke forelå i begynnelsen av Hitlers politiske karriere (Haffner 1979: 19).

Nasjonalsosialismens grunnprinsipper, intensjoner og visjoner er å finne i det nasjonalsosialistiske manifest *Mein Kampf*. Hitler dikterte denne til *Rudolf Hess* mens han satt fengslet i festningen Landsberg etter det mislykkede «ølkjellerkuppet» 8. november 1923. Haffner skriver at ved nydannelsen av NSDAP i 1925 var det bare én vilje: Lederens (Haffner 1979: 21). Hitlers vilje til makt var absolutt og partitilhengerne gav ham frie tøyler. Nasjonalsosialismens ideologi kan med andre ord sies å være et avtrykk av Hitlers mentalitet og *verdensanskuelse*.

3.1.2. Hadde andre aktører innflytelse på utformingen av nasjonalsosialismen?

Nasjonalsosialismens mest kjente ideolog sies å være *Alfred Rosenberg* (Aadnanes 2002: 187). *Torgeir Skorgen* skriver at Rosenberg likevel aldri vant noen større anseelse som offisiell parti-ideolog, selv om opplagene av hans hovedverk *Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts (det tyvende århundrets myter)* fra 1930 skulle tilsi det motsatte. Både Hitler og *Joseph Goebbels* latterliggjorde hans verk og kalte det et uleselig makkverk (Skorgen 2002: 229), men Rosenberg ble likevel minister for «oppfostring i livsanskuelse» (Skorgen 2002: 118) og Hitler oppnevnte boken hans til den nasjonalsosialistiske ideologiens manifest (Skorgen 2002: 226). Dette kan tilsynelatende synes ambivalent og selvmotsigende, men en måte å forstå dette logisk på er at Hitler *personlig* avviste Rosenbergs fremstillinger, men at han samtidig så dem som nyttige i indoktrineringen av befolkningen ved at de kunne skape en forestilling om tidligere tiders storhet. Hitler vek som kjent ikke fra noe som kunne hjelpe ham i å nå hans visjoner.

3.1.3. Kan Hitler defineres som eneveldig?

Til tross for Rosenbergs rolle som offisiell parti-ideolog, gjorde Hitlers posisjon at om andre nasjonalsosialister kom med forslag eller ideer, måtte disse alltid få en personlig godkjenning. Hitler kan defineres som en eneveldig diktator med stor kynisk og taktisk sans. Han utmanøvrerte og nøytraliserte konkurrenter og motstandere i partiet (Haffner 1979: 28), og hadde alltid siste ord. Det kan se ut til at Hitler i stor grad levde opp til uttrykket: «splitt og hersk!».

Führerbefehl er begrepet som brukes om Hitlers personlige ordrer når han ville at noe skulle gjennomføres. Ingen andre enn Hitler kunne gi slike avgjørende ordrer. De som ikke adlød eller gjorde en dårlig utført jobb ble straffet, avsatt eller degradert. Det gjaldt derfor å tolke Hitlers ordrer slik at utførelsen av dem samsvarte med Hitlers vilje. Med andre ord måtte man kjenne til Hitlers grunnleggende visjoner, og handle ut fra dem. SS-sjef *Heinrich Himmler* kan trekkes frem som en person som i stor grad klarte å tolke Hitlers mentalitet. Han var en ambisiøs person som kombinerte strukturert, punktlig og effektiv planlegging med en livlig fantasi. Himmler ble av Hitler lenge regnet som den mest trofaste medarbeideren. Dette var på grunn av hans lojalitet og de resultatene han oppnådde. Himmlers SS stod for driften av konsentrasjonsleirene og stod bak *Einsatz-gruppen*, som utførte grove krigsforbrytelser på østfronten. Himmler kan likevel bare defineres som en person som utførte Hitlers vilje. Han kunne ikke gjøre noe som var i strid med Hitlers visjoner uten å bli straffet for det. Hans handlinger mot slutten av krigen, og Hitlers reaksjon på disse, er et tydelig eksempel på dette faktum. Hitler kan derfor defineres som eneveldig, men gjorde Hitlers opphøyde posisjon at

han ble en person det oppstod kult rundt?

3.1.4. Inneholder nasjonalsosialismen religiøse trekk?

Det er rimelig å anta at Hitlers personlige verdensanskuelse ble utviklet til et kollektivt livssyn gjennom at det ble omformet til en politisk ideologi. Denne verdensanskuelsen ble deretter adoptert som livssyn av hans nærmeste støttespillere. De nærmeste av Hitlers støttespillere adopterte denne verdensanskuelsen med bakgrunn i persondyrkelsen av Hitler. *Joseph Goebbels* meldte seg inn i NSDAP i 1924, og mislikte i begynnelsen sterkt Hitlers posisjon i partiet. Senere utviklet han en enorm beundring og lojalitet til Hitler, og han var en av få støttespillere som holdt ut helt til Hitler begikk selvmord i førerbunkeren under rikskanselleriet i Berlin 30. april 1945. Han tok etter Hitlers død på seg ansvaret som landets leder, en posisjon han kun hadde i én dag. Han nektet, i likhet med Hitler, en betingelsesløs kapitulasjon. Dette står i motsetning til for eksempel den «trofaste» Himmler som stakk av og forsøkte å forhandle frem en kapitulasjonsavtale med de vestallierte.

Persontilbedelsen av Hitler, både i partiet og senere blant store deler av befolkningen, gjør at nasjonalsosialismen fra et utenfraperspektiv får trekk som ellers kjennetegner religion. I del 2 er det argumentert for at skille mellom hva som kan defineres som religion, og hva som ikke kan defineres som religion ikke er helt klar. Fremtredende religiøse trekk i nasjonalsosialismen er at den inneholdt myter, at den så på seg selv som den eneste sannheten, at den hevdet å være frelse for det tyske folk og at den var intolerant mot andre verdensanskuelser, og dermed ikke tålte noen alternative verdensanskuelser ved siden av seg selv. Hitler-dyrkelsen kan defineres som en form for kult, og engasjementet for nasjonalsosialismen ble for mange i seg selv av nærmest religiøs karakter (Aadnanes 2002: 185). Det at nasjonalsosialismen på et tidspunkt så ut til å ha løsningen på Tysklands problemer gjorde at Hitler nærmest ble betraktet som en frelser av store deler av befolkningen. De ble ikke nødvendigvis nasjonalsosialister, men Hitler-tilhengere. Dette gjaldt antagelig på det meste rundt 90 prosent av befolkningen (Haffner 1979: 36). Hitler tok på seg ansvaret med å rydde opp i kaoset som oppstod etter første verdenskrig, han ville fjerne bestemmelsene pålagt Tyskland av fremmede makter og gjenopprette landets ære. Hitler så på seg selv som frelseren for en verden på kanten av stupet.

Om man ser på nasjonalsosialismen fra et utenfraperspektiv, og har vide grenser for hva som kan defineres som religion, kan man kalle nasjonalismen enten for *politisk religion* (Bärsch 2002) eller *kvasi-religion* (Aadnanes 2002). Hitlers popularitet var forøvrig ikke ubegrunnet. Den skjedde i begynnelsen med positive politiske resultater (Haffner 1979: 36),

og populariteten var i så måte rasjonell. Han hadde en enorm handlekraft, og Tysklands økonomiske mirakel i midten av 30-årene, der man gikk fra seks millioner arbeidsløse i 1933, til full sysselsetting i 1936 overgår Vest-Tysklands økonomiske vekst, «Wirtschaftswunder», etter andre verdenskrig. Den økonomiske veksten skjedde uten inflasjon, og velstanden økte. Hitlers sosialpolitikk gjorde at mange av hans tidligere sosialdemokratiske og kommunistiske fiender i SPD og KPD svingte over til ham (Haffner 1979: 29-30). Hitler viste en enestående politisk handlekraft i en vanskelig tid. Dette var en mangel med politikken i Weimar-republikken på grunn av en av demokratiets svakheter: sprikende synspunkter på hva gode løsninger på samfunnsutfordringene er, og dermed ikke enighet og politisk handling. Dette var en av grunnene til Hitlers kompromissløshet og forakt for demokratiet. Hovedfokuset i denne avhandlingen er likevel ikke på nasjonalsosialismen fra et utenfraperspektiv, men på Hitlers personlige verdensanskuelse. Det vil si fokus på et innenfraperspektiv.

3.1.5. Hvordan ble Hitlers livssyn dannet?

I del 2 har jeg redegjort for hovedtrekkene i dannelsen av et livssyn. Som nevnt der skriver Aadnanes at ingen lever i et kulturelt vakuum, uansett hvor individualistisk eller reflekterende man måtte være. Man er derfor ikke «fri» når man danner sitt livssyn. Kjennskap til kulturell bakgrunn er derfor helt nødvendig for å forstå en persons livssyn (Aadnanes 2002: 17). Dette gjelder også Adolf Hitler, og hans livserfaringer og påvirkninger kan fortelle mye om hvordan hans livssyn ble dannet.

Hitler skriver at han i årene i Wien leste mye og grundig, og at dette dannet grunnlaget for den viten han hadde da *Mein Kampf* ble forfattet. Han skriver: «I denne tid formedes et verdensbillede og en verdensanskuelse, der ble ligesom et granitfundament for mine handlinger. Jeg har senere kun behovet at læse mere, men ikke forandre noget ved det, jeg dengang oppbyggede.» (Hitler 1994 I: 26). Han var spesielt entusiastisk for ny-paganisten *Guido von Lists* bøker (Goodrick-Clarke 2005: 199).

Av andre inspirasjonskilder kan nevnes *Richard Wagner*, *Houston Stewart Chamberlain*, *Karl Lueger*, *Jörg Lanz von Liebenfels*, *Dietrich Eckart* og *Benito Mussolini*. Når det gjelder sistnevnte skriver Hitler at han har den dypeste beundring for den store mann syd for alpine, som i glødende kjærlighet til sitt folk ikke sluttet pakt med Italias indre fiender, men gikk inn for deres tilintetgjørelse. Mussolini ville ikke dele Italia med marxismen, men redde fedrelandet fra internasjonalismen (Hitler 1994 II: 206). Hitler oppnådde en posisjon som gjorde at han kunne sette mange av inspirasjonskildenes ideer ut i praktisk politikk, og dermed forme historien.

Haffner skriver at Hitler leste mye gjennom hele sitt liv, men han hadde en selektiv måte å lese på. Han dro ut det som passet med det han mente i forveien, og manglet i stor grad evnen til logisk resonnement (Haffner 1979: 109). Hitler skriver selv at kunsten ved å lese, så vel som å lære, er å huske det vesentligste og glemme det uvesentlige (Hitler 1994 I: 21). At Hitlers verdensanskuelse ble formet relativt tidlig, og stod fast resten av hans liv blir også bekreftet i Ian Kershaws Hitler-biografi. Han skriver:

Hitler var ikke bare en propagandamaker, en manipulator og en mobilisator. Han var alt dette. Men han var også en ideolog med en ubrytelig overbevisning- den mest radikale av alle de radikale og eksponent for en verdensanskuelse som hang i hop (hvor frastøtende den enn er for oss). Den hentet sin kraft fra noen ytterst få grunnleggende tanker- som ble knyttet sammen av forestillingen om menneskehetens historie som historien om rasenes kamp. Hans «verdensanskuelse» gav ham en tilforlatelig forklaring på Tysklands og verdens fortredeligheter og hvordan de kunne bøtes på. Han holdt urokkelig fast ved denne «verdensanskuelsen» fra tidlig i 1920-årene til han døde i bunkeren (Kershaw 2008: 35).

3.1.6. Er nasjonalsosialismen diskvalifisert til å kunne kalles en politisk ideologi?

Dette er en relevant problemstilling fordi en grunnleggende basis og en viss struktur i et tankesystem som inneholder livssynsmomentene er en forutsetning for å gjøre en livssynsanalyse meningsfull. I dette tilfellet av en politisk ideologi som er svært sentral i verdenshistorien. Aadnanes skriver at det er vanskelig å formulere nasjonalsosialismen som en sammenhengende ideologi med en oversiktlig logisk struktur. Dette henger sammen med at den er anti-intellektuell, eller har forakt for den analyserende forstanden. Dette gjør at denne politiske ideologien kan ha en manglende ideologisk klarhet (Aadnanes, 2002: 184). Er dette tilfellet? Hva menes med at den er anti-intellektuell? Aadnanes presiserer ikke hva han mener, men en rimelig tolkning er at nasjonalsosialismen ikke oppfattes som teoretisk gjennomarbeidet. Hvis et tankesystem ikke er teoretisk gjennomarbeidet, er det en sjanse for at innholdet kan sprike litt i forskjellige retninger.

3.1.6.1. Hva var Hitlers forhold til teori?

At Hitler ikke er spesielt glad i teoretikere bekrefter han selv. Han skriver at de største omveltningene i verden aldri har blitt ledet av en penn, men at pennens oppgave er å begrunne noe teoretisk. Den makt som fikk de store historiske laviner av religiøst og politisk stoff til å rulle har fra tidenes begynnelse vært det talte ords tryllekraft. Den tyske bevegelse opphørte å være en folkebevegelse, og sank til å bli en klubb for akademiske drøftelser som man ikke behøvde å ta alvorlig. Den store masse av et folk lar seg kun beseire av talens makt (Hitler 1994 I: 81). En rimelig tolkning av dette er at Hitler vet hva han står for, og derfor er det unødvendig å systematisere det i en teoretisk avhandling. Han ser etter all sannsynlighet heller

ikke noe grunnlag for å reflektere over sine egne synspunkter. For ham var disse reelle svar på den trusselen han var overbevist om eksisterte.

Hitler misliker teoretikere, da han mener de er lite handlekraftige. Han mener handling er viktigere enn fine ord skrevet på papir, og mobilisering til handling er lettere å oppnå gjennom det talte ord enn gjennom at mennesker skal lese et partiprogram eller et akademisk arbeide. Hitler setter teoretikeren opp mot agitatorene. Han mener teoretikere ikke egner seg som ledere fordi de mangler organisasjonssans. En organisator er psykolog, mener Hitler, mens en teoretiker kun arbeider vitenskapelig med et spørsmål. Teoretikeren er menneskefiendtlig og verdensfjern, og stiller kun opp ideer. En stor mann er en organisator, leder og teoretiker i én person. Å lede vil si det samme som å bevege massene (Hitler 1994 II: 139-140).

Hitler har skjønnet noe som er viktig ved en lederskikkelse: psykologisk kunnskap og forståelse. Hvor stor psykologisk innsikt Hitler hadde etter fagets standarder skal her være usagt. Det han ser ut til å mene er at man ikke kan organisere mennesker ut fra en *generell teori*, men at man må ta hensyn til den enkeltes adferd og særegenheter. Man må vurdere konteksten. At Hitler var en strateg, taktikker og hadde et stort organisasjonstalant kan ingen ta fra ham, selv om metodene hans kan diskuteres. Hans kynisme og utmanøvrering av både potensielle konkurrenter i partiet og politiske motstandere er én side ved hans «psykologiske innsikt». Hitler visste å spille på andres svakheter (Jf. Haffner 1979: 28).

Kan man på bakgrunn av denne selverklærte «teoriforakten» gå så langt som å si at nasjonalsosialismen er diskvalifisert til å kunne kalles en politisk ideologi? Tar man utgangspunkt i at en politisk ideologi som oftest er teoretisk gjennomarbeidet og med en logisk indre sammenheng, kan man gå så langt som å påstå at den er diskvalifisert. Men dette er bare én side av nasjonalsosialismen, og etter min vurdering er en diskvalifikasjon derfor en for drastisk konklusjon foreløpig. Er det andre sider ved nasjonalsosialismen som kan diskvalifisere den fra å kalles en politisk ideologi?

3.1.6.2. Hva kjennetegner nasjonalsosialismen som tankesystem?

Nasjonalsosialismen er satt sammen av ideer fra en rekke ulike tankesystemer, og som Kershaw skriver ble disse knyttet sammen av forstillingen om menneskehetens historie som historien om rasenes kamp (Kershaw 2008: 35). Haffner skriver at *Eberhard Jäckel* i sin bok *Hitlers Weltanschauung* fra 1969 mener at Hitlers politiske tanker var sammensatt av bruddstykker og digresjoner uten innbyrdes sammenheng, og at utgangsposisjonene for Hitlers tenkning var uoriginale (Haffner 1979: 72). I innledningen til den danske oversettelsen

av *Mein Kampf* skriver professor *Sven Henningsen* at Hitlers tanker var uoriginale, da de i stor grad var hentet fra andre og at de ofte fikk et vulgarisert uttrykk (Forord Hitler 1994: 10). *Einhart Lorentz* skriver at i realiteten var det nasjonalsosialistiske verdensbildet og program en blanding av mange ideer og bruddstykker til ideer av meget ulik herkomst. Ofte var tankegodset preget av en meget vilkårlig fortolkning av de påståtte forbilders synspunkter eller en ufordøyd vulgarisering av vitenskapelige eller pseudo-vitenskapelige teser (Lorentz 2005: 442).

Hitler kan i høy grad betraktes som å ha vært påvirket av kulturen han levde i, selv om han så på seg selv som en original tenker og stor filosof. Nasjonalsosialismen minner, hvis man tar utgangspunkt i det som er nevnt over, tilsynelatende mer om et privat, ustrukturert livssyn enn om et helhetlig, gjennomtenkt system. Det Aadnanes kaller et ureflektert livssyn består ofte av bruddstykker fra andre tankesystemer, og disse bruddstykkene er ikke teoretisk gjennomarbeidet slik at livssynet fremstår som en helhet. Er dette tilfellet med nasjonalsosialismen, og er dette et argument for å diskvalifisere nasjonalsosialismen som politisk ideologi?

Selv om en nyetablert ideologi er, sett i lys av kulturens rolle, satt sammen av ideer hentet fra andre tankesystemer, er min påstand at det ikke er noen automatikk i at den nye ideologien som oppstår blir usystematisk eller uoriginal. Når det gjelder Hitler hadde han grunnleggende, urokkelige prinsipper som tankene ble satt i sammenheng med. Det er nærliggende å tenke seg at tanker som ikke passet inn ble forkastet, og dermed oppstod det en viss struktur, selv om dette ikke kom til uttrykk i det skrevne ord. Hitler visste hva han aksepterte og hva han ikke aksepterte, og ut fra dette er det nærliggende å definere ham som ideologisk klar. For å sammenligne er marxismen også satt sammen av allerede etablerte tanker, men den blir av mange regnet som både original og intellektuell. Hovedforskjellen er at Marxismen setter andres tanker i sammenheng med klassekamp, mens Hitler setter dem i forbindelse med rasekamp. Likevel er det rimelig sikkert å påstå at marxismen, til tross for at den også bygger på andres tanker, er mer teoretisk gjennomarbeidet enn nasjonalsosialismen (Jf. Aadnanes 2002:184).

Heller ikke med utgangspunkt i denne siden av nasjonalsosialismen kan jeg se noen grunn til å diskvalifisere den som politisk ideologi. Alle tankesystemer bygger på noe etablert. Det er det grunnleggende utgangspunktet, og hvordan ulike tanker blir satt i sammenheng med dette, som gjør at ulike tankesystemer får forskjellig uttrykk. Hva er det så som indikerer at nasjonalsosialismen kan betegnes som en politisk ideologi?

3.1.6.3. Mangler nasjonalsosialismen en indre sammenheng?

Det finnes grunnlag for å hevde at nasjonalsosialismen var et tankesystem med en viss grad av indre logikk. Kershaw skriver at Hitlers verdensanskuelse hang i hop (Kershaw 2008: 35). Haffner mener at Hitlers politikk fra 1925 til hans død var konsekvent den samme (Haffner 1979:50), at Hitler fra starten av var preget av stormannsgalskap, og at få av beslutningene hans ble tatt fordi han ble revet med av medgangen han opplevde frem til 1941. Hans vilje, stahet og handlekraft var den samme helt til hans død. Det som ble begynnelsen til hans fall, angrepet på Sovjetunionen, var allerede besluttet da han diktet *Mein Kampf* (Haffner 1979: 49), noe jeg kommer tilbake til senere i avhandlingen. Ellers ble grunnprinsippene i boken, som antisemittisme og ekspansjonspolitik i øst, virkeliggjort i praktisk politikk. Hitler gikk med andre ord ikke bort fra *de store linjene* i politikken, selv om noen få enkeltsaker kan ha blitt revurdert på et senere tidspunkt. Det er rimelig å tenke seg at Hitler visste hva han ville, og hvis han kan defineres som nasjonalsosialismens eneveldige frontfigur, er hans tanker å finne både i *Mein Kampf*, i hans taler og i konsekvensene av politikken. Det er ingen tvil om at nasjonalsosialismen hadde urokkelige grunnideer. *Mein Kampf* er i seg selv en kilde til disse grunnideene.

Mein Kampf skal være en klarlegging av bevegelsens mål og utvikling, skriver Hitler i forordet. Og videre:

Jeg ved, at man vanskeligere formår at vinde mennesker med det skrevne ord end med det talte, og at enhver stor bevegelse på denne jord skylder de store talere og ikke de store skribenter sin vækst.

Men grundsætningerne for en lære må fæstnes til papiret, for at den kan få en ensartet udbredelse overalt.

Disse to bind skal gjælde som mursten og føjes herved til den øvrige bygning.

Landsberg ved Lechfloden, Fæstningsarresten. Forfatteren (Hitler 1994: 13).

Man ser her at Hitler ønsker å få sine ideer nedskrevet, slik at andre kan vite hva han vil og for at tankene skal få en ensartet utbredelse. Hitler selv vet hva han vil, men å skrive ned tankene gjør at andre lettere kan få tilgang til dem. På den annen side kan ikke *Mein Kampf* sies å være hverken systematisk bygget opp, eller teoretisk gjennomarbeidet. Den bærer preg av å være diktert, og er derfor muntlig i formen. Det er stadige avsporinger fra hovedtemaet, og formuleringene kan til tider være både pompøse, uforståelige og svevende. Dette til tross for at *Mein Kampf* i ettertid ble revidert språklig for å rette opp de verste språklige feilene. Det er rimelig å anta at det skjedde uten at innholdet ble redigert, eller at grunnideene

forsvant.

Det har blitt hevdet at Hitler gikk bort fra mange av de politiske ideene i *Mein Kampf* (Steiro 1995: 151). Dette gjelder særlig *deler* av den sosialistiske delen av ideologien. For det første endrer ikke dette det faktum at boken er sentral for å forstå grunntankene bak nasjonalsosialismen. For det andre er det ikke umulig at Hitler hadde gjennomført alt han opprinnelig ville hvis krigen hadde vart lenger, om han hadde levd lenger og/eller vunnet krigen. Men dette kan man bare spekulere i.

Det ble i tillegg utformet et 25-punktsprogram om nasjonalsosialismens målsetninger. Hitler skriver i *Mein Kampf* at hensikten med «maksimene» i 25-punktsprogrammet er å gi den jevne mann et grovt bilde av bevegelsens hensikter. De er en politisk trosbekjennelse med formål om å verve medlemmer til bevegelsen, og samtidig knytte medlemmene sammen i en allment anerkjent forpliktelse. Hitler skriver videre at det er gunstig å holde fast ved de fastlagte dogmene, da endring kan oppfattes som svakhet og splittelse utad. De må i det minste stå fast inntil seieren er kronet (Hitler 1994 II: 63-64). At det ble utformet et 25-punktsprogram kan indikere at Hitler hadde visse systematiske tilbøyeligheter.

I denne sammenhengen er det også rimelig å påstå at *ingen andre* enn Hitler selv kan vite hva han egentlig stod for, og at han, som alle andre mennesker, hadde sine hemmeligheter og skjulte sider. Andre menneskers syn på Hitler og hans ideer kan kun bli en tolkning. Kanskje Hitler hadde sider eller ideer som ikke lar seg fortolke av andre? Dette er spekulasjon, men er samtidig ikke en umulighet. Jeg vil påstå det er arrogant om en person påstår at han har forstått Hitlers, Marx' eller andres tanker på en riktig måte. Det er umulig å finne ut helt sikkert hva avdøde personer egentlig stod for, men man kan komme frem til hva de sannsynligvis mente, hvis de har etterlatt seg kilder.

Med dette som utgangspunkt kan man erklære nasjonalsosialismen som en politisk ideologi med en viss grad av logisk struktur. Likevel er det andre sider som må belyses. Aadnanes skriver at den har forakt for den analyserende forstanden, og ser det på som svakhet og uttrykk for manglende handlekraft å veie argumenter for og imot (Aadnanes 2002: 184).

3.1.6.4. Har Hitler forakt for den analyserende forstanden?

Ut fra det Hitler selv skriver er ikke dette tilfellet. Han skriver blant annet at han over flere dager vurderte om han skulle bli med i DAP. Fornuften sa nei, men følelsene lot ham ikke komme til ro. Følelsene talte mer og mer til fordel for å bli medlem, da bevegelsen var uetablert, og derfor ville bli lettere å forme enn et etablert parti (Hitler 1994 I: 153). At

følelsene tok overhånd i akkurat denne saken, gjør ikke at fornuften ble totalt avvist som analytisk instrument. Hitlers egne ord viser at han i høy grad tar hensyn til den, og at han skiller mellom fornuft og følelser. Hitler nevner «det fornuftige» og «fornuften» flere ganger i *Mein Kampf*. Blant annet skriver han at han siden tidenes morgen hadde hatet det østerriksk-ungarske parlamentet, men ikke parlamentet som institusjon. Som frihetselskende menneske kunne han ikke tenke seg noen annen regjeringsform da tanken på ethvert diktatur, ifølge hans innstilling til huset Habsburg, ville stått som en forbrytelse mot friheten og all *sunnt fornuft* (min uthevelse) (Hitler 1994 I: 61). Han nevner også fornuften i en karakteristikk av kvinnen, og sammenligner kvinnen med massen:

Den store masses psyke er ikke modtagelig for halvhet og svaghed. Ligesom kvinden, hvis sjælelige følelser mindre bestemmes af den *abstrakte fornufts* (min uthevelse) grunde end af en ubestemmelig, følelesmæssig længsel efter en supplerende kraft, og som derfor foretrækker at bøje sig for den stærke fremfor at beherske svæklingen, således elsker massen også herskeren højere end den, der beder, og føler sig indvendig mere tilfreds ved en lære, som ikke tåler andet ved siden av sig, end ved tilladelsen til liberal frihed: den aner for det meste ikke, hvad den skal stille op med en sådan frihed og føler sig let forladt (Hitler 1994 I: 40).

Hitler mener også at jødehat er fornuftig/forstandig. Han viser til at omstillingen til antisemittisme var den største i hans liv, og det kostet ham de største sjelekamper. Han gjennomgikk månedslange kamper mellom forstand og følelse. Forstanden seiret, og følelsene fulgte så forstanden. Grunnen til at disse sjelekampene oppstod er at han mener de antisemittiske skriftene han fikk tak i var for flate og uvitenskapelige, og at de ikke kunne bevise sine påstander om jødene. Han var derfor redd for å gjøre urett, og ble engstelig og usikker. Av den grunn fikk han tilbakefall i månedsvis (Hitler 1994 I: 48- 49).

Hitlers egne ord indikerer at han er bevisst fornuftens rolle, og han skiller klart mellom fornuft og følelser. Med bakgrunn i at det han selv skriver, at han var redd for å ta feil angående jødespørsmålet, viser han at han veier argumenter for og imot når avgjørelser skal tas. Det viser også at han ikke er så følelsesløs som han ofte fremstilles som. Likevel rettfærdiggjør dette på ingen måte konsekvensene av hans handlinger.

Det er sannsynlig at Hitler gjorde alle vurderinger og tok alle avgjørelser på bakgrunn av sin grunnleggende overbevisning. Hans stahet, sterke vilje, kompromissløshet og prinsippfasthet gjorde at aktuelle problemstillinger ikke ble vurdert ut fra andre synspunkter enn hans egne. Med dette som utgangspunkt var svaret nærmest gitt på forhånd. Det var bare å handle, og dermed sette planene ut i verk. I den sammenhengen ville det å veie argumenter for og mot være lite hensiktsmessig. Hitler er grunnleggende overbevist om at det han gjør er det rette, og dette er derfor det «fornuftige» å gjøre. Hva som kan defineres som fornuftig kan forøvrig diskuteres, men det er utenfor denne avhandlingens rammer.

Med utgangspunkt i Hitlers egne ord, kan man ikke entydig slå fast at nasjonalsosialismen har forakt for den analyserende forstanden. Mye taler for å definere nasjonalsosialismen som en politisk ideologi på linje med marxisme, liberalisme og konservatisme. Selv om den er frynsete i kantene, setter den tanker opp mot en kjerne av noen få grunnleggende prinsipper. Denne kjernen vil finne tanker som ikke passer inn frastøtende, og de vil dermed bli avvist.

3.1.6.5. Nasjonalsosialismen kan defineres som en politisk ideologi

Jeg ser ingen tungtveiende argumenter for å avskrive nasjonalsosialismen som en politisk ideologi, til tross for et tilsynelatende ustrukturert og manglende gjennomtenkt teoretisk grunnlag. Det er flere argumenter som taler for å definere den som en politisk ideologi. Begrunnelsen for min vurdering er at det var et tanke-system som først søkte politisk makt, og deretter gjennomførte praktisk politikk. Og ut fra det som er drøftet så langt, kan man si at nasjonalsosialistenes politikk ikke baserte seg på vilkårlige følelser og innfall, til tross for den påståtte anti-intellektualismen. Hitler hadde tvert i mot sine grunnleggende prinsipper og målsetninger, som han holdt fast ved i hele sitt voksne liv. Haffner skriver at Hitler rettet sin politiske strategi etter faste, tilnærmet stive, grunnideer som han hadde sammenføyd på en slik måte at det dannet et sluttet system, selv om det var frynsete i kantene. Det var en «teori», etter den marxistiske forstand av ordet (Haffner 1979: 72).

På bakgrunn av de politiske målsetningene og de integrerte grunnprinsippene kan man slå fast at nasjonalsosialismen er en politisk ideologi, selv om den har en annen tilnæringsmåte og forhold til teori og praksis enn mange andre politiske ideologier. Aadnanes skriver at på tross av en manglende ideologisk klarhet har nasjonalsosialismen og fascismen stått frem som et tredje alternativ sammenlignet med marxismen og parlamentarisk demokrati (Aadnanes 2002: 184-185). At den har en manglende ideologisk klarhet har langt på vei blitt tilbakevist. Etter min vurdering går det en rød tråd gjennom hele nasjonalsosialismen. Denne røde tråden har sin bakgrunn i det virkelighetsområdet nasjonalsosialismen bygger på.

3.2. Hvilket virkelighetsområde danner basisen for nasjonalsosialismen som livssyn?

I del 2 ble det redegjort for at det finnes tre ulike virkelighetsområder som kan danne utgangspunkt i et livssyn. Dette er Gud/en høyere makt, mennesket selv eller naturen (Bråkenhielm 1994). Virkelighetsoppfatning innebærer et *ontologisk* og et *forklaringsteoretisk* element (Bråkenhielm 1994). Ontologien stiller spørsmål angående hva som er basisen for tilværelsen og hvordan den er (Aadnanes 2002: 144). Forklaringsteorien tar

for seg spørsmål angående hvordan man i siste instans kan forklare det som skjer i verden (Bråkenhielm 1994). Tar man utgangspunkt i *Mein Kampf* er det liten tvil om hvilket virkelighetsområde Hitler legger som basis i sin fortolkning av virkeligheten, og som alle hans vurderinger og holdninger bunner i.

3.2.1. Naturen som det grunnleggende virkelighetsområdet i nasjonalismen

Naturen er både ontologisk og forklaringssteoretisk det som danner basisen i nasjonalsosialismen. Naturen danner både basis for virkeligheten, og forklarer prosessene i verden. Alt levende kommer fra og er en del av den samme naturen. Menneskene er underlagt de samme naturlovene som andre vesener, og dette kommer til uttrykk gjennom kamp.

3.2.1.1. Naturen er herre over menneskene

Hitler mener at mennesket ikke er herre over naturen, selv om det kjenner noen naturlover (Hitler 1994 I: 194). Det er naturen som er herre over menneskene. Mennesket kan kjenne til noen av naturlovene, men kan ikke kontrollere naturen. Menneskene er underlagt naturlovene i likhet med andre levende vesener. Han skriver at den nasjonale verdensanskuelse stemmer overens med naturens innerste vilje. Den gjenoppretter kreftenes frie spill, som fører til varig gjensidig raseforbedring (Hitler 1994 II:14).

«Kreftenes frie spill» er etter Hitlers syn kampen som foregår mellom menneskerasene og folkeslagene. Den fører til en *gjensidig* raseforbedring, siden de individene som er dårligst tilpasset denne kampen går til grunne, uavhengig av hvilken rase de tilhører. De som overlever er de sterkeste, og ved at disse formerer seg med hverandre videre styrkes rasen. I denne kampen har den rasen med flest sterke individer en fordel. De laverestående raser, som er dårligere genetisk og åndelig utrustet, vil før eller senere bukke under i kampen for tilværelsen, ved at de blir utryddet eller gjort til slaver og sterilisert. Livskampen mellom rasene er naturkreftene i fri utfoldelse, og moderne krigføring for å oppnå fordeler for sin rase er dermed naturens vilje. Aadnanes skriver at i nasjonalsosialismen ble vold sett på som en naturlig del av livsutfoldelsen (Aadnanes 2002: 189).

3.2.1.2. Rasens undergang kan bli en konsekvens av den naive humaniteten

Hitler skriver at når man tar vare på de menneskene som er dårlig genetisk utrustet, vil resultatet av dette være at det går ut over rasens totale kvalitet, og et slikt folk vil en vakker dag ikke lenger få lov til å leve på jorden. Mennesket kan nok for en tid trosse

forplantningsviljens evige lover, men før eller senere kommer hevnen. En sterkere slekt vil forjage den svake da livstrangen, drevet til det ytterste, alltid vil sprengne den såkalte humanitets latterlige lenker, og i stedet innsette naturens humanitet, som tilintetgjør svakheten for å vinne plass til styrken (Hitler 1994 I: 98).

Hitler mener at mennesker utenfor Europa ikke kjenner til den vestlige humanitet, og derfor kan Europa på sikt bli underlagt mindre hensynsfulle mennesker. Humaniteten er mot naturens prinsipper. Alle raser som underlegger seg nye landområder får tilgang til nye ressurser, noe som gjør at rasen kan stå enda sterkere og enda bedre rustet i den videre kampen. Hitler ser derfor på den vestlige humanitet som naiv, dum og lite hensiktsmessig hvis man tenker langsiktig. Det hensiktsmessige er selv å erobre nye landområder før andre raser gjør det.

Hitler skriver at naturen ikke kjenner noen politiske grenser. Den anbringer først de levende vesener her på jorden og iakttar deretter kreftenes frie spil. Den sterkeste i henseende til mot og flid får da som naturens yndling Herrens rett til å leve (Hitler 1994 I: 99). Ut fra denne tankegangen er en logisk konsekvens kampen om Lebensraum. Hitler ser for seg at krig er uunngåelig. Det er selve naturens gang at folkeslagene er i kamp med hverandre om jord. Kamp er en forutsetning for menneskehetens videre evolusjon. Fred er unaturlig. For å oppnå målet om mer jord må man forkaste alle de humane verdiene:

Ingen kan tvile om, at denne verden engang i tiden vil blive udsat for hårde kampe om menneskehedens tilværelse. Til slut sejrer i al evighed kun selvopholdelsesdriften. Den får den såkaldte humanitet som udtryk for en blanding av dumhed, fejhed og indbilsk vigtighed til at forsvinde som dug for solen. Menneskeheden er blevet til under kamp- i evig fred går den til grunde (Hitler 1994 I: 100).

Ifølge Hitler er raseforberedning og raserenhet en konsekvens av kampen for tilværelsen. Krig og kamp er nødvendig for at menneskeheten skal utvikle seg og overleve som art. I denne kampen er det kun de sterkeste som overlever og fører sine gener videre, og det fører til en gjensidig raseforbedning. Uten kamp kan det ikke skje noen raseforberedning, og en evig fred vil gjøre at menneskeheten går til grunne.

3.2.1.3. Den svake går til grunne i naturens brutalitet

Hitler skriver at den sterkeste skal herske og ikke smelte sammen med den svake. Hvis denne lov ikke hersket, ville enhver forbedring av alle organiske vesener være utenkelig. Han mener naturen streber etter raserenhet. Raseblanding er imot naturens logikk, og fører til forringelse og undergang (Hitler 1994 I: 192-193). Hitler mener naturen ikke tillater svakhet. De som bukker under i kampen for tilværelsen er skyld i det selv, og det er naturens vilje at de går til

grunne. Kampen for det daglige brød får alle de svake, syke og minst besluttsomme til å bukke under (Hitler 1994 I: 193).

Han gir et eksempel på hvor nådeløs naturen kan være når han skriver at den på en klok og hensynsfull måte innskrenker befolkningsveksten i visse land eller raser gjennom nød, dårlig klima eller dårlige avlinger. De hardføre er velegnede å avle videre på, og den grundige utvelgelsen kan begynne forfra. Naturens brutalitet gjør rasen kraftig, og driver den opp til de største prestasjoner. Redusert folketall fører til styrkelse av personen, og dermed en raseforbedring (Hitler 1994 I: 97).

Hitler mener videre at når mennesket går inn med en kunstig innskrenkelse av folketallet blir resultatet helt annerledes enn når visdommens grusomme dronning, som han kaller naturen, gjør det. Mennesket skal være så «humant» og innskrenker ikke levekårene for den enkelte, men selve forplantningen. Han ser da bare seg selv og ikke rasen (Hitler 1994 I: 97). Kunstig innskrenkelse av befolkningsveksten, gjennomført ved reduksjon i barnefødsler, gjør at antallet mennesker i det naturlige utvalget blir redusert. Det blir mindre kamp om ressursene, og dermed rom for flere svake. Dette trekker rasens gjennomsnittlige styrke ned. Når det derimot er naturen alene som regulerer befolkningsveksten, skjer det et naturlig utvalg av de sterkeste, og dermed en gradvis raseforbedring. De som står mot naturens brutalitet overlever og fører sine gener videre. Hitler irriterer seg over menneskenes humanitet og deres uvilje mot å kvitte seg med svakere mennesker:

Mens naturen- idet den frigiver forplantningen-underkaster afkommet den sværeste prøve og af et overmål af enkeltvæsener udvælger de bedste som værdige til at leve, kun holder sig i dem og ladet dem fortsætte racen, indskrænker mennesket børneavdelingen, men sørger krampagtigt for, at der for enhver pris holdes liv i hvert født væsen. Denne ændring af den guddommelige vilje synes ham lige så klog som human, og han glæder sig over endelig engang at have overtruffet naturen og bevist dens utilstrækkelighed. Men Vorherres kære lille abekat vil ikke så gerne hverken se eller høre, at tallet ganske vist er nedsat, men at den enkeltes værdi til gengæld også er nedsat.

Thi når avlingen som sådan først er indskrænket og fødslerne antal nedsat, erstattes den naturlige kamp for tilværelsen, der kun tillader den aller stærkeste og sundeste at leve, af den selvfølgelige sygelige trang til for enhver pris at «redde» selv det svageligste, mest sygelige individ hvorved der lægges spiren til en efterslægt, der stadig bliver elendigere, jo længere denne forhåelse af naturen og dens vilje varer ved (Hitler 1994 I: 98).

Etter Hitlers syn vil en slik praksis til slutt ende galt. Naturen vil før eller senere ta hevn, da den rasemessige kvaliteten forringes. Han skriver at den som håner naturen og tror han kan overvinne den høster nød, ulykke og sykdommer som svar (Hitler 1994 I: 195).

Hitlers standpunkt er at man ikke skal utfordre naturlovene. De er uforanderlige og kan ikke overvinnes. De skal gå sin gang uten at menneskene skal forsøke å påvirke deres virkning.

Et paradoks i denne sammenhengen er at Hitler gikk *aktivt* inn for å utrydde jøder. Var

jødene den laveststående rasen skulle de, med hans logikk som utgangspunkt, ha gått under av seg selv for lenge siden. En aktiv inngripen fra den høyeststående rasen skulle være unødvendig. På den annen side er det tydelig at Hitler ikke mener jødene er så svake som man skulle anta at den laveststående rasen skulle vært etter hans standarder. Han skriver at neppe hos noe annet folk i verden er selvoppholdelsesdriften sterkere utviklet end hos det såkalte «utvalgte folk» (Hitler 1994 I: 202). Mener Hitler at jødene er sterkere enn naturen, siden de har utviklet en slik enorm selvoppholdelsesdrift? Er det derfor naturen selv ikke klarer å utrydde dem? Det er nærliggende å anta at Hitler ser på jødene som så seiglivede at her må det aktive tiltak til for å fremskynde utryddelsen, og dermed hjelpe naturen. Hitler hevder at den evige naturen ubarmhjertig hevner overtredelse av sine bud, og han tror han handler i den allmektige skapers ånd, når han sier at idet han verger seg imot jøden, kjemper han for Herrens verk (Hitler 1994 I: 55). At naturen trenger hjelp for å utrydde et «uønsket» element er i seg selv et paradoks, men Hitler mener han er satt til å gjøre naturens vilje.

3.2.1.4. Er Hitler vulgærdarwinistisk?

Mange kritikere av Hitler mener hans tolkning av «naturlig utvalg», «kampen for tilværelsen» og «survival of the fittest» er vulgærdarwinistisk. Er den det? Jeg er ingen evolusjonsbiolog, men tar ikke Hitler bare utgangspunkt i det faktum at det i naturen er større sjans for at et svakt eller sykt individ bukker under enn at et sterkt og robust individ gjør det? Han mener denne naturloven også gjelder for menneskene, siden menneskene også er underlagt naturen. De fleste samfunnsvitere vil være uenige i dette, men det endrer ikke det faktum at ifølge evolusjonsteorien har mennesket samme biologiske opphav som andre levende vesener. Charles Darwin mente mennesket er et dyr (Svare 1997: 358-359).

Det er likevel ganske klart at Hitlers tolkning av hvordan evolusjon foregår er sterkt forenklet. Han nevner for eksempel ikke hvilken rolle mutasjoner (snl.no, "mutasjon") spiller i denne prosessen. Han ser på evolusjon som noe som utelukkende foregår ved at ervervede egenskaper går i arv.

3.2.2. Ser Hitler på naturen som materiell eller åndelig?

Moderne naturvitenskap har en grunnleggende materialistisk holdning (Aadnanes 2002: 148). Den regner derfor ikke med noen annen virkelighet enn den fysiske naturen. Tar man utgangspunkt i Hitler er det tydelig at han mener det står en kraft bak naturen. Begreper han bruker på denne kraften/viljen/energien er «den guddommelige vilje» (Hitler 1994 I: 98), «visdommens grusomme dronning» (Hitler 1994 I: 97), «Herren» (Hitler 1994 I: 55 og 99) og

«Den evige vilje som behersker dette universet» (Hitler 1994 II: 13). Dette *kan* tolkes metaforisk som betegnelser på naturens egen fysiske kraft, men mer nærliggende er det å tolke det som en form for gudsforståelse.

Begrepet «Herren» er som kjent betegnelsen på Bibelens Gud, men Hitlers forståelse av Herren samsvarer ikke med slik han er fremstilt i Bibelen. Riktignok er Bibelens Gud skaperen og opprettholderen av universet, og han kontrollerer kaoskreftene, men det er ikke hans vilje at menneskene skal slakte hverandre med naturlovene som påskudd. Ifølge Bibelen er alle mennesker skapt i Guds bilde, og har derfor samme menneskeverd. Gud har også satt grenser for folkeslagene (5. Mos 32,8; Apg 17,26).

Hitler har en annen gudsforståelse. Han skriver at han ikke tror på rasenes likhet, og erkjenner samtidig med deres forskjellighet også deres høyere eller lavere verdi. Han føler seg ved denne erkjennelse forpliktet til i overensstemmelse med den evige vilje som behersker dette univers å fremme det bedre og sterkere seier, og forlange at det svakere og dårligere underordner seg (Hitler 1994 II: 13).

Hitler beskriver ikke sin egen gudsforståelse nærmere, så man kan bare spekulere i hva han egentlig mener. Siden naturen er det sentrale virkelighetsområdet, men at det samtidig er mer nærliggende å tolke utsagnene hans som en form for gudsforståelse fremfor metaforer, gjør at Hitler ikke kan defineres som en materialistisk ateist. Hans utgangspunkt i at Guds vilje og naturens vilje er ett ligger nærmest et *panteistisk* utgangspunkt. Han ser på kraften i naturen som åndelig og som uttrykk for en evig vilje. Med dette som utgangspunkt er en rimelig tolkning at det kjente «Gott mitt uns», som stod på de tyske soldatenes beltespenner, har sitt utgangspunkt i Hitlers gudsforståelse: Kampen om *Lebensraum* er etter Hitlers syn Guds/naturens vilje.

3.3. Hva står sentralt i den nasjonalsosialistiske virkelighetsoppfatningen?

Sentralt i den nasjonalsosialistiske virkelighetsoppfatningen stod tankene om at det fantes en jødisk verdenskonspirasjon, og at det foregikk en naturlig kamp om *Lebensraum* mellom folkeslagene. Disse tankene har jeg allerede vært inne på over, men de blir i det følgende utdypet. Disse tankene er knyttet til et innenfraperspektiv, det vil si til Hitlers livssyn. Fra et utenfraperspektiv er det nærliggende å hevde at nasjonalsosialistene selv forsøkte å manipulere virkeligheten gjennom propaganda og appellering til primitive følelser.

Nasjonalsosialismen inneholdt også elementer av *myter*, *okkultisme* og *religion*. Dens okkulte røtter ser ut til å være mange fremmed og har heller aldri blitt viet nevneverdig oppmerksomhet blant historikere. *Nicholas Goodrick-Clarke* skriver i sin bok *The Occult*

Roots of Nazism at mange av bøkene skrevet om nasjonalsosialistisk okkultisme mellom 1960 og 1975 var sensasjonelle og hadde dårlig research av kilder (Goodrick-Clarke 2005: 224-225). Det har blant annet vært spekulert i om Hitler så på seg selv som Antikrist, om *Dietrich Eckart* var Satan-tilbeder og lærte Hitler opp i sataniske ritualer og kontakt med onde makter (Goodrick-Clarke 2005: 223), om han var besatt av og styrt av demoner, og om han var den sjuende kongen i Johannes Åpenbaring 17,10-11. Slike saker er spekulasjoner og ligger utenfor denne avhandlingens rammer.

De okkulte og religiøse elementene er på ingen måte noen spesielt fremtredende faktor i den nasjonalsosialistiske ideologien slik den kommer til uttrykk i *Mein Kampf* eller 25-punktsprogrammet. De okkulte tankene befant seg mer på det *private plan* blant enkeltpersoner i NSDAP. Dette gjaldt særlig hos Alfred Rosenberg og Heinrich Himmler. Hitler mener at religion ikke bør blandes med politisk partivesen (Hitler 1994 I: 88). Hitler motsier derfor seg selv når han sier at å kjempe mot jødene er å kjempe for Herrens verk (Hitler 1994 I: 55). Hitler begrunner her jødepolitikken religiøst, og blander derfor religion og politikk.

Som nevnt over var Hitler etter stor sannsynlighet ingen ateist, og han mener religiøs tro formes av den rent metafysiske, ubegrensede tankeverden (Hitler 1994 II: 11). At han ikke er ateist kommer tydeligst frem i hans nevnte gudsforståelse, i deler av retorikken, og i bruken, eventuelt misbruken, av bibelske begreper og historier. Hitler er klar på at det finnes en åndelig virkelighet bak naturen, og at han er den som er satt til å utføre denne viljen. Han definerer ikke sin gudsforståelse nærmere enn dette.

Hitler var heller ikke fremmed for myter. Store deler av "folk og rase"-kapittelet i *Mein Kampf* er viet beskrivelse av arierne som kulturskapere over hele kloden. De mytologiske, religiøse og semireligiøse elementene er derfor interessante for å forstå deler av nasjonalsosialismens bakgrunn og flere av dens tanker.

3.3.1. Okkulte og mytiske elementer i nasjonalsosialismens virkelighetsoppfatning

Ordet okkult kommer fra av det latinske ordet *occultus* som betyr skjult eller hemmelig (Aadnanes 2002: 229). Det okkulte har historisk sett vært hevdet å være skjult kunnskap om menneskets sjel eller om virkeligheten, og har ofte vært knyttet til eksklusive, lukkede grupperinger, eller det man i dag ville kalle *sekter*. Eksempler på retninger innen det okkulte er astrologi, sjamanisme, hekseri og gnostisisme. Det okkulte innslaget i deler av den tyske kulturen hadde blant annet røtter i den *esoteriske tradisjonen*. Denne kan beskrives som en understrømming i europeisk åndsliv med røtter tilbake til gnostisismen. Den tyske

okkultismen var en suppe av myter, astrologi, gnostisisme, teosofi, antroposofi, teozoologi, lære fra ulike ordener, norrøn/germansk mytologi, ny-paganisme, østlig mystikk og kabbala. Dette var ofte blandet sammen med antisemittisme, katolsk og/eller protestantisk teologi. Man finner i større eller mindre grad igjen tanker fra okkultismen hos ulike fremtredende nasjonalsosialister.

Aadnanes skriver at i den nasjonalsosialistiske ideologien ble de kvasireligiøse og halvmytologiske elementene smeltet sammen med appelleringen til følelsene. I dette lå heltedyrkelse og tale om nasjonen, folket og rasen som mytiske størrelser, og krig ble sett på som noe mandig og heroisk (Aadnanes 2002: 185). En måte å forstå dette på er at Tyskland i stor grad ble diktert utenfra etter 1. verdenskrig. Den jevne tysker følte dette som undertrykkende og urettferdig. Nasjonalsosialistene visste å spille på denne misnøyen. For å øke den nasjonale selvfølelsen ble det som en motreaksjon hentet tanker fra nasjonalromantikken og den tyske okkultismen. Ved å skape mytiske bilder av storhet i tidligere tider, kunne man overbevise om at dette igjen var mulig og oppnåelig bare folket stod sammen under en felles leder.

En okkult retning som hadde særlig innvirkning på nasjonalsosialismen var *ariosofien*. Ariosofene var ikke noen homogen gruppe, men felles var at de kombinerte *völkisch*, tysk nasjonalisme og ariske raseteorier med okkultisme (Goodrick-Clarke 2005: VI). Sentralt stod en sterk dualistisk innstilling til virkeligheten. Denne dualismen må ikke forveksles med den man finner i kristendommen, og den samsvarer heller ikke med den gnostiske dualismen (Jf. Aadnanes 2002: 59 og 85). I våre dager kalles et slikt utgangspunkt ofte et «svart-hvittsyn». Dualismen i ariosofien var preget av forholdene godt/ondt, lys/mørke, orden/ kaos, frelse/ødeleggelse, og av arier/ikke-ariere. Sentrale personer i ariosofien var *Guido von List*, *Jørg Lanz von Liebenfels* og Thule-selskapets grunnlegger *Rudolf von Sebottendorff*. De to førstnevnte var særlig avgjørende i utviklingen av Hitlers verdensanskuelse. Også den førnevnte Dietrich Eckart, Hitlers tidlige mentor i München, hadde betydelig innflytelse på ham. Hitler dedikerte *Mein Kampf* til Eckart (Hitler 1994 II: 210). Likevel kan man begynne med den personen man kan kalle den moderne okkultismens grunnlegger.

3.3.1.1. Helena Petrovna Blavatsky

Madame Blavatsky er en av personene som har hatt størst innflytelse på den okkulte åndelighet de siste 100 år. Hun skrev milepælen i moderne okkultisme: *Isis Unveiled* (Aadnanes 2002: 237). Hennes innflytelse gjelder ikke minst på raselæren i ariosofien, og dermed indirekte på nasjonalsosialismen. Hennes syv *rotser* mente hun var et resultat av

menneskehetens utvikling. De fem første ble kalt *astral*, *hyperboreere*, *lemurere*, *atlantider* og *ariere*. Navnet på de fire sistnevnte indikerer hvilket land de bodde i, og det er nærliggende å hevde at hun mente ulike folkeslag som eksisterer i dag, nedstammer direkte fra disse forskjellige rotrasene. Den foreløpig høyeststående rasen var arierne. Symbolet for arierne var svastikaen, og dette symbolet kan gjenfinnes i teosofiens logo. Den sjette og syvende rotrasen har enda ikke oppstått, men skal utvikle seg fra arierne. Det er også ting som tyder på at hun adopterte en form for kastevesen: Teosofien understreket prinsippet om elitisme og en verden av hierarki (Goodrick-Clarke 2005: 20-22).

3.3.1.2. Guido von List

Ny-paganisten Guido von List er en av personene som hadde størst innflytelse på utviklingen av Hitlers verdensanskuelse (Goodrick-Clarke 2005: 199). Verden var ifølge List befolket av «herremennesker» og «hjordmennesker». Fienden i dette verdensbildet var «den internasjonale jødiske sammensvergelse», den katolske kirken og frimurerne. Disse måtte bekjempes med en «ario-germansk verdenskrig» (Lorentz 2005: 321). Han kalte sin lære *armanisme* og han involverte seg i kabbalistiske og astrologiske studier (Goodrick-Clarke 2005: 33). I *Die religion der ario-germanen* fra 1910 diskuterte han hinduistiske kosmiske sykluser og astrologi. Han hentet også tanker fra Blavatskys rotraselære og blandet dem med sine egne raseforstillinger. Synet på ario-germanerne linker List til Blavatskys 5. rotrase (Goodrick-Clarke: 52-54). At Hitler var påvirket av Lists lære blir blant annet bekreftet av at han omtalte Lists bøker med entusiasme til *Elsa Schmidt-Falk*, og at han mottok Togores essay om nasjonalisme som en fødselsdagsgave fra *Babette Steininger* i 1921 med hilsenen «Til Adolf Hitler, min kjære armanerbror». I tillegg blir det bekreftet av *August Kibizek*, Hitlers barndomskamerat, sin beskrivelse av et skuespill Hitler skrev på deres felles bopel i 1908. Dramaet var basert på konflikten mellom kristne misjonærer og de germanske prestene av en paganistisk helligdom i de Bavariske fjell. Hitler kan lett ha tatt denne ideen fra Lists *Die Armanenschaft der Ario-Germanen*, som ble gitt ut tidligere samme år (Goodrick-Clarke 2005: 199).

3.3.1.3. Jörg Lanz von Liebenfels

Jörg Lanz von Liebenfels kan karakteriseres som en *ny-agnostiker* (Goodrick-Clarke 2005: 101) og hans lære kalles *teozoologi*. Han regnes for å være en av Hitlers mentorer i Wien (Goodrick-Clarke 2005: 90) og Hitler var sannsynligvis en regelmessig *Ostara*-leser (Goodrick-Clarke 2005: 195), et tidsskrift knyttet til Lanz. Lanz var også begeistret for Hitler,

og skrev i 1932: «Hitler er en av våre elever.» (Goodrick-Clarke 2005: 192).

Lanz trodde på en forhistorisk verden av gudlike ariske supermennesker, han mente han hadde identifisert kilden til alt ondt og at han hadde funnet Skriftens autentiske mening. All ondskap hadde en laverestående dyrenatur, mente Lanz. Han begynte derfor å studere zoologi for å løse problemet. Han mente at den lyse og de mørkere rasene hadde en separat kosmisk eksistens og at de jobbet for henholdsvis orden og kaos i universet (Goodrick-Clarke 2005: 90-94). Han kom frem til at lemurerne hadde formert seg med laverestående dyrearter og dermed hadde produsert monstre uten sjel eller intelligens (Goodrick-Clarke 2005: 102). Dette synet finner man også hos Blavatsky. Hun mente lemurerne hadde vært ute for et fall og formert monstre (Goodrick-Clarke 2005: 21). Med dette som utgangspunkt er det nærliggende å tenke seg at det Lanz betegner som laverestående, mørkere raser stammer fra de falne lemurerne.

Det er tydelig her at Lanz ikke opererer med noe skille mellom rase og art, og at han ikke har kjennskap til gener og arvelighet, i og med at han tror at mennesker og dyr kan formere seg med hverandre. Heller ikke Hitler ser ut til å operere med noe skille mellom rase og art (Hitler 1994 I 192). Hitler skriver også at en nasjonalstats oppgave er å heve ekteskapet opp på et raserent nivå, og dermed gjøre det til en hellig institusjon som er kalt til å frembringe mennesker skapt i Guds bilde, og ikke misfostre midt mellom mennesker og aper (Hitler 1994 II: 26). Hitler deler tydeligvis Lanz forestilling om “dyremenneskene”.

Ifølge Lanz hadde Kristus utvalgt arierne som sitt folk (Goodrick-Clarke 2005: 95). Han så på Bibelen som «herremenneskenes bok», en bok som gav oppskriften på kampen mot «flokk- og apemenneskene» (Lorentz 2005: 321). Lanz hadde en lineær historietenkning med en apokalypse i enden. De dyriske, laverestående rasene arbeidet for kaos i universet og de skaket grunnen i kulturen nedenfra (Goodrick-Clarke 2005: 96). I 1914, i lys av hans ny-agnostiske apokalypse, snudde Lanz seg mot profetier. Den daværende krigen skulle angivelig signalisere den messianske «tidens fylde», høyne raseforvirring og skape en enorm militær og kulturell omveltning fullført av en ny mongolsk invasjon av Europa i perioden fra 1960 til 1988. Dette markerte en begynnende «messiansk bedrøvelig historie» til klimakset av demonisk herredømme. Denne harde prøvelsen varslet tusenårsriket da en ny kirke av den hellige ånd ville gjenreises for å skape en overnasjonal arisk stat (Goodrick-Clarke 2005: 104).

Deler av disse tankene finner man igjen i nasjonalsosialismen. Både Hitler og Goebbels mente at Tyskland var Vestens vern mot «de asiatiske hordene» av mindre hensynsfulle mennesker. Mye tyder på at Hitler kan ha vært påvirket av Lanz' tanker på dette området.

Hans visjon om at Tysklands grenser skulle nå helt til Ural, kan ha vært styrt ut fra en intensjon om å ha en naturlig buffer og et stort areal for å forsvare seg mot den angivelige invasjonen av mongoler som Lanz «profeterte» om. I dag kan man med sikkerhet slå fast at Lanz profetier var falske.

Lanz anbefaling for å kvitte seg med laverestående raser var sterilisering og kastrering, deportasjon til Madagaskar, slavebinding, brennoffer til Gud eller å bruke dem som pakkdyr (Goodrick-Clarke 2005: 97). Flere av disse tankene finner man igjen i nasjonalsosialismens praksis. Sommeren 1940 hadde man konkrete planer om å deportere jødene til den franske kolonien Madagaskar (Browning 2000: 15-17 og Lorentz 2003: 64), men disse planene ble forkastet av ulike årsaker. I praksis ble det slavebinding, sterilisering og «brennoffer til Gud». Begrepet som brukes om jødeutryddelsen, *Holocaust*, er forøvrig gresk og betyr «fullstendig brent» og det ble opprinnelig brukt som betegnelse på brennoffer til gudene.

3.3.1.4. Ariernes sivilisasjoner i fortiden

Sentralt i deler av ariosofien stod forestillingene om tapte sivilisasjoner i en prehistorisk gullalder. Blant disse var Hyperborea, Lemuria, Atlantis og Thule. Ifølge ulike ariosofer var disse mytiske kontinentene de gamle ariske hjemland, og de hadde vært befolket med ariske gudsmennesker. Arierne ble hevdet å være kulturskapere over hele kloden, men kulturene de grunnla gikk senere under på grunn av forgiftning av blodet. Det siste er tanker man finner igjen i *Mein Kampf*, og disse kommer jeg tilbake til under nasjonalsosialismens menneskesyn. Ifølge et av Hitlers forbilder, H.S. Chamberlain, hadde både de persiske og de indiske sivilisasjonene gått under på grunn av raseblanding (Skorgen 2002: 156). Dette ser ut til å ha vært en utbredt oppfatning både blant Ariosofene og nasjonalsosialistene.

Ifølge *Håkon Harket* var Rosenberg besatt av apokalyptiske forestillinger (Harket 2005: 377), og han mente å ha funnet opphavet til det aristokratiske nordiske blodet i det forsvunne Atlantis og det gamle Egypt. Overalt hvor store sivilisasjoner oppstod mente han å kunne finne herskerrasens blod (Skorgen 2002: 230). Flere ariosofer og enkelte nasjonalsosialister mente også at arierne kunne spores til Sentral-Asia, India og Tibet. Himmler opprettet stiftelsen Forschung- und Lehrgemeinschaft (Forsknings og utdanningsselskapet forfedrearven) som blant annet planla en famøs ekspedisjon til Tibet på leting etter overvintrede urfedre (Skorgen 2002: 232), og for å oppdage en kobling mellom Atlantis og den første sivilisasjonen i Sentral-Asia.

Alle de store sivilisasjonene i verden etter Atlantis ble sett på som et resultat av den ariske rasens utbredelse og vandringer. Man regnet ikke dagens indere til den ariske rasen. Ifølge

Rosenberg hadde de mørkhudede arierne først underkastet seg de lyshudede, som siden hadde latt sine mer pigmenterte undersåtter bli igjen i India da de selv vandret nordover. Hitler og Rosenberg hevdet at de moderne inderne derfor måtte underkaste seg den hvite mann og gikk derfor mot de indiske nasjonalistenes forsøk på å oppnå selvstendighet fra Storbritannia (Skorgen 2002: 118).

3.3.1.5. Svastikaen

Svastikaen er bedre kjent som hakekorset. Man hevdet at arierne hadde tatt med seg dette eldgamle symbolet da de vandret ut fra India. Ifølge Madame Blavatsky var svastikaen symbol på den ariske rasen, og man finner den igjen i teosofiens logo (Goodrick-Clarke 2005: 20). Ifølge List var svastikaen et hellig arisk symbol (Goodrick-Clarke 2005: 52). Svastikaen forbindes i Vesten ofte med nasjonalsosialismen og rasisme, men det er fordi nasjonalsosialistene misbrukte symbolet. I Østen er det derimot et positivt symbol, og man kan der finne svastikaer plassert ute i det offentlige rom.

3.2.1.6. Hva var Hitlers personlige forhold til de ariosofiske mytene?

Hitlers interesse for mytologi var primært relatert til idealene og handlingene til helter og deres musikalske fortolkning i Richard Wagners operaer (Goodrick-Clarke 2005: 200). Hitler ser i det hele tatt ut til å ha vært mye mer fokusert på fremtiden og det som skal komme, enn på det som har vært. Hitler var influert av de tusenårige perspektivene og de gnostisk-dualistiske elementene i ariosofien, men dens beskrivelse av en prehistorisk gullalder, et gnostisk presteskap og en hemmelig arv av kulturelle levninger og ordener hadde ingen del i hans politiske og kulturelle forestilling. Ikke overraskende var Himmler mer interessert i dette (Goodrick-Clarke 2005: 202).

Likevel trodde Hitler at arierne var kulturskapere over hele kloden, og at kulturene ble utvannet parallelt med at det ariske blodet ble forgiftet. Dette kommer jeg tilbake til under nasjonalsosialismens menneskesyn. Uavhengig av om Hitler selv trodde på en prehistorisk gullalder i den form den hadde i ariosofien, hadde han en semi-religiøs tro på en rase av ariske gudsmennesker, en nødvendig tilintetgjørelse av underordnede mennesker og en strålende tusenårig fremtid av tysk verdensdominans. Denne forestillingen besatte Hitler, Himmler og andre nasjonalsosialistiske ledere (Goodrick-Clarke 2005: 203). Med sin maktovertagelse erklærte Hitler at det ikke ville komme en ny revolusjon i Tyskland på 1000 år.

Både Hitler og Rosenberg trodde på blodsmitten. Hitler mente at *den hellige gral*, begeret Jesus brukte under innstiftelsen av nattverden, inneholdt det rene blod (Goodrick-Clarke

2005: 197). Jesus ble i deler av ariosofien fremstilt som arier, og arierne som det utvalgte folk. De kristne hadde et forfalsket bilde av Jesus. SS-brigadeführer *Karl Maria Wiligut*, «Himmlers rasputin», mente Bibelen egentlig var skrevet i Tyskland, og identifiserte den med en irminist-religion (Goodrick-Clarke 2005: 180). H.S. Chamberlain var en av talspersonene for en egen arisk-protestantisk tro. Hos Rosenberg ble Chamberlains arisk-protestantiske rasereligion erstattet av «blodsmysten». Rase og rasehygiene ble omtalt i religiøse vendinger. Etter kristendommens død skulle myten om blodet overta (Skorgen 2002: 229). Som jeg kommer tilbake til under nasjonalsosialismens menneskesyn, står det rene, hellige blodet svært sentralt i Hitlers verdensanskuelse.

3.3.2. Den påståtte jødiske verdenskonspirasjonen

Et viktig moment i den nasjonalsosialistiske virkelighetsoppfatningen er overbevisningen om at det finnes en jødisk sammensvergelse med verdensherredømme som mål. Slike tanker var ikke nasjonalsosialistene alene om. Dette var i samtiden en oppfatning blant mange mennesker fra alle samfunnslag i de fleste europeiske land. Spesielt *Sions Viser Protokoller* ble, og kan fortsatt bli, hevdet å være bevist for at jødene har konkrete planer om å overta verden. Dette verket er flere ganger bevist å være et falsum. Harket skriver at det ble forfattet av Tsarens politi i Paris ved inngangen til det 20. århundre (Harket 2005: 361). Protokollene ble spredd over hele Europa og var bare overgått av Bibelen i opplagsantall i 1920- og 30-årene (Harket 2005: 362). Verket ble begjærlig tatt i mot av datidens antisemitter, og det ble hevdet at mer enn noe annet skrift, dokumenterte protokollene at verdenshistorien egentlig var historien om et komplott, og at det var jødene som hadde smidd renkene (Harket 2005: 369).

Hitler skriver at protokollene avslører jødernes vesen og virke, og klarlegger den indre sammenhengen og deres endelige mål (Hitler 1994 I: 207). Han mener her å finne det endelige bevist for den omfattende jødiske konspirasjonen som har verdensherredømme som mål, og han er svært opptatt av hvordan det vil gå med verden hvis ikke noe blir gjort med jødeproblemet. Han skriver at hvis dagens utvikling fortsetter vil en dag den alljødiske profeti gå i oppfyllelse ved at de ubarmhjertige verdensjødene faktisk oppsluker alle jordens folkeslag og oppnår herredømme (Hitler 1994 II: 59 og 186). Jødene er alle folkeslags fiender, men spesielt Tysklands. Jøden er agitator for Tysklands absolutte utslettelse (Hitler 1994 II: 167). En av grunnene til at jødene utgjør en så stor fare, er at de ikke føler seg bundet til noe land eller stat. De er internasjonale i sitt vesen, og kjenner derfor ingen forpliktelser eller lojalitet til en statsdannelse. Hitler mener at jødernes internasjonalisme gjør at de heller ikke er interessert i en nasjonalstat. I den grad de er interessert i dette, er det for å bruke den

som et middel for å nå sine mål:

Idet zionismen nemlig søker at indbilde den øvrige verden, at jødernes nationale selvbevidsthed ville finne tilfredstillende i at skape en stat i Palæstina, narrer jøden atter de dumme goyim på den mest durkdrevne måte. De drømmer slet ikke om at oppbygge en jødisk stat i Palæstina for at bo der; de ønsker blot at have en organisationscentral for deres internasjonale verdenssnyderier, utstyret med egen høyhedsret og unddraget andre staters inngrep; et tilfluktssted for overbeviste slyngler og en højskole for vordende bedragere (Hitler 1994 I: 219).

Hitler er klar på at jødernes mål er å overta verden ved hjelp av skitne metoder. Deres egoisme og pengebegjær kjenner ingen grenser. Hitler kritiserer sine samtidige politikere for å være for tafatte når det gjelder jødespørsmålet. Han skriver:

Mens den internasjonale verdensjøde langsomt, men sikkert kvæler os, skråler vore såkaldte patrioter mod den mand og det system, som har vovet i det mindste et sted på jorden at undrage sig det jødisk-frimurermessige kvælertag og møde denne internasjonale verdensforgiftning med en nationalistisk modstand (Hitler 1994 II: 67-68).

Hitler mener han har lært å forstå det jødiske folkets språk. Jødene taler for å skjule tankene. Deres virkelige mål er ikke å finne i linjene, men ligger skjult mellom dem (Hitler 1994 I: 54). Hitler mener med andre ord at han er en av få som er i stand til å se jødernes hemmelige planer ved å se mellom linjene.

Hitler skriver videre at jøden snylter på den hederlige menneskehet. Den jødiske stat er ikke begrenset til et spesielt område, men strekker seg ubegrenset over hele verden, kun sammenholdt av rasen. Derfor danner de alltid en stat i staten. Denne staten seiler under navn av en «religion», og mottar derfor toleranse fordi arieren tolererer en religiøs trosbekjennelse. Likevel er ikke den mosaiske religion noe annet enn læren om den jødiske rasens bevarelse. Av den grunn omfatter den nesten alle sosiologiske, politiske og økonomiske kunnskapsgrænser som overhodet kan komme inn i den (Hitler 1994 II: 59).

3.3.2.1. Infisering av blodet og infiltrering av kulturen

Et av jødernes grep er å infiltrere kulturlivet og infisere den raserene ariske befolkningen ved å forgifte blodet. Det vil føre til ødeleggelse av de ariske verdier i det tyske folk, slik at evnen som kulturbærende nasjon blir betydelig svekket. Det kan ende med at Tyskland ender opp slik Sør-Italia er (Hitler 1994 II: 128). Hitler mener at det er viktig å beholde rasen ren, fordi den da er uangripelig. Jøden vet dette, og jobber derfor systematisk for å senke rasenivået: «Et racerent folk, der er stolt av sit blod, vil nemlig aldri blive undervunget af jøderne. De vil til evig tid kun komme til at herske over bastarder. Derfor søger han planmæssigt at sænke

raceniveauet med stadig forgiftning af den enkelte.» (Hitler 1994 I: 219). Hitler mener raseblanding fører til kulturelt forfall, og hvis jødene får drive på som de vil med forgiftning av blodet, vil den tyske kulturen forfalle, og til slutt forsvinne.

Jøden infiltrerer og forsøpler allerede den tyske kulturen. Noen av jødernes metoder er å forderve kunst, litteratur og teater, fordreie den naturlige følelse, omstyrte alle begreper om skjønnhet og opphøydhed, om det edle og gode og samtidig trekke menneskene ned til jødernes egen lave væremåte. Religionen blir latterliggjort og moralen skildret som forhistorisk, inntil en nasjonalitets siste støtter i kampen for tilværelsen er falt (Hitler 1994 I: 220).

Ut fra sin forestilling om at det kun er arierne som er en kulturskapende rase, må Hitler ha en forklaring på hvordan jødernes kunstneriske og kulturelle uttrykk dannes. Han skriver at jøden kun klarer å etterligne, eller retttere forderve fremmed kultur, og at man ofte finner ham i den kunstart som er minst innstilt på egen oppfinnsomhet: skuespillerkunsten. I denne kunsten er han kun gjøgleren eller etteraperen som etterligner det ytre, men hans triks klarer ikke å dekke over de spilte skikkelsenes mangel på indre liv (Hitler 1994 I: 204). Ifølge Hitler klarer jøden bare å kopiere det som allerede eksisterer fra før. Jøden mangler totalt originalitet og kreativ evne. Kulturelt og kunstnerisk står derfor jødene som den rake motsetning til arierne. Hitler skriver:

Da nu jøden- af grunde, som straks skal vises- aldrig har været i besiddelse af egen kultur, har han altid fået grundlaget for sit åndelige arbejde fra andre. Hans intellektuelle liv er altid blevet udviklet af den kulturverdenen, som omgav ham. Det omvendte har aldrig været tilfældet (Hitler 1994 I: 203).

Jødernes manglende evne til kulturskaping ligger i deres mentale egenskaper:

Derfor er det jødiske folk trods alle tilsyneladende intellektuelle egenskaber dog blottet for virkelig, ændig kultur. Thi hvad jøden ejer af tilsyneladende kultur, er for det meste andre folkeslags goder, som han allerede har ødelagt.

Når man skal bedømme jødernes stilling i spørsmålet om den menneskelige kultur, må man alltid huske på, at der aldrig har eksisteret nogen jødisk kunst, og derfor heller ikke findes nogen nu. At de to dronninger over alle kunstarter, arkitektur og musik, fremfor alt ikke har modtaget noget originalt fra jødene. Hvad de har ydet på kunstens område, er enten forsimpling eller åndeligt tyveri. Jøderne mangler altså alle de egenskaber, som udmærker skabende og derigennem kulturelt benådede racer (Hitler 1994 I: 204).

Med bakgrunn i det Hitler skriver om den jødiskinfiltrerte kunsten, får man svar på hvorfor nasjonalsosialistene ville utrydde det de betraktet som mindreverdige kunst. Goodrick-Clarke skriver at både sosialister, personer som ble betraktet som forræderne fra 1918, kalt de «november-kriminelle», bolsjevikene, frimurerne og *moderne kunstnere* ble sett på som agenter for en jødisk sammensvergelse om å ødelegge Tyskland (Goodrick-Clarke 2005:

203).

Det man kan betrakte som moderne kunst tiltaler ikke Hitler, og han ser på det som uttrykk for lavkultur. Det som tiltaler ham er malerkunsten, storslått arkitektur og den nasjonalromantiske musikken til Richard Wagner. Hitler kan med andre ord betegnes som “konservativ” når det gjelder kunstnerisk smak. Han mener at jødene stod for 90 prosent av alt litterært smuss, kunstnerisk skitt og teatralisk idioti, selv om de ikke talte mer enn en hundredel av landets (Østerrikes) innbyggere (Hitler 1994 I: 50). Hitlers tanker om jødernes kulturelle rolle sammenfaller i stor grad med Richard Wagners jødesyn, som jeg kommer tilbake til under nasjonalsosialismens menneskesyn.

3.3.2.2. Marxisme

Det er ikke bare infiltrering av kulturen og infisering av blodet jøden bruker for å spre død og ødeleggelse. Målet deres er verdensherredømme, og derfor konstruerer jøden tankegods som legger opp linjer slik at prosessen går raskere. Det første steget i jødernes plan for verdensovertagelse er å grunnlegge den marxistiske lære. Hitler skriver:

Han nærmer sig arbejderen, hykler medlidende med hans skæbne eller oprørthed over hans elendige, fattige lod for ad denne vej at vinde hans fortrolighed (...) Under denne kappe af rent sociale tanker findes de mest djævelske hensigter skjult, og de bliver endda af og til fremsat offentlig med den frækkest mulige tydelighed (Hitler 1994 I: 215).

Det er et faktum at Karl Marx var jøde, og det er antagelig ham Hitler refererer til. Han nevner også Karl Marx ved navn i *Mein Kampf* da han skriver at Karl Marx' teori kun ble oppfunnet for å tilintetgjøre selvstendige nasjoner, og for å tjene hans egen rase (Hitler 1994 II: 13). Hitler ser også ut til å vise til Karl Marx et annet sted i *Mein Kampf* også. Han skriver: «Dette er den sande indre kjerne i den marxistiske verdensanskuelse, for så vidt man kan benævne dette foster af en forbrydersk hjerne således. Med tilintetgjørelsen af personligheden og racen falder den væsentligste hindring for den underlødiges- d.v.s. Jødens- herredømme.» (Hitler 1994 I: 215). Hitler betrakter marxismen som avkommet av Karl Marx' forbryterske hjerne. Ved å undergrave rasens betydning ligger veien åpen for internasjonalisme. Hitler irriterer seg over marxismens likhetstanke, som han mener er i strid med naturen. Han skriver at marxismens jødiske lære forkaster naturens aristokratiske prinsipp og erstatter kraftens og styrkens evige forrett med massens antall og døde vekt. Den bestrider den personlige verdi i mennesket, bestrider betydningen av nasjonalitet og rase, og unndrar menneskehetens forutsetning for dens beståen og kultur. Som grunnlag for universet ville den gjøre ende på

enhver anordning som lå innenfor den menneskelige fatteevne (Hitler 1994 I: 54-55).

Marxismens teori er konstruert slik at vanlig mennesker ikke skjønner dens sanne vesen. Hitler skriver at det marxistiske verk ikke er skrevet for massene, men for den intellektuelle ledelse av den jødiske verdenserobringsmaskin (Hitler 1994 II: 72). Den vanlige arbeider blir lurt av marxismen, siden han ikke skjønner hva den egentlig er.

Hitler oppfatter den sosialdemokratisk-styrte Weimar-republikken som jødisk-infiltrert. Han skriver: «Her drejer det sig nemlig om en kamp, eftersom den første opgave ikke hedde: tilvejebringelse af en national statsopfattelse, men først og fremmest: fjernelse af den eksisterende jødiske (Hitler 1994 II: 59). Weimar-republikken er i seg selv en trussel mot Tyskland, og må derfor fjernes. Hitler skiller ikke mellom marxisme og sosialdemokrati, da han hevder det er to sider av samme sak. Han skriver:

Jeg havde imidlertid lært at forstå sammenhængen mellem denne ødelæggelses lære og et folk, hvis sande væsen indtil da havde været mig så godt bekendt. Først kendskabet til Israel giver en nøglen til socialdemokratiets skjulte og virkelige hendigter. Den der kender dette folk, får plutselig øjnene op for dette partis mål og mening, og af de sociale frasers tågedunster opstiger marxismens grimme, grinende fjæs (Hitler 1994 I: 45).

Sosialdemokratene var blant pådrivere for fredsavtalen fra 1918, og Hitler anså dem dermed som forrædere av det tyske riket. Deres handlinger var kriminelle, og det var ingen prinsipiell forskjell mellom dem og marxistene. Sosialdemokratene ønsker å fremstå som mer moderate, men Hitler mener at han ser deres skjulte side. Også de ønsker å tilintetgjøre Tyskland.

Marxismens, og dermed også sosialdemokratiets, mål er tilintetgjørelse av nasjonalstaten, men de bruker samtidig nasjonalstaten som et middel for å nå målet. Marxismens siste mål er og blir tilintetgjørelsen av alle ikke-jødiske nasjonalstater. Marxistene ble derfor forskrekket over de tyske arbeidernes patriotisme i 1914 (Hitler 1994 I: 120). Det er et historisk faktum at et stort flertall av arbeiderne i de krigførende landene i første verdenskrig stilte seg bak sitt fedreland. Internasjonal arbeidssolidaritet ble underordnet nasjonens kamp for å overleve.

Det er rimelig å anta at Hitler ønsket å beskytte de tyske arbeiderne mot det han betraktet som en jødisk internasjonalisme. Et kjent sitat, brukt i mange historiebøker for videregående skole for å illustrere Hitlers syn på forholdet mellom marxisme og jødene er følgende:

Sejrer jøden ved hjælp af sin marxistiske trosbekendelse over denne verdens folkeslag, da vil hans krone blive kransen på menneskehedens grav, da vil denne planet ligesom for millioner af år siden vandre mennesketom gennem æteren. Den evige natur hævner ubarmhjertigt overtrædelsen af sine bud. Så tror jeg da nu at handle i den almægtige skabers ånd, når jeg siger: idet jeg værger mig imod jøden, kæmper jeg for Herrens værk (Hitler 1994 I: 55).

Sitatet illustrerer nasjonalsosialismens hovedtanker. Jødene ønsker å ta over verden og deretter utrydde menneskeheten. Hitler er den som er innsatt av "Herren" for å hindre dette. Han er personen som er satt til å frelse verden fra den ulykke jødene vil trekke den ned i. Men er marxisme jødenes endelige mål?

3.3.2.3. Sammenhengen mellom kapitalisme og marxisme

Hitler betrakter den jødiske verdenskonspirasjonen som kompleks. Den innbefatter så totalt ulike ideologier som kapitalisme og marxisme. Han skriver at marxismen dreier seg om å oppbygge de internasjonale verdensfinansjødernes tyranni (Hitler 1994 II: 59). Dette referatet illustrerer Hitlers overbevisning om det eksisterer et hemmelig forbund mellom marxismen og kapitalismen. Han skriver om marxismens bedrag: «Således opstår der under jødisk ledelse en bevegelse udelukkende af håndens arbejdere. Tilsyneladende går den ud på at forbedre arbejderens situation, men i virkeligheden stræber den hen imod at gøre alle ikke-jødiske folk til trælle og derigennem ødelægge dem» (Hitler 1994 I: 216). Som en del i sin taktikk for den økonomiske erobringen av verden danner jøden, i tillegg til fagforeningene, en politisk bevegelse:

I overensstemmelse med den jødiske kamps endelige mål, som ikke alene omfatter den økonomiske erobring av verden, men også kræver dens politiske undertrykkelse, deler jøden organisationen af sin marxistiske verdenslære i to halvdele, som i virkeligheden danner et uadskilleligt hele, skønt de tilsyneladende er adskilte: den politiske bevegelse og fagforeningsbevægelsen (Hitler 1994 I: 216).

De marxistiske partiene og fagforeningene er etter Hitlers syn to sider av samme sak. Partiene søker å oppnå samfunnsrettet makt med mål om å undertrykke samfunnet politisk. Man skal innbille arbeiderne at fagforeningene arbeider for deres interesser, men marxistene bruker arbeiderne som middel for å oppnå egen makt. Jødernes endelige mål er den internasjonale kapitalisme. De benytter seg allerede av kapitalismen for å få kontroll over de nasjonale selskapene, og marxismen blir brukt for å kontrollere den nasjonale arbeidskraften.

Hitler skriver at jo mer han lærte jødene å kjenne, jo mer måtte han tilgi arbeideren (Hitler 1994 I: 53). Arbeiderne blir lurt inn i jødens internasjonale system ved hjelp av fagforeningene, og dette ødelegger for den nasjonale økonomien: «Faktisk ødelegger jøden grundlaget for den nationale økonomi ved hjelp af fagforeningene, der kunne være en velsignelse for nationen (...) Han ønsker ikke, at en uafhængig, national økonomi skal opretholdes, men tværtimod, at den bliver tilintetgjort» (Hitler 1994 I: 217).

Jøden oppfant marxismen kun for å late som han er på arbeidernes side. I virkeligheten er

målet med marxismen å undertrykke arbeideren og manipulere ham til å jobbe for jødenes mål, slik at kapitalismen kan få sin endelige seier. Hitler skriver:

Næppe har den nye stand utviklet sig af den almindelige økonomiske omvæltning, før jøden straks ser den nye pacer til sin egen yderligere fremgang klart og tydeligt for sig. Først benyttede han borgerskabet som stormbuk mod den feudale verden og nu arbejder den mod den borgerlige verden. Ligesom han i skyggen af borgerskabet i sin tid forstod at tilsnige sig de borgerlige rettigheder, således håber han nu gjennom arbeidernes kamp for tilværelsen selv at nå frem til at herske (Hitler 1994 I: 215).

Det Hitler refererer til her er med stor sannsynlighet den franske revolusjonen. Det franske stendersamfunnet ble veltet av borgerskapets krav om mer innflytelse, frihet og demokrati. Hitler mener at jøden med denne revolusjonen klarte å tilsnike seg de borgerlige rettighetene. Nå er et nytt steg på veien kommet. For å herske over verden skal jøden nå sette i gang en arbeiderrevolusjon mot den borgerlige verden. Han skal bytte ut det borgerlige demokratiet med proletariatets diktatur. Hitler mener at demokratiet opprinnelig er en jødisk oppfinnelse, men at det kun er en brikke i jødenes spill. Han skriver: «Men politisk begynner han at afløse tanken om demokrati med tanken om proletariatets diktatur.» (Hitler 1994 I: 219). Hitler forfekter her klassiske antisemittiske tanker. Tanken om at jødene står i kulissene og trekker i trådene når store omveltninger i verden skjer, er Hitler på ingen måte alene om.

Da *Mein Kampf* ble forfattet var proletariatets diktatur et faktum i Russland. Hitler frykter en videreføring av revolusjonen i Tyskland. Han mener at når revolusjon inntreffer blir den demokratiske folkejøden til blodjøden og folketyrannen. Han frarøver folkene deres naturlige åndelige ledelse og gjør dem modne for evig trelldom. Russland er det frykteligste eksempel på dette. Her lot han med fanatisk villskap 30 millioner mennesker bli drept eller sultet i hjel for å sikre en bunke jødiske litterater og børsbanditter herredømmet over et stort folk (Hitler 1994 I: 220). Når folket er undertvunget revolusjonen er det fritt frem for jødene. Det Hitler kaller «børsbanditter» har oppnådd makt over et folk, og kan dermed gjøre som de vil. Man ser her den tydelige linken Hitler trekker mellom marxismen og kapitalismen.

Hitler vender stadig tilbake til tanken om den nasjonale økonomien. Han ser på denne som en motvekt mot jødenes internasjonale finansvesen. Marxismen skaper et økonomisk våpen som den internasjonale verdensjøde anvender for å knuse den økonomiske basis for den frie, uavhengige nasjonalstat. Han ødelegger dens industri, handel og vil dermed gjøre frie folk til slaver i den overstatlige verdensfinansjødedomens tjeneste (Hitler 1994 II: 153). Jøden rokker ved statens økonomi, slik at mer kan legges under hans finanskontroll. Politisk nekter han staten midlene til dens selvopprettholdelse, ødelegger grunnlaget for enhver nasjonal selvhevdelse og forsvar, tilintetgjører troen på ledelsen, håner historien og fortiden og trekker

alt virkelig stort ned i rennestenen (Hitler 1994 I: 219-220). Den nasjonale kapital skal ødelegges for at den internasjonale børser kan triumfere på dens ruiner (Hitler 1994 I: 215). Gjennom marxismen tar jøden kontroll over arbeiderne, og gjennom børsen tar de kontroll over den nasjonale økonomien. Ved å kontrollere den nasjonale arbeidskraften og den nasjonale økonomien, er den internasjonale kapitalisme innen rekkevidde for de pengekjære jødene.

3.3.2.4. Jøden står bak den internasjonale kapitalismen

Hitlers tanker om jødene som grådige og pengekjære er ikke originale, men stammer fra den klassiske antisemittismen. At Hitler tror kapitalisme er jødernes mål er forståelig hvis man tar utgangspunkt i hans synspunkter. Han skriver at den internasjonale jødiske verdensfinans vil ødelegge Tyskland. Tyskland har enda ikke føyd seg etter den allmenne finans- og økonomikontroll som står over alle stater (Hitler 1994 I: 108). Tyskland er derfor et av landene der jødene må gjøre en innsats for å nå sitt mål.

Hitler mener at en del av taktikken jødene bruker er å snakke felles språk med innbyggerne i de landene de bor i, men at deres tanker forblir jødiske. Å snakke felles språk må de gjøre så lenge de ikke hersker over andre folkeslag, men hvis de oppnår herredømme må undersåttene lære et fellesspråk, slik at de blir lettere å kontrollere (Hitler 1994 I: 207). Hitler spesifiserer ikke hvilket språk jødene tenker med, eller hvilket fellesspråk som vil bli gjeldende hvis jødene oppnår herredømme. Han frykter bare at det skal skje.

Han skriver videre at jødene utnytter sitt handelsmonopol hensynsløst og, som han påpeker flere ganger, lager en stat i staten (Hitler 1994 I: 208). Hitler er klar over at kapital er makt. Av den grunn mener han at for mye kapital konsentrert hos en gruppering gjør at staten svekkes. Det handelsmonopolet Hitler mener kommer ut av pengeutlånervirksomheten gjør at jødene kontrollerer både privatpersoners økonomi og den nasjonale økonomien. Han skriver: «Han er en sand blodigle, der sætter sig fast på det ulykkelige folks legeme og ikke er til at få bort igen, førend fyrsterne på ny selv har brug for penge og højst egenhændigt tapper det utsugede blod ud af ham igen» (Hitler 1994 I: 209).

Jødene bruker den internasjonale børsen for å eliminere den nasjonale økonomien. Arbeiderne blir dermed underlagt et internasjonalt system. Hitler skriver: «Til sidst vokser den jødiske indflydelse på økonomiske interesser uhyggelig hurtigt ved hjelp av børsen. Jøden bliver ejer af eller kontrollerer i det mindste den nationale arbejdskraft.» (Hitler 1994 I: 212). Jødernes makt på børsen gjør at de infiltrerer økonomien og berøver de store virksomheter muligheten for personlig eiendomsrett. Dette fører til klassespaltning ved at det oppstår en

avstand mellom arbeider og arbeidsgiver. Arbeiderne blir dermed en brikke i jødernes spill, mener Hitler. Han skriver:

Idet alt mindre håndværk langsomt dør ud, og muligheden for, at arbejderne kan skabe sig en selvstændig eksistens, bliver sjældnere og sjældnere, proletariseres de kendetligt. Industriens «fabriksarbejdere» opstår, hvis væsentligste kendetegn må søges i, at de næppe nogen sinde opnår at kunne grundlægge egen eksistens. De er i ordets egentligste betydning ejendomsløse, deres gamle dage er en kval og kan næppe betegnes som liv (Hitler 1994 I: 213).

Man skulle nesten tro at disse ordene kom fra Karl Marx personlig. Han mente som kjent at arbeidere blir utnyttet når de selger sin arbeidskraft til fabrikkseierne. Det er arbeiderne som egentlig er arbeidsgivere/gir arbeid. Hitlers syn på den multinasjonale finans gjør at det ikke er umulig at han hadde støttet anti-globaliseringsbevegelsene hvis han hadde levd i dag. Som kjent ble også *Mein Kampf* skrevet før børskrakket i 1929. At Hitler fikk “bekreftet” sitt syn på den jødiske verdensfinans etter børskrakket er svært sannsynlig.

3.3.3. Kamp mellom folkeslagene om Lebensraum

Et annet sentralt element i nasjonalsosialismens virkelighetsoppfatning var at det foregikk en naturlig kamp mellom folkeslagene i verden, og det folket/den rasen som viste størst grad av styrke gjennom vold viste størst overlevelsestrang og livskraft. Hitler skriver at kampen er et middel for å fremme artens sundhet og motstandskraft. En årsak til dens utvikling til det bedre (Hitler 1994 I: 193). Hitler taler her om menneskeheten som en art, og mener at kampen, utløst av kreftenes frie spill, er det som driver menneskehetens evolusjon fremover, og at det fører til varig gjensidig raseforbedring (Hitler 1994 II:14). Evolusjonen av menneskene gjelder med andre ord alle raser, inkludert de som står lavest. Hitler ser på kamp som helt naturlig. Menneskeheten er blitt til under kamp- i evig fred går den til grunne (Hitler 1994 I: 100). Man ser her tydelig Hitlers tolkning av naturlovene som grunnlag for å rettferdiggjøre krig.

Houston Stewart Chamberlain mente at striden mellom germanerne og jødene og de andre «semittiserte» folkeslagene ville kulminere i et avgjørende slag om verdensherredømme (Skorgen 2002: 155). Innenfor deler av rasebiologien tenkte man seg at livskampen og konkurransen om å overleve innenfor sitt miljø ikke bare utspeilte seg mellom individer, men også mellom rasetyper. Individets utviklingshistorie, som også omtales som *ontogenesen*, spilte seg i artens og rasens utvikling, den såkalte *fylogenesen*, gjennom kampen for tilværelsen, som den tyske biologen *Ernst Haeckel* påpekte. Dette var en forestilling som ble sentral for Chamberlains teori om kampen mellom germansk og ikke-germansk blod (Skorgen

2002: 164). At Hitler er inspirert av disse tankene er tydelig. Det er disse tankene som preger hans oppfatning av forholdet mellom evolusjon og raseforbedring.

Hitler har store visjoner. Han satser på å utvide riket og gjøre det til en verdensmakt. Han er klar over at dette kan ta tid, så han begynner med det omverdenen kan oppfatte som rimelige krav.

3.3.3.1. Alle tyskere skal bo innenfor samme grense

Hitler mener at grensene fra 1914 ikke er logiske. De omslutter ikke alle mennesker av tysk avstamning, og er heller ikke fornuftige når det gjelder deres militærgeografiske hensiktsmessighet (Hitler 1994 II: 185). Hitler ønsker et stort areal, fordi et stort areal er lettere å forsvare enn et lite areal. Likevel er Hitlers første mål å samle alle etniske tyskere i en nasjonalstat gjennom å ta tilbake tapte landområder, gjenopprette grensene fra før 1914 og kreve landområder det bor tyskere på innlemmet i Tyskland. Hitler skriver at felles blod hører hjemme i et rike (Hitler 1994 I: 15). I praksis gjennomførte han før utbruddet av andre verdenskrig innlemmelse av området rundt Klaipeda (tysk: Memel) i dagens Litauen, Østerrike (*Anschluss*) og dagens Tsjekkia (Böhmen og Mähren). Deretter stod tidligere tyske områder i Polen for tur, men da sa de vestlige europeiske stormaktene stopp.

3.3.3.2. Tyskland har for lite areal

Hitler er likevel ikke fornøyd med kun å innlemme land det bor tyskere på i Tyskland. Han ser for seg en ekspansjon. Han mener landegrensene er skapt og forandret på av mennesker, og at jord erverves gjennom kamp (Hitler 1994 II: 187). Uttrykket «*Blut und Boden*» (blod og jord) ble selve symbolet på denne politikken. Blod symboliserte rase, nasjon og folk, og jord symboliserte det rettmessige arealet nasjonen hadde krav på.

Styrke skulle i praksis vises gjennom militærmakt og krigføring. Dette hadde sin bakgrunn i troen på at store nasjoner vokser ut av et sterkt militære. Hitler mener her bokstavelig store nasjoner i areal, og ser på størrelse som en avgjørende faktor for at et land kunne bli en verdensmakt. Han viser til land han mener det er legitimt å sammenligne Tyskland med. Han nevner England, inkludert koloniveldet, USA, Russland og Kina som kjempestater. Frankrike må også regnes med blant de store stater (Hitler 1994 II: 180-181). Tyskland må med andre ord utvide sitt areal for å bli en verdensmakt. Valget står mellom å bli en verdensmakt eller opphøre å være til (Hitler 1994 II: 188). Det nåværende arealet er med andre ord uholdbart hvis man tenker langsiktig. Et stort folk er viet undergangen dersom det ikke skjer en jordutvidelse (Hitler 1994 II: 180 og 188). Han mener at det i Tyskland er et misforhold

mellom areal og folketall, og det er nasjonalsosialistenes oppgave å bringe landområdet i samsvar med folketallet (Hitler 1994 II: 183-184).

Hitler skriver at Tyskland har en årlig befolkningsvekst på ni hundre tusen sjeler. Dette gjør at det blir vanskeligere fra år til år å ernære dem, og det vil senere føre til en katastrofe. Han har følgende tanker om hvordan man skal unngå en hungersnød: Det første alternativet kan være å kunstig innskrenke fødselsstigningen, slik man har gjort i Frankrike. Han skriver at naturen selv i tilfeller av stor nød, dårlig klima eller fattig utbytte av jorden innskrenker befolkningsøkningen i bestemte land eller raser. Kunstig innskrenkning har negative følger, da det er i strid med naturen og dermed berøver folket dets fremtid. Det andre alternativet er å gjennomføre indre kolonisering. Problemet med dette er at jordens produksjonsevne kun kan settes opp til en viss grense. Folkeøkningen kan derfor bare skje i en begrenset periode. I tillegg kommer faktoren at menneskers behov for mat og klær stiger for hvert år. Indre kolonisering gjør at konkurransen med andre folkeslag svekkes. Den gjør at man klamrer seg til en indre grunnflate, mens andre folk samtidig klamrer seg til større grunnflater av jorden. Han er oppgitt over at det i alminnelighet er de beste nasjonene, eller retttere de eneste virkelige kulturraser, bærerne av alle menneskelige fremskritt, som har henfalt til pasifisme. Dette gjør at de gir avkall på å erverve ny jord. De nøyer seg med indre kolonisering, mens ringere nasjoner sikrer seg store flater å leve på. De kulturelt høyerestående, men mindre hensynsløse raser, må dermed innskrenke formeringen på grunn av det begrensede jordområdet. De kulturelt laverestående, men av naturen brutale folkeslag, har en større jordflate og kan formere seg i det uendelige. Verden vil derfor på sikt komme i de kulturelt laverestående, men mere handlekraftige menneskers besittelse. Hitler mener derfor at man som motreaksjon må erverve nytt land. Man må også erverve nytt land fordi en liten grunnflate er ugunstig med tanke på den militærpolitiske situasjonen. Størrelsen på et landområde har mye å si for landområdets indre sikkerhet. Stort areal er det samme som en naturlig beskyttelse. Det er lettere å oppnå militære resultater over et folk som er presset sammen på en liten grunnflate, enn over territorielt omfangsrike stater. Hitler avviser derfor indre kolonisering som en løsning på befolkningsøkningen. Det tredje alternativet for å sikre befolkningen arbeid og brød er å erverve ny jord der befolkningsoverskuddet kan slå seg ned. Dette vil bevare nasjonen på selvernæringens grunnlag. Det fjerde alternativet er å la industri og handel arbeide for fremmed behov og leve av det innkomne beløp. De to siste alternativene vil si jord- eller kolonial- og handelspolitikk. Hitler kan sies å være ubalansert når det gjelder omfanget av tid han bruker på de ulike alternativene. Han bruker mest tid på å redegjøre for indre kolonisering, og begrunner hvorfor dette ikke er en god idé. De andre alternativene blir

sparsommelig redegjort for. Hitler skriver at etter å ha lagt frem det tredje og fjerde alternativet, undersøkte, prøvde, anbefalte og bekjempet politiske partier både den tredje og fjerde utveien, inntil man til slutt grep om den siste, som var å opprette kolonier. Men det tredje alternativet hadde vært den sunneste utvei, mener Hitler. Ervervelse av ny jord har uendelig mange fortrinn, særlig hvis man ser på fremtiden. Det er sikkert ikke himmelens mening å gi det ene folk femti ganger så mye jord her i verden som det annet, og man må ikke la politiske grenser avholde seg fra å søke den evige rettferdighets grenser. Tyskland må erverve nytt land i Europa, og det må skje på Russlands bekostning (Hitler 1994 I: 97-103).

3.3.3.3. Det er statens oppgave å holde rasen ren og erverve ny jord

Hitler mener det er statens oppgave både å sørge for at rasen holdes ren og å erverve ny jord. Han skriver: «Den nationale stats udenrigspolitik skal sikre eksistensen for den race, staten består af, ved at skabe et sundt, levedyktigt, naturligt forhold mellem folkets antal og vækst på den ene side og jordens størrelse og kvalitet på den anden side» (Hitler 1994 II: 180). Hitler mener bestemt at Tyskland på dette punktet er i ubalanse, og at man derfor må skape Lebensraum gjennom ekspansjon østover. Russland blir konkret nevnt som areal der det skal erverves jord, og kolonisering i øst skal sikre det tyske folkets fremtid. Russlands sammenbrudd er veien til Lebensraum (Hitler 1994 II: 188-189).

I synet på Russland kommer også Hitlers syn på marxismen og landets styresmakter frem. Han mener at et forbund med Russland er utelukket, og at det nåværende Russland er styrt av forbrytere, utskudd av menneskeheten, som har myrdet og utryddet millioner av den førende intelligens, og som i de siste ti år har ført det grusomste tyranniregime som noensinne har eksistert. Den fare som Russland har bukket under for eksisterer enda som en fare for Tyskland (Hitler 1994 II: 191-193). Selv om Hitler på dette tidspunkt ikke hadde virkeliggjort sine planer, virker hans kritikk av Lenin og Stalins regimer likevel som om de kommer fra en mann uten selvinnsikt. Hitler beskriver selv sine planer om en omfattende krigføring for å utrydde eller underlegge seg det han mener er laverestående mennesker, og deretter overta deres landområder. Senere, under forberedelsene til operasjon Barbarossa, utarbeidet Reichssicherheitshauptamt i februar 1941 en plan som siktet mot å drepe 30 millioner mennesker. Den mest omfattende mordplan i verdenshistorien til nå (Fure 2002: 112). Hitler oppgir ikke et konkret tall i *Mein Kampf*, men beskriver det han håper vil komme. Ut fra Hitlers logikk er det minst fire grunner til å angripe Russland:

1. Kampen om Lebensraum mellom folkeslagene der den sterkeste vinner jord.

2. Slaviske folkeslag er undermennesker.
3. Marxismen er en reell trussel mot Tyskland.
4. Jødene står bak marxismen og styrer nå Russland.

Tyskland og Sovjetunionen undertegnet en ikke-angrepsavtale i 1939, kjent som Molotov-Ribbentrop-pakten, der de ble enige om interesseområder i Øst-Europa og et gjensidig samarbeid. Som kjent ble denne pakten brutt natt til 22. juni 1941 da Tyskland gikk til angrep på Sovjetunionen i historiens største felttog. 3050000 tyske soldater, i tillegg til soldater fra tyske allierte, som økte det totale antallet til 4 millioner, ventet på en invasjon av Sovjetunionen fra Finland til Svartehavet (Beevor 2002: 23). Angrepet begynte klokken 04:00 og kom uten noen krav eller noen krigserklæring (Beevor 2002: 21). Hitler satte sin plan om Lebensraum, som han hadde drømt om siden minst tidlig på 1920-tallet, ut i livet uten å ha fullført krigen på vestfronten. Dette indikerer hvor viktig dette var for ham.

3.3.3.4. Frankrike er Tysklands dødsfiende

Ifølge Hitlers syn er det Frankrike som står i veien for Tysklands makt og innflytelse. Frankrike er dødsfienden og må isoleres. Enhver makt som finner Frankrikes herskesyke på kontinentet utålelig er en naturlig forbundsfelle for Tyskland. Han ser for seg et anglo-tysk-italiensk forbund (Hitler 1994 II: 195-196). At Hitler i utgangspunktet kan sies å ha hatt et positivt syn på England, kommer blant annet av at anglerne var germanere, og at England i praksis hadde vist den ariske rasens overlegenhet gjennom opprettelsen av koloniriket. Dette, som kan betraktes som en beundring av Storbritannia, kan være en av grunnene til at Hitler aldri gikk helhjertet inn for å okkupere landet. Ved invasjonen av Frankrike stoppet Hitler armeene ved Dunkerque, og det gjorde at de britiske soldatene som var stasjonert i området flyktet over kanalen. Mange historikere mener dette var et forsøk fra Hitler på å oppnå fred med britene.

Hitler levner derimot ikke Frankrike mye ære. Han mener Frankrike har som mål en oppløsning av Tyskland til småstater. I virkeligheten vil dette være å selge et land til den internasjonale verdensjøde (Hitler 1994 II: 200). Hitlers mener sannsynligvis at Frankrike ønsker at Tyskland blir slik landet var før samlingen i 1871. På grunn av Frankrikes holdninger må landet nøytraliseres, da de står i veien for Hitlers visjonære mål. Som kjent var Frankrike den første *stormakten* som ble okkupert i vest i 1940. Det er sannsynlig at Hitler ønsket å fjerne Frankrikes handlingsrom før han begynte på sitt østprosjekt. For å gjøre ydmykelsen komplett, fikk han tak i den samme jernbanevognen som Tyskland hadde måttet

undertegne kapitulasjonserklæringen i da første verdenskrig var slutt. Nå var det Frankrike som måtte undertegne kapitulasjon under de samme omstendighetene. Hitler var meget tilfreds ved dette og ble mottatt som en helt da han kom tilbake til Berlin. Hitlers triumf symboliserte at ydmykelsene fra 1918 var over.

3.3.3.5. Det utkjemper to separate kamper i verden

I utgangspunktet mener Hitler at det utkjemper to kamper: En rasekamp mellom den jødiske verdenskonspirasjonen og arierne, og en kamp mellom folkeslagene. Hitler ser ikke ut til å være bevisst på å skille mellom begrepene «rase» og «folk», så han bruker begrepene om hverandre når han betegner andre folkeslag enn jødene.

Haffner skriver at Hitler mente hele verdenshistorien var drevet frem av folkeslagenes kamp om Lebensraum. Folkeslagene kjemper seg i mellom om Lebensraum og herredømme over andre, men jødene internasjonale ødelegger denne kampen. Folkeslagene må derfor stå sammen mot jødene i en felles kamp, slik at de uforstyrret kan hellige kampen om Lebensraum seg imellom (Haffner 1979: 79). Seiersprisen i denne kampen er verdensherredømme for det sterkeste folket.

I tillegg til denne «folkekampen» kommer den nevnte rasekampen. Rasekampen utspinner seg ikke mellom mennesker av den hvite, svarte og gule rasen, som var de fundamentale rasene i den øvrige europeiske rasebiologien. Rasekampen er en kamp mellom arierne og jødene. Denne kampen dreier seg ikke om Lebensraum, men om en utryddelseskamp. Hitler mente jødene hadde som mål å utslette all intelligens, og deretter hele menneskeheten. Hitler ønsket derfor å komme jødene i forkjøpet, og han så på seg selv som en person som reddet verden fra «den jødiske giften» (Haffner 1979: 76-77).

At Hitler opererer med det man kan kalle for henholdsvis en folkekamp og en rasekamp kan virke selvmotsigende. Til tross for at folkeslagene kjemper seg i mellom om Lebensraum, kjemper de i tillegg sammen mot jødene. Jødene er internasjonale, og derfor et fremmedelement i de statene de befinner seg i. Hitler mener derfor at de forpester folkeslagene. Jødene kan ifølge Hitler ikke defineres hverken som nasjon, som folk eller som religionssamfunn. De er internasjonale i sitt vesen, og kan kun defineres som en rase. De har av denne grunn en særstilling i forhold til alle andre folkeslag, og de står på sidelinjen av kampen mellom folkeslagene. Samtidig infiltrerer de folkeslagene gjennom sitt internasjonale virke. At det etter Hitlers syn foregår to separate kamper i verden, gjør at det er to mål som må oppnås.

3.3.3.6. Hitler hadde to hovedmål

Haffner skriver at Hitlers mål om herredømme over Europa og hans mål om å utrydde jødene hadde ikke noe med hverandre å gjøre (Haffner 1979: 92). Dette kan underbygges ved å vise til at jødeutryddelsen økte i intensitet etter hvert som krigens utgang ble klarere. «Den endelige løsningen» ble etter stor sannsynlighet først besluttet *etter* det første nederlaget i felttoget mot Sovjetunionen. Mye kan tyde på at Hitler innså nederlaget allerede så tidlig som 5. desember 1941, da det kom en russisk motoffensiv utenfor Moskva. At han erklærte USA krig 10. desember 1941, kan tyde på at han ville besegle sin egen og Tysklands skjebne, da han innså at krigen uansett ikke kunne vinnes. Hans mål om Lebensraum ble sannsynligvis forkastet, og han fokuserte på det andre målet: utryddelse av jødene.

Wannsee-konferansen, der de fleste historikere mener «den endelige løsningen» ble besluttet, ble ikke holdt før 20. januar 1942 (Haffner 1979: 127 og Kershaw 2008: 708). Den var forøvrig utsatt fra 9. desember 1941 (Kershaw 2008: 708), altså dagen før Hitler erklærte USA krig, men etter at Hitler etter stor sannsynlighet innså nederlaget 5. desember. En annen indikasjon på at «den endelige løsningen» ikke ble besluttet før nederlaget var erkjent, er at de store utryddelsesanleggene ikke ble etablert før i 1942 (Fure 2002: 132), altså etter at Wannsee-konferansen ble holdt.

Protokollen fra Wannsee-konferansen inneholder ikke noe formelt vedtak om utryddelse av jødene, men meningen er klar. Det er blant annet notert at i den endelige løsningen på jødespørsmålet blir elleve millioner jøder involvert. Jødene skal settes i arbeidsleire der de som overlever skal behandles deretter, da de er de mest motstandsdyktige, sterke og hardføre og derfor representerer et naturlig utvalg. Ved en løslatelse vil disse bli en robust kjerne i en ny jødisk ekspansjon. Ved den praktiske gjennomføringen av den endelige løsningen skal Europa finkjemmes fra øst til vest (Lorentz 2003: 92 og Kershaw 2008: 709).

Krigens hovedprinsipp var fra erkjennelsen av nederlaget etter stor sannsynlighet å dra ut tiden, slik at man kunne tilintetgjøre flest mulig jøder. Innvendingen mot at kampen om Lebensraum ble forkastet, er at de tyske armeene hadde suksess også sommeren og høsten 1942, da offensiven mot Stalingrad og Kaukasus begynte. Dette prosjektet mislyktes, til tross for at de tyske soldatene på det meste kontrollerte 9/10 av Stalingrad. Selve slaget var ikke tapt før i februar 1943. Den siste store tyske offensiven på østfronten kom så sent som sommeren 1943 i slaget ved Kursk, et og et halvt år etter nederlaget ved Moskva. Dette kan enten tolkes som at kampen om Lebensraum skulle fortsette, eller som tiltak for å dra ut tiden. Det siste er mest sannsynlig. Uavhengig av når nederlaget ble erkjent ønsket Hitler at jødeutryddelsen skulle fortsette. I 1944 okkuperte Tyskland sin allierte Ungarn, og de

ungarske jødene ble sendt til Auschwitz.

Hitlers Lebensraum-politikk var utelukkende rettet mot øst. Til tross for den nevnte irritasjonen over Frankrike, var Frankrike aldri tenkt som et land som skulle koloniseres. Fure skriver at den hierarkiske raseforestilingen ledet ekspansjonstrangen entydig i østlig retning, mot de slavisk-befolkede områder. En kolonisering av de erobrede områder i Vest- og Nord-Europa var aldri aktuelt (Fure 2002: 124). På den annen side skal vi ikke se bort fra at Hitler etter stor sannsynlighet ønsket å integrere land med germansktalende befolkning inn i et Stor-Tyskland. Dette gjaldt blant annet det okkuperte Nederland, Danmark og Norge. Om landene skulle koloniseres med tyskere er lite trolig, men alle germanere ville med en slik stat ha kunnet bevege seg fritt mellom de tidligere nasjonalstatene

3.3.3.7. Hitler ønsker fred

Hitler er åpen for tanken om pasifisme, men dette er etter at den høyeststående rasen har erobret denne verden (Hitler 1994 I: 194). Da vil arierne enten ha utryddet andre raser, eller undervunget dem som slaver. Man vil da oppnå evig fred, fordi det ikke lenger vil være noen naturlig kamp mellom rasene. Det største problemet som må bekjempes for å oppnå dette målet er den internasjonale jødedommen. En stor krig ville etter Hitlers syn gjøre slutt på alle kriger, noe Romerriket var et eksempel på (*Pax Romana*). Siden Hitler hadde en dualistisk innstilling til virkeligheten, og at jødene og deres virksomhet (marxisme, kapitalisme etc.) var det onde, måtte nødvendigvis hans tanker representere det gode. Tar men dette som utgangspunkt kan det synes som at Hitler levde opp til uttrykket: «med ondt skal ondt fordrives». Med utgangspunkt i at han er åpen for pasifisme, er det nærliggende å anta at han ser på krig som et nødvendig onde for å beskytte den ariske rasen. Han mener at han har fått mandat til å gjennomføre nødvendige grep av «den evige vilje som behersker dette universet». Hitler mente etter stor sannsynlighet at det han gjorde var rett og godt og at det ville gagne verden i fremtiden. Konsekvensene av Hitlers planer ble som kjent en ulykke for millioner av mennesker, inkludert tyskerne.

Aadnanes mener derimot at Hitler ikke så på krig som et nødvendig onde, men et uttrykk for nasjonal kraft og vitalitet (Aadnanes 2002: 189). Tar man utgangspunkt i at Hitler mener at menneskeheten er blitt til under kamp og at den i evig fred går til grunne (Hitler 1994 I: 100), brister logikken i at Hitler er åpen for pasifisme, slik han selv skriver. Etter hans syn er kamp grunnleggende for den menneskelige evolusjon, så om det blir fred vil menneskeheten stagnere, og på sikt gå til grunne. Det Aadnanes skriver gir, med dette tatt i betraktning, mer mening. Med utgangspunkt i to så ulike standpunkter som Hitler ser ut til å forfekta, er det

nærliggende å betrakte Hitler som selvmotsigende i denne saken.

3.3.4. Manipulerte nasjonalsosialistene virkeligheten?

Det er grunnlag for å hevde at nasjonalsosialistene, fra et utenfraperspektiv, forsøkte å konstruere en falsk virkelighet gjennom propaganda og manipulasjon av folket. Hvordan skjedde denne manipulasjonen, og hva ønsket nasjonalsosialistene å oppnå med den? Hitler skriver at en verdensanskuelse i sin alminnelighet kun vil ha utsikt til seier hvis den store masse erklærer seg beredt til å støtte den nye lære og påta seg den nødvendige kamp (Hitler 1994 I: 76). Ideologiens mål må med andre ord ha støtte i folket, og ikke være noe som holder dem nede, slik marxismen i praksis har vist seg å gjøre. Joseph Goebbels skal ha uttalt at makt er godt å ha når den er basert på gevær, men det er bedre å vinne folkets hjerter og beholde dem.

Hitler var klar over makten som kan ligge i image-bygging. Ingenting var overlatt til tilfeldighetene. Alt rundt talene hans var nøye regissert og iscenesatt. Et kamera-team fulgte ham overalt, og han studerte opptakene for å finne ut hvordan han virket på tilhørerne. Han studerte også filmopptakene for å finjustere på poseringer og gester, og han imiterte militære ledere i formell fremtoning. Før han begynte på en tale ventet han bevisst for å øke spenningen.

Noe annet var selve påvirkningskraften. Hitler hadde en hypnotisk overtalelsesevne, og var samtidig bevisst konteksten. Han skriver at tidspunktet taler blir holdt på og omgivelsene har mye å si på utslaget. Kvelden er den beste tiden å påvirke et menneskes meninger (Hitler 1994 II: 73-74).

Hensikten ved de store massemøtene var oppnåelse av massesuggesjon gjennom emosjonell ekstase. Hitler ble som et oppladbart batteri i interaksjon med massene. Den overveldende responsen gav ham energi og lyst til å fortsette. Det var Hitlers egen energi og karisma, og ikke nødvendigvis det han sa, som virket så overbevisende. Haffner mener Hitlers taler var hakkete, at de ikke hadde noen logisk oppbygning og ikke hadde noe klart innhold (Haffner 1979: 18). Dette kan diskuteres. Når det gjelder dynamisk oppbygning i talen var Hitler meget bevisst. Han begynte ofte famlende og nølende, for så å bygge talen opp til et høydepunkt. Innholdsmessig var talene preget av Hitlers overbevisninger, og er derfor klare nok hvis man luker litt. Det som i hovedsak manglet var struktur og logisk oppbygning. Hitler hadde en sterk tendens til å gjenta seg selv, og å spore av fra hovedtemaet. *Mein Kampf* er, til tross for at den ble språklig redigert i ettertid, preget av dette. Den ble skrevet ned mens Hitler dikterte, og er derfor muntlig i formen. De stadige gjentakelsene har sannsynligvis med propaganda å

gjøre, men avsporingen er vanskeligere å forstå. I en muntlig tale vil det store flertallet ikke legge merke til en avsporing hvis talen er intens og kommet et stykke på vei, men på papir blir den mer åpenbar. Hitler skyter for eksempel stadig inn om jøder i *Mein Kampf*, selv om han tar for seg andre temaer. På den annen side er det ikke uvanlig med digresjoner i taler, men Hitler bruker det i overkant mye og det er stort sett heller ikke digresjoner med en «myk» overgang fra hovedtemaet.

Hva Hitler mente var godt og rett er klart, og dette skulle formidles til massene. Saker ble fremstilt ensidig, noe som også kalles *propaganda*. Hitler skriver at han ser på propaganda som det viktigste, og at han tok over ledelsen av denne straks etter at han meldte seg inn i det tyske arbeiderpartiet (Hitler 1994 II: 139). Senere ble dette Goebbels' oppgave.

Han mener videre at den store massens nasjonalisering aldri kan skje ved en svak betoning av et såkalt objektivitetsspørsmål, men med hensynsløs og fanatisk ensidig innstilling mot det mål det strebes mot. Vanlige folks uvitenhet gjør at de henfaller til følelsenes verden. Den som vil vinne det brede lag av folket må kjenne nøkler som lukker dets hjertedør opp. Det heter ikke objektivitet, altså svakhet, men vilje og kraft (Hitler 1994 I: 226-227). Hitler er klar over at det *emosjonelle* aspektet er viktig når det gjelder påvirkning. Moderne PR- og kommunikasjonsrådgivere vil sannsynligvis være enige: Innpakningen er viktigere enn innholdet. Man kan si at en av grunnene til at nasjonalsosialismen vant oppslutning var at den la mer vekt på *hvordan* budskapet ble formidlet enn *hva* innholdet i budskapet var. Med andre ord var formidlingen viktigere enn det som ble formidlet.

Hitler kritiserer de borgerlige for ikke å eie styrke og evne til å påvirke massen gjennom det talte ord. De har gitt avkall på talens agitatoriske virkning, og har dermed tapt det psykologiske instinkt for masseeffekt og massepåvirkning (Hitler 1994 II: 70) og han kritiserer de borgerlige for å «lese taler opp» (Hitler 1994 II: 77).

Enkelt sagt kan man si at *hvordan* et budskap blir formidlet først og fremst appellerer til følelsene, mens *hva* som blir sagt først og fremst appellerer til intellektet, men selvfølgelig finnes det nyanser, og disse elementene kan ikke ses uavhengig av hverandre. Man kan her bruke uttrykkene *innhold* og *uttrykkform*. Hvis ordene/setningene i et budskap ligger fast, kan det bli tolket ulikt alt etter hvordan det blir formidlet. Ulike måter det kan bli kommunisert på, uttrykket, kan gjøre at budskapet blir mottatt forskjellig. Nasjonalsosialistene la mer vekt på uttrykket enn på innholdet, selv om innholdet selvfølgelig også hadde noe å si i den ensidige propagandaen. Hitler er et godt eksempel på at det er viktigere å ta en person på ordet enn å legge vekt på hvordan vedkommende kommuniserer eller hvor karismatisk personen er.

Massemøtenes åpenbare appell viser at de hadde en *underholdningsverdi*. Hadde de vært

kjedelige hadde få mennesker vært til stede, og enda færre hadde latt seg forføre. Måten disse møtene appellerte til følelsene på kan sies å være av irrasjonell karakter, og underholdningsverdien kan sammenlignes med den en storslagen rockekonsert eller et vekkelsemøte i «amerikansk» stil vil ha i dag. Påvirkningskraften fra slike tilstelninger kan være enorm. For å illustrere dette med underholdningsverdiens betydning for å bevege mennesker er det flere som går på en konsert med Bruce Springsteen eller U2 enn på en statskirkegudstjeneste eller et LO-møte på Youngstorget. Dette er uten sammenligning forøvrig. En annen ting med masse møtene var at de viste styrke og kraft, både fordi de var storslagne og fordi de gav inntrykk av orden og disiplin i et ellers kaotisk Tyskland under Weimar-republikken.

3.4. Hva står sentralt i nasjonalsosialismens menneskesyn?

Hitlers tolkning av hvordan naturen fungerer danner basisen for hans virkelighetsoppfatning. Hvordan kommer dette virkelighetsområde til uttrykk når det gjelder menneskesynet? Samsvarer menneskesynet med virkelighetsoppfatningen?

Gunnar Heiene og *Svein Olav Torbjørnsen* skriver i boken *Felleskap og ansvar- Innføring i kristen etikk* at idéhistorisk bygger nasjonalsosialismen særlig på darwinismen og Nietzsches filosofi (Heiene og Torbjørnsen 1997: 130). At den bygger på darwinismen kan diskuteres. Evolusjonstilhengere vil hevde den er vulgærdarwinistisk, så man kan heller si at den bygger på en tolkning av hovedprinsippene i darwinismen. Heiene og Torbjørnsen skriver videre at darwinismens tanker om «survival of the fittest» ble overført fra naturområdet til kulturhistorien. Slik gjaldt den samlivet mellom mennesker, raser og nasjoner (Heiene og Torbjørnsen 1997: 130). Et gjennomført naturalistisk livssyn vil se på samfunnet som et naturfenomen, og med slike tanker som utgangspunkt kan dette hevdes å være en gjeldende naturlov også for menneskene. Et humanistisk eller kristent livssyn vil derimot avvise slike tanker. Hvilken rolle spilte så Friedrich Nietzsche i dannelsen av det nasjonalsosialistiske menneskesynet?

3.4.1. Spilte Friedrich Nietzsche en rolle i utformingen av nasjonalsosialismens menneskesyn?

Det kan diskuteres hvilken rolle denne filosofen hadde i påvirkningen på Hitler. Nietzsche-tilhengere vil ofte sterkt avvise at hans lære har noe med Hitler å gjøre, og viser til at hans søster, *Elisabeth Förster-Nietzsche*, hadde nasjonalsosialistiske sympatier. Hun skal angivelig ha redigert brorens verk slik at det passet til nasjonalsosialismen (Jf. Aadnanes 2002: 189).

Likevel skal man ikke se bort fra at Nietzsches mest kjente verk *Also sprach Zarathustra* fra 1883-1885 inneholder hans kjente begreper «übermensch» og «wille zur macht». Heiene og Torbjørnsen skriver at Nietzsche avskydde det svake. Idealet var den sterke mann som var sin makt og overlegenhet bevisst og ikke vek tilbake for å bruke den (Heiene og Torbjørnsen 1997: 130). Uavhengig av hva Nietzsche innholdsmessig selv la i disse begrepene, passer de inn i den nasjonalsosialistiske ideologien i synet på forholdet mellom arierne og andre folkeslag, og på Hitlers kyniske personlighet på det private plan. *Zarathustra* var forøvrig en profet i en *arisk religion* i Persia. Denne religionen hadde en sterkt dualistisk grunnholdning, og på den måten har dette en link til ariosofien.

3.4.2. Et kollektivt menneskesyn

Hovedkjennetegnet på menneskesynet i nasjonalsosialismen er det *kollektive fokuset*, både når det gjelder synet på tyskere og synet på andre etniske/ politiske/ religiøse grupper. Tyskerne ble sett på som et kollektiv kalt «das volk». Folk, nasjon og rase var uttrykk for det samme. Enkeltindividet skulle underlegges statens, i praksis Hitlers, mål om fremgang og makt. I denne sammenhengen må det poengteres at også Hitler satte saken over seg selv, men at han samtidig la premissene for hva målsetningene var.

Folket ble organisert i et *volksgemeinschaft* (folkefelleskap) og det skulle ha en felles identitet og en felles nasjonal vilje. Hitler slo ned på klassekamp, fordi det splittet folket. Satt på spissen innførte han det klasseløse samfunnet. Uttrykket «det klasseløse samfunnet» ble riktignok ikke brukt, men erstattet med det nevnte begrepet *volksgemeinschaft* (Haffner 1979: 38). Hitler skriver:

Den nationalsosialistiske fagforening er ikke et organ for klassekampen, men et organ for fagpresentasjonen. Den nationalsosialistiske stat kender ingen «klasser», men i politisk henseende kun borgere med fullstendig like rettigheter og i overensstemmelse dermed også like almene pligter og ved siden af dem undersåtter, som i statspolitisk henseende imidlertid er fullstendig retsløse. (Hitler 1994 II: 153).

«Undersåtter» refererer til mennesker som ble betraktet som laverestående eller som en fare. I denne kategorien kom de etniske gruppene eller kollektive grupperingene som ble regnet som en trussel mot Tysklands eksistens. Disse skulle elimineres. Dette gjaldt blant annet jøder, sigøynere, marxister, Jehovas vitner og frimurere.

Lik en maskin er mer enn summen av alle delene, ble folket sett på som noe mer enn en samling individer. Et samlet folk kunne oppnå store ting i fellesskap, bare de stod sammen om et felles mål. Det var lite rom både for private behov, personlige interesser, enkeltindividets frihet og for dannelse av organisasjoner utenfor den nasjonalsosialistiske ånd.

Enkeltmennesket var ikke et mål i seg selv. Heiene og Torbjørnsen skriver at individets betydning ble svært redusert. Det skulle innordne seg og i «uselviskhet», avstå fra å hevde egne meninger og avstå fra å strebe etter det som det selv måtte anse som verdifullt (Heiene og Torbjørnsen 1997:131). Enkeltindividet var intet, fellesskapet var alt (Jf. Aadnanes 2002: 188).

Hitler er likevel klar over at et kollektiv består av enkeltindivider. Staten skal derfor oppdra innbyggerne til en overbevisning om at hver enkelt er andre overlegen, og i sin legemlige styrke skal han gjenvinne troen på sin nasjons uovervinnelighet (Hitler 1994 II: 33). Hitler markerer avstand til marxismens form for kollektiv tankegang og understreker nasjonalsosialismens rolle i folkets liv:

Men den nationale verdensanskuelse adskiller sig prinsipielt fra den marxistiske deri, at den ikke blot erkender rasens verdi, men dermed også personens betydning, og regner den for grunnpillerne i hele sin bygning. Det er de bærende faktorer i dens verdensopfattelse.

Hvis bevegelsens sociale program kun bestod i at fortrænge personligheten og i dens sted sette massen, så ville nationalsosialismen allerede selv være medtaget af giften, ligesom vor borgerlige partiverden er det. Den nationale stat skal sørge for sine borgeres velfærd, idet den i et og alt anerkender betydningen af personens verdi og således på alle områder indfører det maximum af uproduktiv ydeevne, som også garanterer den enkelte et maximum af udbytte (Hitler 1994 II: 56-57).

Ifølge Hitler er hovedforskjellen mellom marxismen og nasjonalsosialismen at sistnevnte tar hensyn til individet og rasen. Begge er uttrykk for kollektive verdensanskuelser, men der marxismen ser en masse og internasjonal klassekamp, ser nasjonalsosialismen rasens verdi og enkeltindividets betydning.

Det tyske folket ble i praksis et stort kollektiv underlagt Hitlers vilje, der det å lyde Hitler ble den ypperste dyd. Utstrakt bruk av angiveri ble en konsekvens av dette, og på den måten oppnådde Hitler full kontroll. I det totalitære samfunnet var det lite rom for privatliv. Man kunne aldri vite når man ble overvåket.

Den kollektive tankegangen kjennetegnet som nevnt også synet på andre mennesker. Man snakket om jødene, marxistene, Jehovas vitner, frimurerne, sigøynerne og andre uønskede elementer som homogene grupper der alle i gruppen hadde en felles agenda, mål og mentalitet. Denne *gruppetenkningen* gjør at nyansene mellom enkeltmenneskene blir visket bort. Tanken om at mennesker som tilhørte en bestemt folkegruppe hadde felles karaktertrekk, hadde sin bakgrunn i synet på moralsk karakter og personlige egenskaper som arvelige og utviklet ut fra naturlige forhold.

Hitler skriver at han ikke tror på rasenes likhet, og han erkjenner samtidig med deres forskjellighet også deres høyere eller lavere verdi, og føler seg ved denne erkjennelse

forpliktet til i overenstemmelse med den evige vilje som behersker dette univers å fremme det bedre og sterkeres seier, og forlange at det svakere og dårligere underordner seg (Hitler 1994 II: 13). Dette fører over i basisen for nasjonalsosialismens menneskesyn.

3.4.3. Rasebiologi og eugenikk

Historisk har man i rasebiologien hovedsaklig operert med tre hovedtyper av menneskeraser: den *kaukasoide* (hvite), den *mongoloide* (gule) og den *negroide* (svarte) rase (Skorgen 2002). Enkelte av de som drev med rasebiologi opererte i tillegg med den *amerikanske* (røde), den *kapoide* («hottentotter» og «buskmenn») og den *australoide* rasen (Australias urbefolkning) som egne raser (Skorgen 2002). De tre hovedrasene ble deretter delt opp i flere underraser i et slektstre, der forgreningene viste hvordan rasene stod i forhold til hverandre evolusjonsmessig sett.

Rasebiologiens hovedtese var at rasene hadde utviklet seg separat gjennom flere tusen år ved å leve under ulike klimatiske forhold. Det var den biologiske evolusjonen som hadde delt menneskene opp i ulike raser ved at de hadde havnet i ulike miljøer. Klimatiske forhold hadde gjort at de påståtte menneskerasene hadde ervervet, og dermed utviklet, ulike egenskaper. Noen raser ble derfor sett på som høyere biologisk utviklet enn andre. Sammenhengen mellom fysiske trekk, biologi og mentale egenskaper ble sett på som uadskillelige. Det vil si at mentale egenskaper som intelligens og karaktertrekk ble påstått å være knyttet til genene, og at personlige egenskaper kunne vurderes ut fra vedkommendes fysiske trekk. De negative egenskapene nasjonalsosialistene mente jødene var i besittelse av lå med andre ord i genene, og de var derfor permanente.

Skorgen skriver at i rasebiologien var oppfatningen at man kunne bedømme en rases mentale egenskaper ut fra hårstruktur, øyefarge, ansiktsvinkel, skalleform, hudfarge, «sitteholdrefleks», øreflipper og nesevinger. Dette forsøkte man å knytte til mentale egenskaper som karakter, integritet, moralsk dømmekraft, ridderlighet, melankoli, intelligens, kreativitet, gjerrighet, mistenksomhet, sluhet og latskap (Skorgen 2002: 13).

Naturlige hindringer gjorde at rasene i liten grad hadde blandet seg med hverandre. Mellom den kaukasoide og den negroide rasen hadde man Sahara, og mellom den kaukasoide og den mongoloide rasen hadde man fjell og store avstander. Den negroide og den mongoloide rasen var separert av avstand og lite eksponeringsbehov.

Rasebiologi og eugenikk (rasehygiene) er grunnleggende for å forstå menneskesynet i nasjonalsosialismen, men denne tidligere vitenskapen ble ikke oppfunnet med fremveksten av nasjonalsosialismen. Den ble faktisk regnet som en seriøs vitenskap over store deler av

Europa i tiden før andre verdenskrig, og var spesielt utbredt i Storbritannia. Også i Norge ble det praktisert rasebiologi og eugenikk. Den mest kjente talsmannen for rasehygiene i Norge er apotekeren og dr. philos *Jon Alfred Mjøen* (snl.no, “Jon Alfred Mjøen”) som var leder for rasebiologiforskningen på *Vindern Biologiske Laboratorium*. Et menneskesyn basert på rasetilhørighet var dermed ikke forbeholdt nasjonalsosialistene, men kan betraktes som en allmenn oppfatning i både Europa og i USA.

Rasebiologien som vitenskap rettferdiggjorde den systematisk ideologiserte *rasismen*. Rasisme er derfor noe ganske annet enn den allmenne oppfatningen av begrepet i dag, der noe så enkelt som kritikk av kulturelle skikker eller kritikk av religion kan bli stemplet som rasisme. Man bør derfor ha et klart skille i begrepsbruk mellom rasisme og alminnelig fremmedfrykt (Jf. Aadnanes 2002: 187). Etter min oppfatning vil misbruk av et hvilket som helst begrep føre til utvanning, og til sist mister begrepet sin egentlige mening. Det kan bli virkningsløst og/eller klisjefyllt. Det er nærliggende å se på rasisme som at man setter likhetstegn mellom fysisk biologi (natur) og mentale egenskaper/adferd (kultur). Dette kan åpne opp for et reduksjonistisk menneskesyn.

Min påstand er at rasebiologien kan linkes direkte til evolusjonsteorien, fordi mennesket ifølge evolusjonsteorien er et dyr, og dermed er det logisk at den biologiske utviklingen også gjelder for mennesket. Dette var også rasebiologenes oppfatning. Som nevnt over mente man at de ulike rasene hadde utviklet forskjellige egenskaper, alt etter hvilke klimatiske forhold de hadde levd under. Evolusjonen gjaldt også for dagens mennesker, og derfor måtte man unngå raseblanding. Den høyeststående rasen måtte holdes ren for ikke å synke ned på et lavere nivå.

Med utgangspunkt i at den biologiske evolusjonen foregår kontinuerlig, vil evolusjonsteoriens logikk være at de såkalte menneskerasene på sikt utvikler seg til forskjellige arter, slik som i enkelte science fiction-filmer. Skorgen skriver at et av Hitlers nevnte forbilder, H.S. Chamberlain, var tilhenger av Darwins teori, og han mente at gradvis evolusjon frembrakte nye arter, underarter og raser som følge av naturlig utvelgelse på grunnlag av ulik tilpasningdyktighet til miljøet. Darwin tenkte selv på menneskets utviklingshistorie som en alles kamp mot alle, der de som var best tilpasset livsmiljøet overlevde (Skorgen 2002: 133-134).

3.4.3.1. Skilte den nasjonalsosialistiske rasebiologien seg fra den øvrige?

Den tyske rasebiologien under nasjonalsosialismen skilte seg ikke nevneverdig fra den i det øvrige Europa når det gjaldt synet på arv som forutsetning for mentale egenskaper. Hitler skriver at forutsetningen for åndelig yteevne i alminnelighet ligger i det gitte

menneskematerialets rasemessige kvalitet (Hitler 1994 II: 30). Det spesielle med rasebiologien i Tyskland var at en overveidende stor oppmerksomhet ble viet jødene. Synet på jødene er samtidig tvetydig. Ifølge Hitler er jødene den laveststående og mest avskyelige rasen. Samtidig blir de sett på som en trussel mot den ariske rasen. Det er nærliggende å tenke seg at Hitlers karakteristik av jødene som den laveststående rasen ikke har utgangspunkt i at de er primitive eller udugelige. Hvis det var tilfellet, ville de ikke være noen trussel. De utgjør en fare fordi de er intelligente, har stor innflytelse, men samtidig bare har negative egenskaper.

Antisemittismen var også utbredt i rasebiologien ellers i Europa, men jødene ble ikke viet like mye oppmerksomhet som eksotiske, «primitive» mennesker i andre verdensdeler. I den øvrige europeiske rasebiologien ble ulike afrikanske folkegrupper og tasmanere ofte karakterisert som de laveststående, mest dyriske rasene.

Hitler ser ut til å være lite interessert i de fysiske raseforskjellene den øvrige rasebiologien opererte med. Rasekampen var ikke mellom den hvite, svarte og gule rasen. Den ble sett på som en kamp mellom arierne og jødene (Haffner 1979: 76-77). Hitler var mer opptatt av rasenes mentale egenskaper, enn av deres fysiske trekk. Dette synspunktet har Hitler etter all sannsynlighet hentet fra H. S. Chamberlain. Sistnevnte person avviste at det skulle finnes holdbare biologiske kriterier for rasegrensene, og fremhevet i stedet den åndelig-religiøse dimensjonen: Rase er noe som kommer til uttrykk i en bestemt åndelig holdning, og som den enkelte føler og gjenkjenner i sin bevissthet og i sitt indre vesen (Skorgen 2002: 155).

Goodrick-Clarke skriver at Hitler bodde i Linz fra 1900 til 1905. Linz lå ikke langt fra Sør-Bohemia, der mange tjekkiske settlere hadde slått deg ned. Tyskerne i området fulgte nøye med på denne utviklingen, og Hitler ble påvirket av disse tankene. Han delte opp sine klassekamerater i tyskere og ikke-tyskere (Goodrick-Clarke 2005: 193). Dette kan enten forstås som at Hitler tidlig ble opptatt av forskjellen mellom folkeslagene, eller at det er uttrykk for en mer allmenn kategorisering. Det er ikke uvanlig at barn i den alderen Hitler var i på det nevnte tidspunktet deler mennesker opp i «oss og dem».

Det tyske rasehierarkiet opererte med over- og undermennesker. Overmenneskene, som kun innbefattet de kulturskapende arierne, hadde en naturlig rett til å underlegge seg andre folkeslags landområder, og til å utnytte og utrydde undermenneskene. Hitler ønsket også å tilintetgjøre mennesker med uønskede egenskaper innenfor den ariske rasen, blant annet psykisk/fysisk utviklingshemming og homofili. Prinsippet var at disse menneskene i naturen ikke hadde overlevd og/eller ikke fått etterkommere, og de skulle derfor ikke holdes kunstig i live i det menneskelige samfunnet. Hitler betrakter denne formen for humanitet, som holder

liv i mennesker med dårlig genetisk utrustning, som dum, naiv, feig og lite hensiktsmessig (Hitler 1994 I: 100).

Hitler mener at man kan avle på mennesker på samme måte som man avler på husdyr (Hitler 1994 II: 183). Husdyrraser blir som kjent avlet frem gjennom kunstig utvalg ved å plukke ut dyr med de ønskede egenskapene. Hitler så for seg at man gjennom kunstig utvalg kunne rendyrke den ariske rasen, og standardisere dens utseende etter en mal. Skulpturer i klassisk stil på hvordan prototype-ariere skulle se ut ble laget. Det ble med andre ord utviklet en slags rasestandard, slik man bruker i bedømmelse på hønse- eller hundeutstillinger. Gjennom kun å avle på de individene med best egenskaper, kunne man konstruere superrasen, eller det ariosofene betraktet som de ariske gudsmenneskene.

Hitler har viet hele kapittel elleve i *Mein Kampf* til sine folk- og raseteorier. Omtrent hele kapittelet er viet beskrivelse av hvordan jøden er, hans målsetninger og hvilke metoder han bruker. Også ariene er viet en viss plass, i tillegg til en liten omtale av japanerne. Andre folkeslag er ikke nevneverdig omtalt i dette kapittelet, bortsett fra at han så vidt nevner urinnbyggerne i Amerika i forbindelse med den ariske ekspansjonen. Ved omtale av ariene, japanerne og jødene har Hitler beskrevet de tre kategoriene med menneskeraser han opererer med: *kulturskapere, kulturbærere og kulturødeleggere*.

3.4.4. Raserenhet som forutsetning for opprettholdelse av kulturen

Hitler frykter raseblanding mer enn noe annet. Å holde rasen ren er selve forutsetningen for opprettholdelse av sivilisasjonen. Han skriver at raseblanding fører til senking av den høyere rasens nivå, og den fører til legemlig og åndelig tilbakegang. Han ser på dette som å synde mot den evige skaperens vilje, og det er det samme som å sette seg opp mot naturens logikk. Dette vil føre til rasens egen undergang (Hitler 1994 I: 193).

Hitler er her på linje med den øvrige rasebiologien, og etter min vurdering også med *sosiobiologien*, når han mener medfødte egenskaper ligger i blodet (Hitler 1994: 220). Han bruker «blod» i betydningen *gener*, og hvilke egenskaper man har er ifølge både rasebiologien og sosiobiologien avhengig av genene. Genene er gitt av naturen, og Hitler mener derfor at språk ikke forteller noe om hvilken rase en person tilhører. Raserenhet ligger kun i blodet. Han skriver:

Men racen ligger ikke i sproget, udelukkende i blodet, hvad ingen ved bedre enn jøden, der netop lægger meget ringe vægt på sproget, derimod hele vægten på at holde blodet rent. Et menneske kan uden videre skifte sprog, d.v.s. han kan bruge et andet; men i sit nye sprog vil han udtrykke de gamle tanker; hans inderste væsen forandres ikke. Det aller bedste eksempel er jøden, som kan tale tusinde sprog og alligevel bliver ved at være den

samme jøde (Hitler 1994 II: 210).

Han mener med dette at blod er genetisk arvelig, mens språk er en miljømessig faktor som kan erverves. Dette er et faktum som ikke kan bestrides, og Hitler bryter ved sitt skille mellom språk og gener med 1800-tallets oppfatning om at språklige og kulturelle uttrykk hang sammen med folket. Å tilhøre et språk eller en språkfamilie var på 1800-tallet det samme som å tilhøre en rase (Skorgen 2002: 12), og språk ble sett på som det viktigste vitenskapelige hjelpemiddelet til å kjenne og forstå folkene (A.-L. Seip 1998: 99). Hitler går et skritt lenger enn dette, og ser utelukkende på blodet som en forutsetning for å tilhøre en rase.

Raseblanding fører til forgiftning av blodet. Hitler skriver om hvordan de ariske stammene undertvinger urinnbyggerne med et latterlig lavt antall mennesker, og i løpet av århundreder og årtusener utvikler kulturer som avspeiler deres indre vesen, avpasset etter forholdene i landet og de undertvungne menneskene. Forfallet og undergangen kommer da arierne ikke lenger klarer å beholde den rene rase, men begynner å blande seg med de undertvungne innbyggerne. Hitler skriver: «etter syndefaldet i Paradiset følger nemlig alltid bortjagelsen» (Hitler 1994 I: 197). Han benytter her en bibelsk metafor og sammenligner raseblanding med syndefallet. Raseblanding er å synde mot selve naturen.

Raseblanding har katastrofale følger: «Alle fortidens store kulturer gikk til grunde, fordi den oprindelige skabende race døde af forgiftet blod» (Hitler 1994 I: 195). Han skriver også: «Det blandede blod og det derigennem sænkede raceniveau er den eneste årsag til gamle kulturers undergang; menneskene går nemlig ikke til grunde ved tabte krige, men ved tabet af den modstandskraft, som kun det rene blod ejer» (Hitler 1994 I: 200). Alle hans formuleringer om å holde blodet rent har samme budskap. Dette budskapet er at raseblanding vil føre til forfall og undergang. En forutsetning for overlevelse er derfor å holde rasen ren.

Raserenhet er årsaken til fremgangen til alle store sivilisasjoner. Som et eksempel trekker Hitler frem forskjellen mellom USA og Sør-Amerika. Han mener at USA i overveiende stor grad består av germanske elementer, og disse har i liten grad blandet seg med laverestående folkeslag. Dette står i motsetning til i Sør-Amerika, der romanske innvandrere i stort omfang har blandet seg med urinnbyggerne. Han mener tilstanden i Sør-Amerika er en sterk indikasjon på konsekvensen av raseblanding. Den raserene og ublandede germaner på det amerikanske kontinentet har en overlegen stilling, og denne stillingen vil han ha så lange han ikke hengir seg til blodskammen (Hitler 1994 I: 193). Hitlers utgangspunkt for disse betraktningene er at det var arierne som hadde grunnlagt USA, og de hadde senere ekspandert vestover og underlagt seg indianerne. Han så på dette som et bevis på at raseteoriene hans

stemte. Hitler mener at faren ved raseblanding også er, og har vært, aktuell i Tyskland. Han skriver at den dypeste årsaken til det gamle rikets undergang lå i at man ikke erkjente raseproblemet og dets betydning for folkeslagenes historiske utvikling (Hitler 1994 I:191).

Hitler viser til sitt hjemland, det tidligere Østerrike-Ungarn, som en stat som ble splittet av å være multinasjonal. Han minnes sine år i Wien og vemmes over byens befolkningssammensetning, som han fant motbydelig. Her fantes det både tjekkere, polakker, ungarere, luthenere, serbere, kroater og ikke minst jøder. Wien var for ham legemliggjørelsen av blodskam. Den fremmede folkeblandingen spiste seg inn i dette gamle tyske kultursentrum. Han så det som latterlig at en slik stat ville holde hodet over vannet særlig lenge. Hans hjerte banket allerede da for et tysk rike, og den eksisterende statens undergang ville for ham stå som innledningen til den tyske nasjonens frelse. Han mener felles blod finner fred og lykke i et rike når fedrehjemmene åpner sine porter (Hitler 1994 I: 93). Hitler fikk sitt ønske oppfylt da Østerrike-Ungarn ble oppløst etter første verdenskrig. Dette åpnet for at Østerrike kunne innlemmes i Tyskland etter Hitlers maktovertagelse.

3.4.5. Arierne

Under punktet om nasjonalsosialismens okkulte røtter var jeg inne på posisjonen arierne hadde i ariosofien og Hitlers forhold til disse mytene. Tankene om arierne som den høyeststående rasen er likevel ikke tyske, men stammer fra franskmannen *Joseph Arthur De Gobineau*. Skorgen skriver at Gobineau mente årsakene til romerrikets fall var å finne i blodet, og at det skyldtes utblanding med andre raser. Han hevdet at store sivilisasjoner bare kan oppstå av *gunstige* raseblandinger, forutsatt at rasene blandes i riktige proporsjoner og at de er nært beslektet. Senere oppblanding av blodet kunne imidlertid forrykke det sunne blandingsforholdet. Han mente med andre ord at raseblanding ved gunstig sammensetning og blandingsforhold kunne føre til sivilisasjonsblomstring. Faren ved slike blandinger er at den erobrede rasen som regel vil være mer fruktbar enn den erobrende herskerassen, som dessuten er i mindretall fra begynnelsen av. I slike tilfeller vil det skje en utvanning av herskerassens blod som vil tappe sivilisasjonen for livskraft, handlekraft og mot. Dette hadde i sin tid skjedd med den edleste av alle raser, den ariske, som opprinnelig stammet fra de slaviske skytere. Arierne beskrives som høyreiste, blonde, med blå øyne og hvit eller rødblek hud. De var et ikke-nomadisk krigersfolk som holdt til på de sentralasiatiske steppene. Arierne skal ha vært bevisst farene ved raseblanding og derfor etablert et kastevesen med tre ariske kaster og en uren kaste. Jo lysere hudfarge man hadde, desto høyere kaste tilhørte man. Dette sammenfaller langt på vei med kastesystemet i India og Pakistan i dag. Lavkastene tilhører

mørkere folkegrupper enn høykastene. Ekteskap på tvers av kastesystemet blir av mange regnet som uakseptabelt. Rasisme er altså ikke en utelukkende europeisk oppfinnelse, og kastesystemet har mange likheter med Nasjonalsosialismens rasehierarki. Rundt 5000 f. Kr. skal arierne ha begynt på sin vandring vestover. På et tidspunkt frigjorde goterne seg fra de slaviske folkeslagene og gav opphav til de ariske germanerne. På grunn av sin overlegenhet framstod arierne som en herskerrase med rett til å underlegge seg de slaviske folkene som de tidligere hadde frigjort seg fra. I Tyskland ble likevel det germansk-ariske blodet reinfisert av det slaviske blodet og tapte dermed noe av sin opprinnelige hardhet og handlekraft (Skorgen 2002: 131-133).

Gobineaus tanker om arierne sammenfaller i stor grad med Hitlers mytiske fremstillinger av arierne som kulturskapere gjennom deres vandringer, og senere kulturenes undergang som følge av raseblanding. Gobineaus syn på at raseblanding var gunstig til et visst punkt kan derimot ikke Hitler stå inne for. For ham vil all raseblanding føre til en forringelse.

Beskrivelse av arierne er viet noe plass i kapittel 11 i *Mein Kampf*. Hitler bruker i realiteten arierne som synonym til germanere, med andre ord folkeslag som taler germanske språk, som igjen vil si mennesker med opprinnelse i Nordvest-Europa. Dette synet finner man igjen hos H.S. Chamberlain, som regnet germanerne som en undergruppe av arierne (Skorgen 2002: 158). Ariere var forøvrig opprinnelig et indoeuropeisk folkeslag som slo seg ned i India og Iran, og Iran betyr «ariernes land». Å kalle utelukkende germanske folkeslag for ariere er derfor feil begrepsbruk.

Det er utelukket for Hitler å kalle russere for ariere eller germanere. Dette til tross for at hans nevnte forbilde, Chamberlain, mente slaverne skulle regnes som germanere (Skorgen 2002:157). Hitler regnet heller ikke moderne indere for ariere. De var etterlatt da arierne vandret ut fra India, og de hadde blandet seg med laverestående raser. I den sammenhengen er det nærliggende å tenke seg at Hitler mener de har blandet seg med dravidisktalende folk.

3.4.5.1. Ifølge Hitler er det kun arierne som er kulturskapende

Ariosofene mente arierne var kulturskapere over hele jorden. Hitler overtar langt på vei disse tankene. Han skriver:

Hvis man inndelte menneskeheden i tre kategorier: kulturgründlæggere, kulturbærere og kulturødelæggere, kom vist kun arieren i betragtning som repræsentant for den første. Fundamenter og mure til alle menneskelige skaberværker stammer fra ham, og kun den ydre form og farve er betinget af de enkelte folks til enhver tid forekommende karaktertræk. Han leverer de mægtige mursten og planer til ethvert menneskeligt framskridt, og kun udførelsen stemmer overens med de forskellige racers væsen (Hitler 1994 I: 196).

Det Hitler mener med dette er at de grunnleggende ideene for all sivilisasjonsbygging utelukkende kommer fra arierne, og at de kun kan bli tolket og dermed få et annet uttrykk hos andre folkeslag. Han skriver om sine senere allierte, japanerne:

Om få årtier vil f. eks. hele Østasien regne en kultur som deres egen, hvis grundlag i sidste instans stammer lige så meget fra hellensk ånd og germansk teknik, som det er tilfældet hos os. Kun den *ydre* form vil- i det minste delvis- bære asiatiske træk. Det forholder sig ikke sådan, som mange tror, at Japan anvender europæisk teknik til sin kultur, nej, den europæiske videnskab og teknik smykkes med japanske ejendommeligheder. Grundlaget for det virkelige liv er ikke længere den særlige japanske kultur, endskønt den- fordi den som følge af at det forskelligartede, springer mere i øjnene på europæeren- bestemmer livets farve, men Europas og Amerikas, altså de ariske folkeslags mægtige teknisk-videnskabelige arbejde. Kun ved hjælp av disse præstationer kan Østen følge de almindelige menneskelige fremskridt. De danner grundlaget for kampen om det daglige brød, skaber våben og redskaber dertil, og kun den ydre udstyrelse afpasses lidt efter lidt efter japansk væremåde.

Hvis al yderligere arisk indvirkning på Japan fra nu af ophørte- lad os forudsætte, at Europa og Amerika gik til grunde- så kunne Japans nuværende opsving i videnskab og teknik vare endnu en kort tid. Men allerede om få år ville kilden tørre ud, det japanske særpræg vinde terræn, mens den nuværende kultur derimod ville stivne og atter synke hen i den søvn, som den ariske kulturbølge for syv århundreder siden skræmmede den op af. Ligesom den nuværende japanske udvikling skylder arisk oprindelse livet, således har i en grå fortid fremmed indflydelse og fremmed ånd vakt den daværende japanske kultur. Det bedste bevis på denne kendsgerning er, at den sidstnævnte kultur senere ble forbenet og fuldstændigt stivnede. Det kan kun ske hos et folk, når den oprindelige skabende racekærne er gået tabt eller der senere manglede en ydre påvirkning, som kunne give stødet og materialet, til den første udvikling på kulturelt område. Men hvis det står fast, at et folk modtager de væsentligste grundstoffer til sin kultur fra fremmede racer, optager og forarbejder dem, for derefter atter at stivne, når al ydre indflydelse udebliver, kan man nok betegne en sådan race som «*kulturbærende*», men aldrig som «*kulturskabende*» (Hitler 1994 I: 196).

Hitler gir her et eksempel på hvordan en kulturbærende rase, i dette tilfellet japanerne, gjennom arisk påvirkning har utviklet en sivilisasjon. Den ariske kulturbølgen for syv hundre år siden har gitt japanerne de grunnleggende ideer, og japanerne vil bære dem videre så lenge påvirkningen fra Europa og Nord-Amerika fortsetter.

Raserenhet blandt arierne fører til en kulturell blomstring. Hitler skriver:

Hvad vi nu ser for os af menneskelig kultur, af kunstneriske, videnskabelige og tekniske resultater skyldes næsten udelukkende ariernes geniale skaberkraft (...) Alt, hvad vi nu til dags beundrer på denne jord- videnskab og kunst, teknik og opfindelser- er kun det geniale produkt af nogle enkelte folkeslag og måske oprindelig af *en* race. Hele denne kulturs beståen afhænger også af dem. Går de til grunde, synker denne jords skønhed i graven med dem (Hitler 1994 I: 195).

Hitler mener at *nesten* alle kulturelt skapende ideer opprinnelig kommer fra arierne. De kulturbærende rasene kan overta tankene, og dermed tilsynelatende utvikle sin egen kultur. Men de kan kun tolke og vedlikeholde tankene. Deres mentale egenskaper vil også gjøre at de opprinnelige tankene, omgjort til ting i den fysiske verden, får et uttrykk som gjenspeiler den kulturbærende rasens mentalitet. De vil få forskjellig form og farve på grunn av de ulike rasenes vesen, selv om den «ariske» kjernen er tilstede. En rimelig tolkning av at det kun er arierne som er kulturskapende, er at det bunner i ariosofiens forestilling om at arierne

opprinnelig var gudsmennesker. De har derfor en guddommelig inspirasjon, og kan komme med banebrytende tanker og ideer.

3.4.5.2. Arieren har evnen til å ofre seg for en sak som er større enn ham selv

I nær sammenheng med ariernes kulturskapende egenskaper, står hans idealistiske evne til å ofre seg for en sak som er større enn ham selv. Hitler skriver at arierens kulturbærende og oppbyggende evner dog ikke ligger i hans intellektuelle egenskaper. Hvis det var tilfellet ville han bare virke ødeleggende, ikke organiserende. Alle organisasjoner er avhengige av at den enkelte gir avkall på å forsvare sin personlige mening og interesser. Begge deler må ofres til fordel for et større antall mennesker. Denne prinsipielle tankegangen kaller han, til forskjell fra egoisme og egennytte, for idealisme. Med dette menes å ofre seg for helheten, for sine medmennesker. Idealismen er ikke å forstå som overfladisk føleri, men er forutsetningen for menneskelig kultur. Det er idealismen som har skapt begrepet «menneske». Arieren kan takke idealismen for sin stilling i verden, og verden kan takke idealismen for mennesket. Den alene har av ren ånd skapt den produktive kraft, som ved en enestående sammensmeltning av den brutale knyttneve og genial intelligens har reist minnesmerker for den menneskelige kultur (Hitler 1994 I: 200-201).

Forutsetningen for kulturskaping er derfor den oppofrende idealismen. Dette edle trekket hos arierne gjør dem til den høyeststående rasen som all sann kultur stammer fra. Ariernes kulturskapende vesen gjør dem til en velsignelse for verden. Uten arierne går verden før eller siden under, siden andre raser er avhengige av ariernes bidrag for å bære videre sin egen kultur. Ikke uventet står jøden som den rake motsetningen til arieren i synet på kultur og idealisme.

3.4.6. Jødene i nasjonalsosialismens menneskesyn

Tidligere i avhandlingen har jeg redegjort for Hitlers syn på jødenes rolle som et av de grunnleggende elementene i den nasjonalsosialistiske virkelighetsoppfatningen. Forestillingen om jødenes rolle går som en rød tråd gjennom hele nasjonalsosialismen og er avgjørende for å forstå dette livssynet som helhet. I det følgende skal jeg ta for meg jødenes plass i det nasjonalsosialistiske menneskesynet.

Hitler vier mesteparten av kapittel elleve i *Mein Kampf* til å karakterisere jødene, og de er et stadig tilbakevendende tema i begge bindene i dette verket. Som nevnt under jødenes rolle i den nasjonalsosialistiske virkelighetsoppfatningen, blir jødene beskyldt for å infisere den ariske rasen ved å forgifte blodet, for å infiltrere og forøple kulturen, for internasjonalisme,

marxisme og kapitalisme, og for å ville tilintetgjøre menneskeheten. I tillegg blir de beskrevet som pengekjære, hensynsløse egoister uten lojalitet til en stat, eller evne til å ofre seg for et fellesskap. Hvordan kan man forstå dette? Hva er bakgrunnen for Hitlers brennende jødehat? Hitlers jødehat har sterke historiske røtter. Det er nærliggende å si at han tok til seg alle tanker om jødene fra den klassiske antisemittismen. For å sette dette i perspektiv begynner jeg med en gjennomgang av jødenes rolle i historien.

3.4.6.1. Jødene i middelalderen

Antisemittismens historie er lang og kronglete. Jødehatet har hatt ulike utslag og ulike begrunnelser. I middelalderen ble jødene i Europa beskyldt for å stå bak Jesu død, for ritualmord på kristne barn og for forgiftning av drikkevannet når det dukket opp pest. De ble i tillegg beskyldt for å stå i ledtog med djevelen, og man trodde av den grunn at de hadde magiske evner. Dette er hovedtrekkene i det man kan kalle *religiøs antisemittisme*, og dette var offisielle standpunkter, blant annet fra den katolske kirken. Under den *Spanske Inkvisisjonen* fikk jødene valget mellom å bli brent på bål eller å konvertere til kristendommen. Enkelte steder ble de også landsforvist. *Kong Ferdinand og dronning Isabella* av Spania gav i 1492 jødene fire måneder til å forlate landet (Berg Eriksen 2005: 62). Jødene ble sett på som kristenhetens store fiende.

Det man kan kalle *sosial antisemittisme* gikk ut på å gi jødene karakteristiske egenskaper og frata dem rettigheter. De fikk blant annet ikke lov å eie jord eller drive handel. Mange jøder drev derfor med pengeutlån, og de ble beskyldt for å ta skyhøye renter, såkalte ågerrenter. Jødene ble stemplet som pengekjære og de hadde Judas' egenskaper (Berg Eriksen 2005: 106). De ble med andre ord stemplet som griske og slue, de fikk skylden for økonomiske nedgangstider, og for at mennesker havnet i dyp gjeld. Jødene drev med penger i liten målestokk, og fikk derfor ofte de fattigste kundene (Berg Eriksen 2005: 79). Mange hevdet jødene undertvang seg kristne med økonomiske midler.

Martin Luther, reformasjonens frontfigur, er sagt å være en antisemittisk inspirasjon for Hitler. Luther var i sine tidlige år positivt innstilt til jødene, og ville etter bruddet med katolisismen vise dem "sann" kristendom. Den katolske kirke bærer som kjent på en sterkt antisemittisk historie. Med en "renset" Kristus ville jødene gjenkjenne Jesus som Messias. Da jødene avviste hans lære og oppfordring til omvendelse kom han med frontalangrep på dem. I skriftet *Jødene og deres løgner* fra 1542 gjentok og oppsummerte Luther omtrent alle de motiver som tidligere hadde vært fremme i den religiøse antisemittismen. Her var intet nytt. Man kan si at Luther var barn av sin tid, og religiøst betont jødehat stod meget sterkt i den

middelalderske kulturen i Europa. Luthers angrep ble senere brukt da hans skrifter ble trykt i billigutgaver og masseopplag under Hitler-tiden (Lorentz 2005: 108-111).

3.4.6.2. Årene i Wien som bakgrunn for å forstå Hitlers antisemittisme

Hvordan ble Hitlers brennende jødehat utviklet? For å finne røttene til dette må man tilbake til Wien på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Lorentz skriver at i Østerrike ble antisemittismen utløst av flere ting. Blant annet identitetskrisen hos den tyske minoriteten etter 1871, børskrakket i 1873, en koleraepidemi med 436000 ofre, i tillegg til en omfattende innvandring av fattige jøder østfra. Børskrakket gjorde at liberalismen og kapitalismen ble identifisert med jødene. Videre så den katolske antisemittismen på jødene som modernitetens representanter, og følte seg truet av liberalismens krav om å skille stat og kirke, og dens kritikk av tradisjonelle verdier. Jødene ble assosiert med demokrati, marxisme, liberalisme, sosialisme, kapitalisme og nye vitenskapelige erkjennelser. I Wien tilhørte de integrerte jødene i stor grad det liberale borgerskapet, og de utgjorde en kulturell elite. De var overrepresentert i bankvesenet, i pressen og blant advokater og leger. Likevel var det de fattige østjødene som preget bybildet, og de ble oppfattet som et fremmedelement. Antisemittismen i Wien var både rettet mot de assimilerende jødene og de fattige jødene fremmedhet (Lorentz 2005: 308-310).

Hitler skriver at det ikke bodde mange jøder på oppvekststedet Linz, og at de få som bodde der i århundrenes løp hadde blitt europeisert og menneskelige i sitt ytre. Han anså dem til og med for å være tyskere, og det eneste som skilte dem fra andre tyskere var deres merkelige religiøse praksis. Han trodde de ble forfulgt på grunn av religionen, og av den grunn steg hans uvilje mot ugunstige bemerkninger om dem til avsky. Han har senere erkjent at denne oppfatningen av jødene var ren illusjon. Da han kom til Wien visste han ikke at det eksisterte en organisert, systematisk antisemittisme, og hevder at han i begynnelsen ikke la merke til alle jødene i byen, enda de ifølge ham talte 200000 av byens 2 millioner innbyggere. Av menneskelig toleranse hadde han uvilje mot religionsforfølgelse, og han fant den antisemittiske wienerpresse uverdigg for et stort folks kulturelle tradisjon. Han ble nedtrykt over begivenhetene som hadde rammet jødene i middelalderen, og ville ikke se dem gjentatt (Hitler 1994 I: 46).

At Hitler på et tidspunkt var positivt innstilt til jødene er kanskje overraskende. Hans begrunnelse for den positive innstillingen er at han var uvitende. Ut fra det han skriver selv hadde han lite kjennskap om jødene før han kom til Wien. Det som utviklet jødehatet hos Hitler var det allerede eksisterende antisemittiske klimaet. Han skriver at han ble oppmerksom

på to farer i sine år i Wien: Marxismen og Israel (Hitler 1994 I: 26). I Wien fantes både tradisjonell katolsk antisemittisme og völkish, okkult og populistisk antisemittisme.

Hitler la for alvor første gang merke til jødene da han støtte på “en merkelig fremtoning i lang kaftan og med sorte lokker” (sannsynligvis en ortodoks jøde), og han spurte seg selv: “Er dette også en jøde?”. Ved å iaktta vesenet omformet spørsmålet seg til: “Er det også en tysker?” Han fant ut at han måtte heve tvilen ved å lese bøker. Da Hitler kjøpte sine første antisemittiske brosjyrer, ble han skuffet da han oppdaget at man til en viss grad måtte kjenne til jødespørsmålet fra før. Tonen var i tillegg slik at det oppstod tvil hos ham, som følge av at litteraturen var flat og uvitenskapelig i sin bevisførsel for påstandene. Han fikk tilbakefall i månedssvis. Han var redd for å gjøre urett og ble engstelig og usikker. Han kom etter hvert frem til at det ikke dreide seg om tyskere av en særlig trosbekjennelse, men om et folk for seg. Etter at han hadde «satt seg inn i saken» stod Wien i et helt annet lys for ham. Hvor han enn var, så han jøder. Jo mer han så, jo mer så han hvordan de skilte seg fra andre mennesker (Hitler 1994 I: 48- 49). Personen som antagelig har påvirket Hitler til å ta den endelige avgjørelsen er *Karl Lueger*, som jeg kommer tilbake til.

Fra å ha vært nærmest usynlige for Hitler, har jødene nå blitt et av hans hovedfokusområder. Hvilke personer i Wien er det sjanser for at Hitler har fått sine antisemittiske ideer fra? Som påpekt tidligere i avhandlingen var ikke ideene til Hitler originale, men hentet fra andre og sammensatt i et nytt system. Man må derfor se på hovedtrekkene i den østerrikske antisemittismen.

En organisasjon som øvde stor innflytelse på Hitlers bilde av jødene var *den kristelig-sosiale bevegelse*. En av de intellektuelle grunnleggerne av denne var *Karl Freiherr von Vogelsang*, som konverterte til katolisismen etter at han flyttet fra Tyskland til Østerrike. Han flyttet fra Tyskland i protest mot Bismarcks samarbeid med de liberale. I Wien ble han redaktør av den første katolske dagsavisen, *Vaterland*. Der tok han opp kampen mot jødedom og liberalisme, for ham synonyme begreper. Karl Lueger og *Georg Ritter von Schönerer* var yngre politikere i kretsen rundt von Vogelsang. De to sistnevnte hadde stor påvirkning på Hitler (Lorentz 2005: 314-315).

Georg Ritter von Schönerer var knyttet til det tysknasjonale parti, og han forklarte alle misforhold med jødenes makt og korrupsjon. Han ble senere leder for den *alltyske bevegelse*. Hans kamp var mot det «semittiske herredømme», mot tsjekkerne og mot storkapitalen. Han gikk også inn for territoriale og administrative reformer som skulle sikre tysk flertall i det østerrikske riksrådet, kamp mot «moralisk råttenskap i pressen», mot dørselgere, og tiltak mot åger i kredittformidlingen. Han ble arrestert etter et innbrudd i en jødisk avis, og ble fradømt

sin politiske immunitet, valgrett og adelstittel i 1888 (Lorentz 2005: 315-316).

Karl Lueger ble etterhvert lederen for *De forente kristne*, som ble dannet etter en sammenslutning av det tysknasjonale og det kristelig-sosiale partiet i 1888. Dette antisemittiske massepartiet inkluderte borgerskapet, småborgerskapet, håndverkere, små næringsdrivende, den katolske kirke og nasjonalistiske interesser. Deres blad, *Deutsches Volksblatt*, ble et viktig talerør for antisemittismen frem til 1918. Man mente at pressen ble behersket og kontrollert av jøder, at jødernes mål var å vinne den politiske makten, og at det fantes en internasjonal, verdensomspennende og planmessig jødisk sammensvergelse. Jødene var i tillegg preget av rasemessig medfødt profittbegjær og ågermentalitet. Bladet påstod også at den jødiske innflytelsen på kultur- og åndslivet drepte all produktivitet, originalitet og skaperevne. Lueger ble i 1894 valgt til Wiens ordfører (Lorentz 2005: 317-318). Disse klassiske antisemittiske tankene finner man igjen i Hitlers verdensanskuelse.

Hitler skriver at han endret holdningen til det kristelig-sosiale parti, og dets leder Dr. Karl Lueger, fra fiendtlig til beundring. Han hadde tidligere sett på ham som "reaksjonær". Mange av Hitlers tidligere anskuelser ble omstødt ved å endre innstilling til den kristelig-sosiale bevegelsen. Han hevder at omstillingen til antisemittisme var den største i hans liv, og det kostet ham de største sjelekamper. Han beskriver omstillingen som månedslange kamper mellom forstand og følelse. Forstanden seiret, og følelsen fulgte så forstanden (Hitler 1994 I: 48). Han gjennomgikk den største omveltningen i sitt liv. Fra å være en svak verdensborger, ble han nå en fanatisk antisemitt (Hitler 1994 I: 54). Hitler har en klar mening om hva som tiltaler ham mest av den alltyske bevegelse og den kristelig-sosiale bevegelse. Han skriver at på alle områder der den alltyske bevegelse feilet, hadde den kristelig-sosiale bevegelsen en riktig og systematisk tilnærming. Den alltyske bevegelse var for eksempel ikke sosial nok (Hitler 1995 I: 89).

Hitler ble også påvirket av den okkulte og nyreligiøse antisemittismen i Guido von List armanisme og Jørg Lanz von Liebenfels teozoologi, som jeg har sett på under nasjonalsosialismens okkulte røtter tidligere i avhandlingen.

Alle de nevnte tankene fra det antisemittiske klimaet i Wien er tanker som ble «plagierte» av Hitler, og som man finner igjen i større eller mindre grad i hans verdensanskuelse. Dette gjelder særlig tankene om jødernes kapitalisme og liberalisme, at jødene kontrollerer pressen, at de infiltrerer kulturen, forgifter blodet og at det eksisterer en jødisk sammensvergelse for å ta over verden. I løpet av årene i Wien gikk Hitler fra å være nøytralt eller positivt innstilt til jødene til å bli en fanatisk antisemitt.

3.4.6.3. Innflytelse fra antisemitter i Tyskland

Hitler ble i tillegg påvirket av *Richard Wagners* antisemittisme mens han var i Wien. Richard Wagner var Hitlers favorittkomponist, og representerte for Hitler det ypperste innen musikken. Hitler var ofte å se når et av Wagners stykker ble satt opp på en av Wiens operaer. Musikk var det Hitler definerte som det absolutte høydepunktet innen kunsten, ved siden av arkitektur (Hitler 1994 I: 204). Musikk var den høyeste kunstform fordi den ikke gjenspeilte noe i den fysiske verden. Wagner var en brennende antisemitt, selv om han hadde jødiske venner. Han påstod i sin bok *Das Judentum in der Musik* at jødernes bidrag til den tyske og europeiske kulturen representerte en invasjon av rasemessig mindreverdige elementer uten skapende talent. Jødene var ansvarlige for den tyske kulturens forfall og for «forjødningen» av kunsten (Lorentz 2005: 299). Dette er tanker man finner igjen hos Hitler.

Etter at Hitler flyttet til Tyskland, kom han i kontakt med Houston Stewart Chamberlain. Sistnevnte var opprinnelig britisk, men hadde flyttet til Tyskland. Chamberlain hadde hatt nær kontakt med Wagner, og ble gift med hans datter. Han er mest kjent for sin bok *Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts*. Samtidig med en rekke tyske antisemitter, utviklet Chamberlain biologiske raseteorier der jødene representerte den mørke motpol mot den lyse germanske verden. Rasetanken hos Chamberlain var karakterisert av to dikotomier: rasehomogenitet vs. rasekaos, og germanere vs. Jøder. Den virkelige store rasen var den germanske, og særlig tyskerne hadde «den egentlige germanske bevissthet». Motsetningen til germaneren var de semittiske jødene. Disse stod med sin raserenhet i motsetning til alle andre raser, og var det beste bevis på hvordan en ekte rase gjennom raserenhet kunne holde seg uforfalsket gjennom årtusener. Av den grunn representerte de en trussel mot det tyske. Chamberlains teorier fikk gjennomslag fordi antropologien var preget av raselæren, og i biologien ble Darwins utviklingslære overtatt (Lorentz 2005: 298-299). Jødene ble med andre ord stemplet som en fremmed, egen rase. Chamberlain utpekte jødene som germanernes historiske arvefiende (Skorgen 2002: 155), og han mente at de skulle isoleres eller fjernes. Chamberlains raseteorier øvde stor innflytelse på Hitler. Sven Henningsen skriver at Hitler kun adopterte sin sosialdarwinistiske raselære fra Chamberlain (Forord Hitler 1994: 10), og man finner de samme tankene i Hitlers verdensanskuelse. På begynnelsen av 1920-tallet ble Chamberlain kjent med Hitler, og han mente Hitler var den fødte lederen. Da Chamberlain lå for døden var Hitler stadig å se hos ham (Skorgen 2002: 158).

3.4.6.4. Er Hitler opptatt av jødernes fysiske rasekjennetegn?

Hitler skriver overraskende lite om jødernes ytre trekk. I det store og hele er han ikke

nevneverdig opptatt av noen rases utseende, slik den øvrige rasebiologien var. Det Hitler er interessert i er rasenes *iboende egenskaper*. Han mener jødene representerer en egen rase, og denne tanken er blant annet hentet fra Chamberlain. Likevel var en av de første som omtalte jødene som en egen rase den jødisk-fødte konvertitten, romanforfatter og senere britiske statsminister *Benjamin Disraeli* (Skorgen 2002: 135).

I den øvrige rasebiologien mente man å kunne bedømme jøder ut fra utseende. De hadde blant annet kroknese, stikkende øyne og halvt hengende øyelokk som utstrålte noe lumsk og lurende (Skorgen 2002: 225). En av få ting Hitler skriver om sine møter med jøder i Wien, er at han reagerte på at de ikke akkurat var vanntilbedere. Dette kunne man se av deres ytre, og lukte det med lukkede øyne. Han ble kvalm av lukten av disse kaftanbærerne. I tillegg kom en snafset klesdrakt og et lite heltemodig ytre (Hitler 1994 I: 49). Det Hitler refererer til her er de fattige jødene som hadde innvandret østfra. Disse ble i Wien oppfattet som et fremmedelement, og var stadig skyteskive for byens antisemitter.

Til tross for at Hitler mener at han tydelig kunne se hvem som var jøder i Wien, hadde nasjonalsosialistene tydelige problemer med å definere hvem som var «jøde». De brukte en definisjon som tok utgangspunkt i både trostilhørighet og i «blod» (Lorentz 2003: 27). Dette til tross for at Hitler flere ganger avviser at jødene er et religionssamfunn. De er kun en egen rase med destruktive egenskaper. Han er derfor skeptisk til den religiøse antisemittismen som ikke tar hensyn til rasespørsmålet. Han skriver: «I værste fald reddede en slat døbevand alltid både forretning og jødedom (Hitler 1994 I: 90). Det Hitler viser til her er den tidligere praksisen ved at hvis jøder ble døpt, ble de regnet som kristne. Denne praksisen fant blant annet sted under den spanske inkvisisjonen. Til tross for at Hitler avviser at jødene er et religionssamfunn, ble likevel religionstilhørighet avgjørende for hvem som ble regnet som jøder (Skorgen 2002: 226). Hvordan karakteriserer Hitler jødernes religion?

3.4.6.5. Jødene er ikke et religionssamfunn ifølge Hitler

Hitler skriver følgende om sin avvisning av jødene som et religionssamfunn: Jøden må skjule sitt sanne jeg i samfunnet for å oppnå sine egoistiske mål. For å fortsette som folkeparasitt må jøden fornekte sitt innerste vesen, og jo mere intelligent den enkelte jøden er, jo bedre vil dette lykkes. Dette kan gå så langt som at deler av vertsfolket kan tro han tilhører dem, men bare har en annen trosbekjennelse (Hitler 1994 I: 206). Dette synet på jødene hadde Hitler selv da han bodde i Linz, og i den første delen av tiden i Wien. Han erkjenner at dette var en illusjon.

Hitler mener rett og slett at jøden ikke har noen forutsetninger for å ha en religion, da de

mangler de mentale egenskapene for dette. Han avviser derfor at jødene er et religionssamfund, da de ikke eier idealismen til å ha religion, og troen på det hinsidige er totalt fremmed for dem. Han skriver:

Jøderne har alltid været et folk med bestemte raceejendommeligheder og aldrig et religionssamfund; men deres fremdrift fik dem tidligt til at søge efter et middel, der skulle aflede den ubehagelige opmærksomhed fra deres landsmænd. Hvilket middel kunne være mere formålstjenligt og samtidigt mere uskyldigt end at benytte begrebet religionssamfundet som påskud? Også her er alt lånt eller rettere sagt stjålet- ud fra sit eget oprindelige væsen kan jøden alene af den grund ikke eje nogen religion, at han mangler idealisme under en hvilken som helst form, og troen på det hinsidige således er aldeles fremmed for ham. Efter arisk opfattelse kan man imidlertid ikke forestille sig en religion, som mangler overbevisningen om et liv efter dette under en eller anden form. Talmud er faktisk heller ikke en bog til forberedelse på det hinsidige, men kun på en praktisk og indbringende tilværelse i det dennesidige (Hitler 1994 I: 206).

Hitler er her på linje med Chamberlain, som mente jødene manglet dypere religiøse følelser og fantasi. De var dominert av en utvendig lovreligion (Skorgen 2002: 157). De manglet den åndelige dybden som kjennetegnet germanerne. Hitler mener videre at jødens liv kun er av denne verden, og at hans ånd er fremmed for sann kristendom, slik den for to tusen år siden var det for grunnleggeren av den nye lære. Hitler mener at Jesus viste hva han følte for jødene da han drev pengevekslerne ut av tempelet. Den gang som nå bruker jødene religionen til forretningsmessig eksistens (Hitler 1994 I: 207). Hitler mener med andre ord at man i situasjonen der Jesus jager pengevekslerne ut av tempelet kan spore jødernes evige, uforanderlige grådighet og pengebegjær. Dette leder over i den klassiske karakteristikken av jødene som griske, hensynsløse kapitalister.

Chamberlain, som bekjente seg til kristendommen, mente jødene hadde en manglende forståelse for Kristus og den kristne religionen. Kristendommen var «vesensfremmed» for dem. Han mente også at Jesus var arier og ikke «rasejøde». Jesus var likevel jødisk i kraft av den jødiske kulturen han var oppvokst i. Dette kom blant annet til uttrykk gjennom hans viljestyrke (Skorgen 2002: 157). Ut fra hva Hitler ser i sin vurdering av Jesu opptreden overfor jødene, kan man si at han er på linje med Chamberlain, både når det gjelder synet på Jesus og i synet på «sann kristendom». Hadde Jesus vært «rasejøde» hadde han, ifølge Hitlers logikk, ikke reagert så kraftig på jødernes praksis, da han selv ville hatt de jødiske egenskapene.

Paradokset i Hitlers avvisning av jødene som et religionssamfund er for det første at nasjonalsosialistene i realiteten tok hensyn til religionstilhørighet da de skulle definere hvem som var jøde. For det andre mener Hitler at jødene er én rase. Faktum er at det finnes jøder av mange såkalte raser, blant annet svarte jøder fra Etiopia. At ulike folkeslag har konvertert til jødedommen i lange tider kan bekreftes av Apostlenes Gjerninger 2,5ff. Skillet mellom

etnisitet og religion i jødedommen er derfor svært uklar. Dette kan også illustreres med å vise til at jøder som konverterer til kristendommen fortsetter å kalle seg jøder.

3.4.6.6. Hvordan karakteriserer Hitler jødene egenskaper?

Jødene hadde ikke noe eget land, og ble derfor regnet som parasitter og snyltere i alle landene de oppholdt seg i. Hitler mener at de ikke engang er «nomader», men kun snylter på andre folkeslag og danner en stat i staten. Jødene har aldri eid en bestemt territorielt avgrenset stat, og har derfor aldri hatt deres egen kultur. Dermed oppstod den tro at det dreide seg om et folk som tilhørte *nomadene*. Hitler hevder at nomaden har de idealistiske grunnbegreper, men i uttynnet form. Han kan derfor virke fremmed for arierne, men ikke usympatisk. Jøden mangler derimot denne innstilling totalt, og han har derfor heller aldri vært nomade. Han *snylter* alltid kun på de andre folkeslagene. Så fort han forlater sitt midlertidige oppholdssted, skjer det ikke med hans gode vilje, men fordi han fra tid til annen er blitt smidd ut av de misbrukte vertsfolk. Den sterke yngelen er et typisk fenomen for alle parasitter. Jøden søker stadig ny nærende jordbunn for sin rase. Hitler mener at dette ikke har noe med nomadeliv å gjøre. En jøde rømmer ikke et område han har besatt, og man får ham knapt bort med makt. Jødens tilstedeværelse er en ulykke for vertsfolket. Virkningen av hans tilstedeværelse ligner mye på snylternes: alle steder han opptrer, dør vertsfolket etter kortere eller lengre tid. Jødene tilstedeværelse hos andre folkeslag vil derfor før eller siden føre til undergang. Hitler poengterer videre at jødene alltid har levd i andre folks stater, og der dannet sin egen stat som seilte under falsk flagg som religionssamfunn (Hitler 1994 I: 205). Igjen ser man her Hitlers avvisning av jødene som et religionssamfunn.

Jødene ble også tildelt egenskapen som kollektive løgnere. Hitler kaller dem ustanselige løgnere, og sier at i jødene snyltertilværelse på andre nasjoner og stater, ligger grunnen til en eiendommelighet som en gang fikk Shopenhauer til at komme med en uttalelse om at jøden var en «mester i å lyve». Tilværelsen tvinger jøden til å lyve, lyve ustanselig, på samme måte som den tvinger nordlendingen til varme klær (Hitler 1994 I: 206). Hitler utdyper ikke hva det er som får jøden til å lyve, men at han blir tvunget til det. Om det er ytre tvang fra vertsfolket, eller den indre egoismen som tvinger ham skriver Hitler ingenting om.

H.S. Chamberlain mente jødene utmerket seg gjennom egenskaper som egoisme, viljestyrke og griskhet (Skorgen 2002: 157). Hitler bygger videre på dette og omtaler jødene som egoister med totalt manglende offervilje for en sak som er større enn dem selv. Hitler mener jødene kun opptrer samlet når deres eksistens er truet. Han skriver:

Offerviljen i det jødiske folk overskrider ikke den enkeltes primitive selvopholdelsesdrift. Den tilsynelatende store samhørighedsfølelse binder i en meget primitiv trang til å gå i flokk, der også optræder hos mange andre levende væsener her på jorden. Det er værd å lægge märke til, at trangen til å gå i flokk kun fører til gensidig understøttelse, så længe en felles fare gjør det hensigtsmessig eller uundgåelig. Den samme flokk ulve, som lige i fellesskap har overfaldet sit rov, oppløser sig, når sulten er stillet. Det samme gælder om heste, som i flokk søker å værge sig mod angriberen for atter å spredes, når faren er overstået.

På samme måte går det også med jøderne. Deres offervilje er kun tilsynelatende. Den eksisterer kun så længe, som det ubetinget kræves af hensyn til hver enkelt jødes eksistens. Men så snart den felles fjende er besejret og den fare, der truede alle, er borte og rovet skjult, opphører den tilsynelatende harmoni mellom jøderne indbyrdes for atter å give plads for de oprindelige anlæg. Jøderne er kun enige, når en felles fare tvinger dem dertil eller et felles bytte lokker; hvis begge årsager faller bort, kommer den krasseste egoisme på ny til sin ret, og det enige folk bliver i en håndvendig til en flokk rotter, som utkjemper en blodig strid indbyrdes (Hitler 1994 I: 203)

Jødenes evne til å gå i flokk ligner enkelte dyreslag. Også dyr er grunnleggende egoistiske, og dette har sin bakgrunn i overlevelsesinstinktet. Hitler skriver videre: «Det er altså bunduriktig ut fra den kendsgerning, at jødene slutter sig sammen til kamp, eller rettere til å udplyndre deres medmennesker, at ville slutte sig til en vis ideel offervilje hos dem. Her er det igen ikke andet end ren og skær egoisme, som dikterer den enkelte jødes handlinger» (Hitler 1994: 204).

Hitler mener denne grunnleggende egoismen hos jødene gjør at om jødene hadde vært alene på jorden hadde de utryddet hverandre. Idealismen som kjennetegner menneskets høyere utvikling har aldri eksistert hos jøden (Hitler 1994 I: 204). Marxismens tanker om fellesskap innen arbeiderklassen er derfor bare hykleri. Jødens mål er hensynsløs kapitalisme.

Jøden er i tillegg seiglivet og lite preget av utvikling. Hitler skriver: «Jøden danner den største modsætning til arieren. Næppe hos noget annet folk i verden er selvopholdelsesdriften sterkere utviklet end hos det såkalte «udvalgte folk» (Hitler 1994 I: 202). Han mener at jødene ikke har endret seg nevneverdig i indre anlegg og karakter på 2000 år, og at de viser en uendelig seig vilje til å leve.

Med bakgrunn i disse karakteristikken av jødene, og Hitlers overbevisning om at de var reelle, kan man med utgangspunkt i det som i historiefaget kalles *empati*, forstå Hitlers brennende jødehat. Ut fra slik virkeligheten etter stor sannsynlighet er, kan Hitlers betraktninger om jødene avvises som illusjoner. Jødene var en *fiktiv* fiende. Dette endrer ikke det faktum at Hitler trodde noe annet. En virkelighetsoppfatning vil alltid være subjektiv, selv om den kan være i strid med åpenbare fakta.

3.4.6.7. Det er statens oppgave å beskytte nasjonen mot jødene

Hitler mener at massenes innsikt er liten, og at den nåværende staten (Weimar-republikken) opptrer svakt overfor jødene. Jødene kan derfor få manipulere i fred:

Så lenge massens innsikt nemlig vedbliver at være så ringe som nu og staten så likegyldig som i øyeblikket, vil massen bestandig helst følge den, der i økonomisk henseende giver de mest uforskammede løfter. Det er jøden en mester til, da hele hans virksomhed ikke hæmmes af nogen moralske betænkeligheder (Hitler 1994 I: 217).

Hitlers tanker om at massene har lite innsikt, leder over i hans tanke om en sterk stat med en eneveldig leder. Folket vet egentlig ikke sitt eget beste, og staten, med lederen i spissen, må derfor opptre som en beskytter av nasjonen. Gjennom ulike tiltak kan jødernes virksomhet stoppes. De fleste historikere er enige om at jødene i Tyskland først fikk innskrenket sine rettigheter, deretter var det sporadiske forfølgelser og ghettofisering. Etter hvert som andre verdenskrig utviklet seg, ble “den endelige løsningen” besluttet. Målet var fra denne beslutningen ble tatt å tilintetgjøre flest mulig jøder. Dette leder over i hvilke konsekvenser Hitlers jødehat fikk.

3.4.6.8. Virkningene av jødehatet

Jeg har så langt tatt for meg årsakene til og Hitlers begrunnelse for jødehatet. Virkningene av disse årsakene mener de fleste historikere er godt dokumentert. Hitler erklærte på seksårsdagen for maktovertagelsen at dersom det ble krig, ville den ende med at den jødiske rase i Europa ble tilintetgjort (Lorentz 2005: 457). Fire måneder etter verdenskrigens utbrudd uttalte Hitler: «I dag vil jeg igjen være profet. Dersom det skulle lykkes for den internasjonale finansjødedommen i og utenfor Europa igjen å kaste nasjonane ut i en verdenskrig, så blir resultatet ikke jordas bolsjevisering og dermed jødedommens seier, men utryddelse av den jødiske rasen i Europa (Lorentz 2005: 487). I dette sitatet ser man igjen linken mellom marxisme og kapitalisme.

Som kjent ble Hitler mer eller mindre direkte ansvarlig for at den røde armé i 1945 stod i hjertet av Europa, og også for at Tyskland i areal ble enda mindre enn før krigen. Hitlers profeti kan derfor sies å være falsk. Han klarte heller ikke å utrydde jødene i Europa, selv om han kom langt på vei. Tall på antall jøder som ble utryddet i utryddelsesleire som Treblinka, Sobibor, Maidanek (Lublin), Belzec, Chelmno (Kulmhof) og Auschwitz ligger lavest på fire millioner, høyest på seks millioner. *Einhart Lorenz* opererer med et konkret tall på 5 596 029 (Lorentz 2003: 140). Jødene ble først skutt foran massegraver, men denne metoden var kostbar og lite effektiv. Fra 1942 ble gasskamrene med tilhørende krematorier tatt i bruk (Haffner 1979: 125). Det er sannsynlig at jødene ble brent for at deres identitet ikke skulle komme for dagen, og for at de skulle bli totalt tilintetgjort slik at jødeutryddelsen i så stor grad som mulig skulle forbli en hemmelighet. En annen grunn til brenningen kan være at det

er mindre arbeid knyttet til kremering enn til gravlegging.

Tilintetgjørelsen av jødene ble forsøkt holdt skjult for samtiden og ettertiden. Ifølge Himmler skulle historien om folkemordet på jødene aldri bli skrevet (Fure 2002: 117). Dette er paradokslat med tanke på at Hitler var så åpenlys med sitt jødehat. Likevel ble det som foregikk i utryddelsesleirene forsøkt holdt hemmelig. Kan man forstå dette som et forsøk på å ikke gjøre kjent delmidler av et eksperiment for andre? Nasjonalsosialistene mente at utryddelse av jødene ville gagne verden, og målet om tilintetgjørelse var derfor av det gode. At virksomheten i leirene ble holdt skjult, kan forstås som at nasjonalsosialistene ikke ønsket å gjøre kjent for omverdenen noe som kunne oppfattes som ren ondskap, og som dermed kunne frembringe reaksjoner som kunne ha stoppet arbeidet. Om dette stemmer kan man ikke vite med sikkerhet, men det er sannsynlig at nasjonalsosialistene har tenkt i de baner, om referatet av hva Himmler skal ha sagt er riktig.

Asken av de brente menneskene ble brukt som gjødsel i tyske hager. Å brenne for å tilintetgjøre ble også forsøkt med Hitler etter at han tok selvmord, slik at russerne ikke skulle få tak i ham. Brenning av et lik vil fjerne alle muligheter for identifikasjon, og dermed blir arbeidet til de som ønsker en identifikasjon forhindret i utgangspunktet.

Hitler holdt fast ved sin antisemittisme til det siste. Hans politiske testamente er et ekko fra retorikken i *Mein Kampf*. Hitler så sin egen undergang i møte, men stod fast på forestillingen om at det var jødene som stod bak krigen, lidelsene og ødeleggelsene:

Det er usant at jeg eller noen andre i Tyskland ønsket krig i 1939. Det ble ønsket og utvirket utelukkende av de internasjonale statsmenn som enten var av jødisk avstamning, eller som arbeidet for jødiske interesser... Århunder vil gå, men opp av ruinene fra våre byer og kulturmonumenter vil hatet alltid fornye seg mot dem som i siste instans er ansvarlige, og som vi må takke for alt sammen: den internasjonale jødedommen og dens hjelpere... Jeg etterlater heller ingen tvil om at hvis Europas nasjoner igjen skal bli betraktet som intet annet enn aksjeposter for disse internasjonale penge- og finanskonspiratørene, da vil den rasen som virkelig er skyldig i denne morderiske kampen bli stilt til regnskap: jødedommen! Jeg overlater heller ingen i tvil om at denne gangen ville millioner av barn blant Europas ariske folk ikke dø av sult, millioner av voksne menn ville ikke lide døden, og hundretusenvis av kvinner og barn ville ikke bli brent og bombet i hjel i byene, uten at den virkelig skyldige måtte sone for sin skyld, om enn med mer humane midler (Kershaw 2008: 955).

Hitler legger med andre ord skylden for krigen på jødene. Det er ingen selvkritikk å spore i hans resonnement. Etter hans syn var Tyskland tvunget til å gå til krig i 1939. Den trusselen han mente eksisterte gjorde at krig var det nødvendige å gjøre. Hva Hitler tenkte med utgangspunkt i sine raseteorier, når han innså at slaget var tapt, kan ikke sies med sikkerhet. Sannsynligvis har han med sin basis erkjent at arierne ikke er den sterkeste rasen likevel. Menneskene som erobrer arierne har vist seg å være sterkere. Ut fra Hitlers logikk er det naturens vilje at dette skjer.

3.4.7. Fokuset på andre raser og folk

Det var ikke bare jødene som fikk kjenne Hitlers vrede, selv om de står i en absolutt særstilling i den nasjonalsosialistiske verdensanskuelsen. Slaverne og sigøyerne er i hans fokus av ulike årsaker, og afrikanere og Amerikas urinnbyggere blir så vidt nevnt i *Mein Kampf*. Fordi rasebiologi står så sentralt i nasjonalsosialismen, blir ikke Hitlers fokus på religiøse og politiske bevegelser redegjort for under menneskesyn. Rett og slett fordi en persons religion eller politiske overbevisning ikke har noe med etnisitet å gjøre. En persons livssyn/religion/politiske overbevisning erverves i løpet av livet, kan endres, og har dermed ikke noe med rasisme å gjøre.

3.4.7.1. Sigøyerne

Sigøyerne hadde i likhet med jødene ikke noe eget land, og de ble derfor betraktet som parasitter og kulturødeleggere. Hitler kan likevel ikke ha oppfattet dem som en trussel i samme grad som jødene, og de er ikke viet noen omtale i *Mein Kampf*. Forøvrig er det et faktum at sigøynernes livsstil har provosert mange europeere opp gjennom historien. De har tradisjonelt levd på utsiden av samfunnet, og mange av deres metoder for å overleve har blitt møtt med massiv fordømmelse av medlemmene av storsamfunnet.

Betraktninger om denne livsstilen ligger til grunn for nasjonalsosialistenes behandling av sigøyerne. Lorentz skriver at de ble betegnet som en asosial gruppe, og som en gruppe med artsfremmed blod. Sigøyerne som ble sendt til Auschwitz ble utsatt for medisinske eksperimenter eller drept i gasskamrene, men det forelå ingen plan for systematisk tilintetgjørelse av dem. Likevel ble mellom 220000 og 500000 sigøynere drept (Lorentz 2003: 34-35). Haffner mener derimot at utryddelsen av sigøyerne begynte allerede i september 1939. De ble arrestert og plassert i konsentrasjonsleirene, for deretter i to omganger, i 1941 og 1943, å bli tilintetgjort i utryddelsesleirene. Sigøyerne i det okkuperte Øst-Europa ble like systematisk tilintetgjort som jødene, men sigøyerne ble aldri vist samme oppmerksomhet som jødene, og utryddelsen fant sted i det stille (Haffner 1979: 121). Hvilken kilde som er mest korrekt i dette tilfellet er ikke så interessant. Poenget er at nasjonalsosialistene utryddet de sigøyerne de fikk tak i.

Tyskland under Hitler var forøvrig ikke enestående i synet på sigøyerne, selv om behandlingen av dem skiller seg merkbart ut. I Norge ble for eksempel loven om «utlendingers adgang til riket» vedtatt i 1926-27, og var særlig rettet mot sigøynerbefolkningen. Sigøyerne ble definert som et uønsket element (Skorgen 2002: 166). Dette indikerer at hverken raseteorier eller rasehygiene var fremmed i det øvrige Europa i

tiden før andre verdenskrig, selv ikke i vårt eget land.

3.4.7.2. Slaverne

Slaverne ble også regnet som undermennesker, men de ble ikke sett på som parasitter eller kulturødeleggere fordi de hadde sine egne land med sin egen kultur. Likevel var de kun «kulturbærende», på samme måte som Hitler omtaler japanerne. De kunne derfor bare «vedlikeholde» kulturen som allerede eksisterte, men de kunne ikke komme opp med nye kulturelle tanker. De er avhengige av et arisk innslag i befolkningen, eller arisk påvirkning. Hitler skriver: «Thi organisationen af en russisk statsform var ikke resultatet av slavernes statspolitiske evner i Rusland, men tværtimod kun et vidunderligt eksempel på det germanske elements statsdannende virksomhed i en underflødig race.» (Hitler 1994 II: 188). Han skriver videre at tallrike mektige riker på jorden er skapt av germanerne. De laverestående folk hadde germanske organisatorer og herrer som ledere, og dette er grunnen til at disse rikene oppstod. De bestod så lenge den rasemessige kjernen av den skapende statsrase fortsatte å eksistere. Russland har i århundrer tæret på denne germanske kjernen i de øvre, ledende lag, men den kan nå betraktes som utslettet. Jøden (bolsjeviken) har nå tatt denne plassen. Russerne har ikke kraft til å avkaste jødens åk, men jøden vil heller ikke klare å opprettholde det mektige riket. Av den grunn er kjemperiket mot øst modent for sammenbrudd, og enden på jødeherredømmet i Russland vil også være ende på Russland som stat. Nasjonalsosialistene er av skjebnen utvalgt til å være vitne til en katastrofe som vil være den mektigste bekreftelse på den nasjonale raseteoriens riktighet (Hitler 1994 II: 189). Man ser her tydelig både Hitlers forestillinger om at raseblanding fører til forgiftning av blodet, at virkningen av dette er kulturelt forfall, at jøden har tatt over makten i Russland, og at landet derfor er modent for sammenbrudd. Dette sammenbruddet skal komme med et tysk angrep på Russland, der Tyskland mål er å opprette Lebensraum i øst, samtidig som den jødiske marxismen blir tilintetgjort. Dette felttoget skal være selve bekreftelsen på at hans raseteorier er riktige.

Det er svært sannsynlig at Hitler var sikker på å vinne en krig mot Sovjetunionen allerede da *Mein Kampf* ble forfattet. Han skriver at slavernes statsbærende evne må regnes som tvilsom (Hitler 1994 I: 37). Det er med andre ord tvilsomt om de makter å opprettholde en stat over lengre tid, og nå som jødene har tatt over dette landet er det enda mer som taler for at det ikke tåler veldig mye. Hitler skal ha uttalt før angrepet på Sovjetunionen at landet var et råttent byggverk som ville ramle sammen når man slo inn døren (Beevor 2002: 31-32).

Hitler var på ingen måte konsekvent når det gjaldt slaverne. Det var først og fremst polakker, russere, serbere og tildels tjekkere som fikk kjenne hans vrede. Flere andre slaviske nasjoner

var derimot alliert med Hitler under andre verdenskrig. Dette gjaldt særlig kroaterne og bosniere som i samarbeid med SS slaktet serbere, jøder og sigøynere på Balkan.

I Polen gikk nasjonalsosialistene inn for en systematisk utryddelse av alle intellektuelle og samfunnsstopper, og et betydelig antall mennesker ble satt til slavearbeid. Polen mistet, ifølge offisielle tall, ca. seks millioner innbyggere. Rundt tre millioner av disse var jøder. Lignende forbrytelser ble også gjort i Russland, men i motsetning til i Polen var også *Wehrmacht* med på forbrytelsene i Russland. Krigen mot russerne var en tilintetgjørelseskrig, og det ble ikke vist noen nåde mot russiske krigsfanger (Haffner 1979: 122-124). Det er en utbredt oppfatning at Polen ble angrepet fordi Hitler ville ha tilbake tidligere tysk jord og forbinde Øst-Preussen med resten av Tyskland. Haffner mener derimot at grunnen til krigen mot Polen var at de ikke aksepterte den rollen de fikk tildelt av Hitler (Haffner 1979: 145). Han ville de skulle ha samme rolle som de andre slaviske nasjonene han allierte seg med. Dette kan diskuteres, men det ene utelukker ikke det andre. Hitler ønsket å annullere Versailles-traktaten, og et av målene i den sammenhengen var å ta tilbake tidligere tysk land. Et angrep på Polen etter at forhandlinger om tapte deler av Øst-Preussen og Polens tiltenkte rolle ikke førte frem, er da en «logisk» konsekvens. Om dette er riktig, er det sannsynlig at Hitler kan ha lovet polakkene fred om de ga tilbake de tidligere tyske landområdene, og deretter inntok rollen som hjelpefolk. At polakkene avslo dette, kan ha ført til den tysk-sovjetiske ikkeangrepsavtalen, der deling av Polen var et sentralt moment.

3.4.7.3. Svarte afrikanere

Hitlers syn på svarte afrikanere kan karakteriseres som uklart i forhold til synet på jødene. Svarte afrikanere er så vidt nevnt i *Mein Kampf*. Hitler skriver blant annet at *jøder* bringer negere til Rhinen for å avle bastarder som vil ødelegge den hvite rase og styrte den ned fra sin kulturelle og politiske høyde (Hitler 1994 I: 219). Han skriver også:

Forpestningen med negerblod ved Rhinen midt i Europas hjerte stemmer godt overens både med den sadistisk-perverse hævnøst hos denne vort folks chauvinistiske arvefjende, og med jødens iskolde beregning om ad denne vej at indlede raceforurensingen i midten af det europæiske kontinent og ved at inficere den hvide race med en lavere menneskehed unddrage den grundlaget for en suveræn eksistens (Hitler 1994 II: 168).

Arvefienden er Frankrike, og fra dette landet sender jøden mennesker av en laverestående rase for å ødelegge tyskernes arvemateriale. Det Hitler refererer til er sannsynligvis da Rhinland ble okkupert av franske tropper, og at noen av soldatene med afrikansk opprinnelse i den sammenhengen fikk barn med tyske kvinner. Disse ble i den nasjonalsosialistiske

propagandaen kalt *Rhinland-bastardene* (Skorgen 2002: 190).

Hitler skriver at i Frankrike foregår det en negroisering, folket har bundet seg til det jødiske verdensherredømmets mål, og landet er derfor en lurende fare for den hvite rasens beståen i Europa (Hitler 1994 II: 168). Han mener Frankrike kan regnes som en afrikansk stat oppstått i Europa på grunn av negroisering. Frankrikes kolonipolitikk gjør at det om 300 år ikke vil være frankisk blod igjen i Frankrike. Fra Rhinen til Kongo vil det oppstå en mulattstat oppstått av raseforurensing (Hitler 1994 II: 181-182).

Hitler er også skeptisk til at «En neger, der før har levet i de tyske kolonier og nu bor i Tyskland, sætter sit barn ind i verden som tysk statsborger.» (Hitler II 1994: 50). Hitlers ønske om en raseren stat gjør at mennesker med afrikansk opprinnelse ikke skal ha tysk statsborgerskap.

Hitler ble forøvrig meget provosert over at USA brukte svarte idrettsutøvere til å vinne medaljer i OL i Berlin i 1936. Han hadde håpet at OL i 1936 skulle bevise den ariske rasens overlegenhet, men det han fikk oppleve var at flere svarte idrettsutøvere fra USA tok medaljer. Blant annet tok *Jesse Owens* fire gull. At Hitler ikke bruker veldig mye energi på afrikanere i forhold til jødene kan ha med at jødene for det første er i et mye større antall i Europa, og dermed utgjør en mye større «trussel». De er nærmere, og dermed mer synlige. For det andre er jødene aktive kulturødeleggere. Hitler omtaler ikke afrikanere direkte som hverken kulturbærende eller kulturødeleggende, men han er klar på at blanding mellom ariere og svarte fører til forgiftning av blodet. Etter stor sannsynlighet så han på afrikanere som så primitive, apelignende og dyriske at de nærmest var kulturløse.

3.4.7.4. En fremtredende arabisk-muslimsk representant samarbeidet med Hitler

Hitler hadde tette kontakter i den arabiske verden. Stormuftien av Jerusalem, *Hajj Amin al-Husseini*, samarbeidet tett med Hitler om å utrydde jødene, og var med på å opprette en muslimsk SS-styrke på Balkan (Mallmann og Cüppers 2009). Denne var svært aktiv i tilintetgjørelsen av serbere, jøder og sigøynere. Al-Husseini jobbet hardt for å opprettholde den tyske støtten i kampen mot jødene. Harket skriver at han var arkitekten bak alliansen mellom den arabiske nasjonalismen, den tyske nasjonalsosialismen og den italienske fascismen. Allerede i 1938 hadde han tatt kontakt med den tyske konsulen i Jerusalem for å få stanset den jødiske innvandringen til Palestina. Men han hadde også større visjoner. Han så for seg en islamsk hellig krig i allianse med Tyskland mot alle verdens jøder, slik at jødeproblemet kunne få sin endelige løsning over hele verden. Flere av de nasjonalistiske partiene som ble grunnlagt i Midtøsten i denne perioden hadde den tyske nasjonalsosialismen

som en av sine inspirasjonskilder, med paramilitære ungdomsorganisasjoner, førere med kadaverdisiplin i rekkene og rasistisk retorikk. Etter at krigen var tapt for nasjonalsosialistene fant det ikke sted noen denazifisering i Midtøsten slik det gjorde i Europa. De antisemittiske fragmentene fra nasjonalsosialismen levde videre i den arabiske verden (Harket 2005: 597-598). Dette gjelder ikke minst etterkrigstidens mektigste leder i den arabiske verden: *Gamal Abd al-Nasser*, Egypts nasjonalistiske statsleder fra 1952 til 1970. Det er også nærliggende å betegne Baath-partiene i Syria og tidligere i Irak som nasjonalsosialistiske.

3.4.8. Var Hitler konsekvent i sitt folk- og rasesyn?

Etter min vurdering er det en rekke paradokser ved nasjonalsosialismens rasesyn. For det første er det nærliggende å tenke seg at jødene nok ble sett på mer som en konkurrerende trussel enn som «tilbakestående» mennesker av nasjonalsosialistene. Hitlers karakteristikk av dem, gjør dem ikke akkurat til noen passiv aktør i verdens utvikling. Tvertimot er de selve trusselen mot verdens eksistens, og dette er de alene om blant alle de såkalte rasene.

En annen ting som kan se ut som et paradoks er Hitlers syn på slaverne. Russerne ble sett på som undermennesker, men Hitler allierte seg med flere av de andre slaviske nasjonene. Dette gjaldt Bosnia, Kroatia, Bulgaria og Slovakia. Hitler hadde i utgangspunktet også tenkt seg en mildere skjebne overfor Polen. De skulle være hjelpefolk slik som ungarerne, slovakerne, kroatene, bulgarerne og bosnierne (Haffner 1979: 123).

Hitler var også alliert med Japan, Italia, Ungarn, Romania og Finland, og hadde som nevnt over tette kontakter i den arabiske verden. Ingen av disse nasjonene er bebodd av germanske folk, og de snakker heller ikke germanske språk. Flere av dem snakker ikke en gang indoeuropeiske språk. Som nevnt over omtaler Hitler også japanerne som kun «kulturbærende» i *Mein Kampf* (Hitler 1994: 196).

Det er sannsynlig at Hitler har sett på disse nasjonene som brikker i sitt krigsspill. Som kjent utnyttet Hitler alle de muligheter han fikk til å oppnå sine visjoner. Haffner skriver at for Hitler var de allierte nasjonene kun hjelpefolk, råstoffleverandører og oppmarsjområder for videre eventyr (Haffner 1979: 99). Han kunne alliere seg med disse på bakgrunn av at de kunne brukes som midler for å nå målet. Disse nasjonene var en av forutsetningene for at Hitler kunne ekspandere såpass lett som han gjorde i begynnelsen.

Det er ulike årsaker til at de nevnte nasjonene allierte seg med Hitler. For nasjonene øst i Europa var det først og fremst frykten for Sovjetunionen og kommunismen. Dette gjaldt i første rekke Finland, Romania og Ungarn. Finland utkjempet som kjent vinterkrigen med Sovjetunionen vinteren 1939/40, og deres deltagelse i Tysklands angrep på Sovjetunionen i

1941 ble kalt *fortsettelseskrigen*. Romania og Ungarn har historisk sett vært mye i konflikt med hverandre, men en større trussel utenfra allierte dem.

Med utgangspunkt i Hitlers raseteorier er det lite trolig at han så for deg disse nasjonane som permanente allierte. De tilhørte etter Hitlers syn andre raser, og var derfor i utgangspunktet mindreverdige. Med dette som bakgrunn er det sannsynlig at hvis utfallet av krigen hadde blitt annerledes, kan det bare være fantasien som setter grenser for hva Hitler kunne funnet på med disse nasjonene i ettertid.

3.4.9. Andre aspekter ved nasjonalsosialismens menneskesyn

3.4.9.1. Eutanasi-programmet

Hitler skriver i *Mein Kampf* at det er statens oppgave å sørge for at kun den som er sunn skal avle barn, og at enkeltmenneskers ønsker og egoisme ikke skal tas hensyn til (Hitler 1994 II: 27). Staten skal stille de mest moderne medisinske hjelpemidler i denne erkjennelsens tjeneste. Den skal erklære alt som på noen måte er sykt eller arvelig belastet, og derfor videre belastende, for ikke å være egnet til avl. Det er statens plikt å praktisk gjennomføre dette tiltaket (Hitler 1994 I: 27). Han gikk med andre ord inn for å utrydde det han betraktet som dårlige gener innenfor den ariske rasen.

Haffner skriver at dagen før krigsutbruddet 1. september 1939 sendte Hitler ut en skriftlig ordre om massedrap av syke i Tyskland. I de følgende to år ble 100000 tyskere avlivet. 70000-80000 av disse var mentalt syke, 10000-12000 syke og invalide fra konsentrasjonsleirene, og ca. 3000 barn mellom tre og tretten år. Programmet ble stoppet i august 1941, dels etter protester fra kirkelig hold og uro i befolkningen, dels fordi organisasjonen som gjennomførte ugjerningene (Kodenavn T4) i større grad prioriterte utryddelse av jødene (Haffner 1979: 121).

Lorentz skriver at eutanasi-programmet med virkning fra 1939 var et program som hadde som formål en systematisk tilintetgjørelse av alle dem som nasjonalsosialistiske leger mente hadde uhelbredelige sykdommer. Fra januar 1940 til august 1941 ble 70000 mennesker avlivet i det som offisielt ble omtalt som en medlidenhetsdød. Totalt regner man med at 200000 mennesker ble drept i dette programmet. I den nasjonalsosialistiske tenkningen var *lebensunwertes Leben* (livsuverdig liv) og krav om eliminering av svake og syke sentrale begreper. Programmet ble innstilt i august 1941 etter protester fra den katolske biskopen *von Galen*, men programmet fortsatte i Hademar i all hemmelighet, der ytterligere 4000 mennesker ble drept med overdoser (Lorentz 2003: 50).

Haffner og Lorentz opererer med litt ulike tall på hvor mange som ble drept. Dette vil sannsynligvis aldri kunne bli fullstendig dokumentert. Poenget her er at Hitler aktivt gikk inn for å utrydde «dårlige gener» i den tyske befolkningen, og at dette har sin bakgrunn i hans ønske om å avle frem den perfekte rasen.

3.4.9.2. Medisinske eksperimenter

SS-legen og medisinprofessoren *Carl Clauberg* og legene *Josef Mengele* og *Horst Schumann* var blant de som gjennomførte medisinske eksperimenter på levende mennesker i konsentrasjonsleirene. En av målsetningene var sterilisering av uønskede folkeslag, slik at de ikke skulle kunne formere seg videre. Mengele opererte også normalt utviklede tvillinger slik at de ble siamesiske, injiserte kloroform i tvillingers hjerter for å teste organreaksjonene og han gjennomførte obduksjoner på levende mennesker. Andre eksperimenter var å utsette fangene for malaria, flekkfeber, kolera, difteri, tuberkulose, kopper, kuldød, forfrysninger og undertrykk, ulike typer giftgass og elektroshokk. I tillegg ble det forsøkt utført hjerteoperasjoner og ulike transplantasjoner (Lorentz 2003: 103). Menneskesynet bak nasjonalsosialismen gjorde at bestialske eksperimenter ble utført på levende mennesker. I dagens verden driver man med dyreforsøk. Dette kan i mange tilfeller være ille nok, men det nasjonalsosialistene utførte på levende mennesker er i de fleste tilfellene grovere enn det som blir utført på dyr i dag. Hvilket verdioppfatning kunne begrunne handlingene som fant sted i konsentrasjonsleirene?

3.5. Nasjonalsosialismens verdioppfatning

I likhet med det Aadnanes skriver om naturalismen (Aadnanes 2002: 162) klinger verdier, etikk og moral dårlig når det er snakk om nasjonalsosialismen. På den andre siden behøver ikke disse begrepene å betegne noe som betraktes som oppbyggelig eller positivt av det store flertallet av mennesker. Nasjonalsosialismen forholder seg til *grunnleggende normer* og *overordnede prinsipper* for hva som er rett og galt. Denne verdioppfatningen må man se i sammenhengen med Hitlers forståelse av det virkelighetsområde som danner basis for nasjonalsosialismen. Hitler definerte hva som var rett og galt å gjøre med utgangspunkt i sine målsetninger. Spørsmålet om hva som er rett avgjorde man ikke selv. Dette var Lederens definisjonsområde (Aadnanes 2002: 188).

Hitler så på seg selv som et geni, og det følgende referatet kan forklare mange av hans beslutninger: Genier av usedvanlig art kjenner ikke noe hensyn til den normale menneskehet (Hitler 1994 II: 57). Siden han mener at han selv er et geni, er han overlegen «normale»

mennesker og kan gjøre som han vil. Han mener at sann genialitet alltid er medfødt og aldri tillært (Hitler 1994 I: 198). Hitler ser med andre ord på seg selv som det øverste *übermensch*, og han er derfor hevet over alle sosiale og demokratiske spilleregler. Det er i denne sammenhengen snakk om *übermensch* på det individuelle plan, ikke som gradering av ulike menneskeraser.

Siden Hitler la det tyske folket under sin makt ble de, med eller mot sin vilje, med på det som i bunn og grunn var Hitlers personlige eksperimenter. Hitler ville gjennomføre det han mente var det beste for Tyskland. Han mente det var *nyttig* å underlegge seg Lebensraum og å utrydde eller underlegge seg undermenneskene. Først og fremst jødene, fordi de ble sett på som en trussel mot hele menneskehetens eksistens. Det ligger med andre ord urokkelige grunnprinsipper i bunnen av de gjerningene nasjonalsosialismen er kjent for.

Sentalt i nasjonalsosialismens verdioppfatning stod bruken av vold for å nå målene om raserenhet og Lebensraum (Aadnanes 2002: 189). Vold er et effektivt middel for å oppnå det man ønsker, og også som forsvar mot fiender. I nasjonalsosialismens tilfelle i første rekke mot marxismen, kapitalismen og jødene. Hitler mener at krig er den eneste skole som kan få menn ut av usikre, bløtaktige naturer (Hitler 1994 I: 239). Aadnanes skriver at disse tankene kan føres tilbake til forenklete darwinistiske synspunkter og til visse tanker hos Nietzsche, som man kan finne igjen med delvis forvrengt innhold i nasjonalsosialistiske slagord (Aadnanes 2002: 189). At man kan sette Nietzsches *personlige* tanker om «overmennesket» og «viljen til makt» inn i nasjonalsosialistisk kontekst kan diskuteres, men begrepene i seg selv passer. Man kan også si at nasjonalsosialistene hadde en forenklet tilnærming til hvordan naturlig evolusjon foregår, men i hovedsak ble dens hovedprinsipper om naturens utvelgelse av de sterkeste og best tilpassede tolket til også å gjelde mennesket, siden mennesket også ble sett på som et naturvesen.

3.5.1. Sosialdarwinismen

Sosialdarwinismen ble utviklet av den britiske filosofen og liberalisten *Herbert Spencer*. Charles Darwins prinsipp om "kampen for tilværelsen" og "naturlig utvalg" fikk hos Spencer fellesbetegnelsen "survival of the fittest". Uttrykket forbindes ofte med Darwins evolusjonsteori, men det ble konstruert av Spencer for å gjøre Darwins evolusjonsteori til en generell teori, som også innbefattet det menneskelige samfunn. Uttrykket ble forøvrig adoptert av Darwin på et senere tidspunkt. Spencers teori ble lagt til grunn for en helhetsforståelse av samfunnet, og ble brukt til å rettferdiggjøre rasisme, imperialisme, kolonipolitikk, klassekiller, kjønnsdiskriminering og den generelle samfunnsstrukturen.

Ifølge denne teorien har alle i samfunnet den plassen de fortjener (Aadnanes 2002: 165). Spencers teori kalles sosialdarwinisme, men at Darwin kan gjøres ansvarlig for sosialdarwinismen blir tilbakevist av filosof og idéhistoriker *Helge Svare* fordi Darwins teori er en teori om naturen, ikke om samfunnet (Svare 1997: 360-361). Dette kan problematiseres ved å vise til det faktum at mennesket ut fra den samme teorien blir definert som et dyr (Svare 1997: 358-359). Det er liten tvil om at Darwin betraktet mennesket som et dyr blant flere. En logisk sosial konsekvens av dette er at de naturlovene som gjelder for andre arter, da også gjelder for mennesket. Med dette som utgangspunkt er det nærliggende å betegne sosialdarwinismen som en logisk sosial konsekvens av darwinismen.

3.5.1.1. Jus i naturtilstanden

At disse naturlovene, med utgangspunkt i naturlig evolusjon, også kan få uttrykk hos mennesker, mente blant annet den engelske filosofen *Thomas Hobbes*. Han mente ekstrem egoisme kommer til uttrykk i *naturtilstanden*. Alle individer fremmer sine interesser så langt de har makt til, uten å anerkjenne gjensidige skranker for sin frihet, hverken avtaler eller normer. Hvert individ har en naturlig rett (*jus naturale*) til å handle slik. I en slik tilstand råder den sterkestes rett, men det har ikke noe med rettigheter i moralsk eller rettslig forstand å gjøre. Panteisten *Benedictus De Spinoza* (Aadnanes 2002: 40) hadde følgende formulering om den naturlige rett: «Store fisk spiser små fisk med så mye rett som de har makt». Dette omtales ofte som «fiskenes lov». Hobbes mente naturtilstanden er en rettsløs tilstand der mennesket er en ulv mot mennesker (Thommessen og Wetlesen 2002: 165). At «mennesket er en ulv mot mennesker», brukes her metaforisk som beskrivelse på at mennesket kan oppføre seg som et rovdyr med alle sine «destruktive» instinkter i full utfoldelse mot sine byttedyr. Med dette som utgangspunkt kan man si at naturtilstanden er den rettsløse tilstanden der «overmennesket» vil trives og anarkiet råder.

3.5.1.2. Nasjonalsosialismen har både en kollektiv og en individuell forståelse av etikken som kan trekkes ut av sosialdarwinismen

Nasjonalsosialismens utgangspunkt for forståelsen av hva som er rett og galt har sitt utgangspunkt i først og fremst en kollektiv, men også en individuell forståelse av sosialdarwinismen. Krig blir sett på som et legitimt middel i «kampen for tilværelsen» (Aadnanes 2002: 185 og 189). Hitler mener at hele virkeligheten er en kamp, først og fremst mellom folkeslagene om Lebensraum og rasekampen mot jødene, men også på det individuelle plan i maktkonsentrasjoner. Henholdsvis den sterkeste rasen og det mest

hensynsløse individet vil vinne de ulike kampene, og virkemiddelet for å vinne er vold og aggresjon i kampen mot andre raser og folkeslag, og utspekulerthet, utnyttning og kynisme i personlige forhold. Naturens lover om «kampen for tilværelsen», «naturlig utvalg» og «survival of the fittest» ble derfor grunnprinsippene i både synet på kampen mellom folkeslagene, mellom rasene, og i Hitlers forhold til andre personer, spesielt maktpersoner. Spencers tanke ved teorien om at det i første rekke dreier seg om en kamp mellom enkeltindivider i samfunnet, ble nedtonet sammenlignet med de nevnte forholdene over. Dette fordi tyskerne skulle stå sammen som rase, folk og nasjon mot utenforliggende og indre farer. Til tross for dette i utgangspunktet kollektive fokuset, mener Hitler at staten skal oppdra innbyggerne til en overbevisning om at hver enkelt er andre overlegen, og i sin legemlige styrke skal han gjenvinne troen på sin nasjons uovervinnelighet (Hitler 1994 II: 33). Hitler ser ut til å mene at loven ikke utelukkende fungerer på et *kollektivnivå*, men også gjelder på *individnivå*, slik den gjør i Spencers form for liberalisme. At Hitler også mener loven gjelder på individnivå, kan bekreftes ved at han skriver at den nasjonale verdensanskuelse hyller naturens aristokratiske grunntanke, og han tror på denne lovs gyldighet ned til det laveste enkeltindivid. Nasjonalsosialismen ser ikke bare rasenes, men også det enkelte menneskets forskjellige verdi (Hitler 1994 II: 13). Årsaken til at loven først og fremst fungerer på et kollektivnivå i nasjonalsosialismen, er at arieren har evnen til å ofre seg for den saken som er større enn ham selv: rasens, folket og nasjonens fremgang (Aadnanes 2002: 188).

3.5.1.3. Er nasjonalsosialismen alene om dette etiske utgangspunktet?

Nasjonalsosialismen er forøvrig ikke det eneste politiske systemet som har brakt evolusjonsteoriens hovedprinsipper opp på et menneskelig kollektivnivå. Marxismens slagord: «arbeidere i alle land: foren dere!», kan tolkes som et uttrykk for at arbeiderne, siden de var mange flere og dermed var sterkere samlet sett enn «kapitalistene», kunne overta fabriker, produksjonsmidler og øvrige private eiendommer med makt. Ut fra det som er redegjort for her, kan man med dette utgangspunktet kalle både nasjonalsosialismen og marxismen for «den konsekvente liberalismens kollektive fetter».

3.5.1.4. Misbrukte Hitler Darwins teorier?

Til tross for en etter min vurdering bokstavlig, andre vil kalle den vulgær, tolkning av evolusjonsteoriens hovedprinsipper, kan man ikke legge ansvaret for nasjonalsosialistenes handlinger på Darwin. Hitler brukte, eventuelt misbrukte, evolusjonsteorien i sin egen politiske agenda. Likevel kan man ikke overse at Hitler bare dro sosiale og politiske

konsekvenser ut fra en tolkning av selve evolusjonsteoriens kjerne: kampen for tilværelsen og naturlig utvalg. Han var helt overbevist om at dette også gjaldt for menneskene, og viste ofte til apenes adferd for å underbygge sitt standpunkt i denne saken.

3.5.1.5. Finnes det «teori» på hvorfor mennesker kjemper kollektivt?

Den avdøde *Konrad Lorentz*, en østerriksk zoolog, dyrepyskolog, ornitolog og nobelprisvinner mente han hadde svaret på hvorfor mennesker kjemper kollektivt. Han mente at de grunnleggende overlevelsesmekanismene i naturen også gjelder for mennesket, siden mennesket også er et dyr. I likhet med andre dyr har mennesket en medfødt drift til aggressiv adferd mot individer av samme art. Lorentz ser på dette som den eneste forklaringen på krig og annen ufornuftig adferd fra tilsynelatende fornuftige mennesker. Likevel er ikke de mest destruktive kampene mellom enkeltindivider, men mellom grupper. Den menneskelige aggressivitet har med andre ord et *kollektivt* preg. Lorentz forklarer dette ut fra evolusjon, og hevder at opp gjennom historien har truslene og volden kommet fra andre menneskegrupper. Hovedprinsippet er at konflikter mellom nabostammer var den vesentligste faktoren i det naturlige utvalg. Moralske hemninger var kun nødvendige for å opprettholde sitt eget samfunn. En gruppe som kjemper innbyrdes vil grave sin egen grav. Av den grunn ble aggresjonen derfor rettet mot andre grupper. Han hevder videre at mennesket fra naturens side er svakt, og at utvikling av våpen har gjort at balansen mellom drapsevnen og hemningene er forstyrret. Mennesket er derfor de eneste skapningene som kan delta i massenedslakting av sin egen art. Ut fra dette hevder han at det kan være virkningsløst å appellere til fornuft og ansvarlighet fordi aggresjonen er medfødt (Stevenson 1994: 158-160).

Denne teorien sammenfaller i grove trekk med hvordan Hitler så for seg «kampen for tilværelsen». Det problematiske ved dette synet er etter min oppfatning ikke nødvendigvis selve teoriens prinsipper. De kan i mange tilfeller stemme, for eksempel kommer de til uttrykk i etniske konflikter. Det problematiske er at det hevdes å være et resultat av evolusjon, og at det dermed ligger i genene, som igjen vil si at det er uforanderlig.

Undertegnede ser på etniske konflikter som et resultat av ytre påvirkning og mobilisering av massen, iscenesatt av et fåtall personer med stor påvirkningskraft. De færreste mennesker har et brennende ønske om å utøve vold eller ta livet av andre mennesker, i hvert fall ikke mennesker de ikke kjenner eller aldri har sett. Likevel kan desperate behov, for eksempel at ens eget land blir angrepet av en ytre fiende, føre til et slikt ønske. Dette er etter undertegnedes syn ikke genetisk, men i den gitte situasjon en rasjonell ting å gjøre. Selvforsvar, både på et individuelt og et kollektivt nivå, kan være både hensiktsmessig og

riktig. På den andre siden kan man ikke se bort fra at man kan betegne overlevelsesinstinktet som genetisk, og dermed ligger driften til selvforsvar i alle mennesker. Hvis man tar dette som utgangspunkt, «undertrykker» prinsipielle pasifister dette instinktet hvis de nekter å forsvare seg hvis de blir angrepet.

3.5.1.6. Var nasjonalsosialistene overbevist om sin rett?

Nasjonalsosialistene, med Hitler i spissen, var hellig overbevist om at de gjorde det rette. Heinrich Himmler skal ha uttalt 5. mai 1944: «De vil sikkert føle med mig, hvor tungt det var for mig at utføre den mig pålagte soldaterplikt, som jeg har etterlevet og gjennomført af lydighed og dybeste overbevisning.» (Haffner 1979: 126). Man kan med det som er redegjort for så langt si at man har funnet svaret på spørsmålet om hva som var grunnlaget for nasjonalsosialismens verdioppfatning: En mer eller mindre vulgær, eventuelt bokstavelig, tolkning av naturlovene slik de er fremsatt i evolusjonsteorien, ble brukt av nasjonalsosialistene for å begrunne rette og gale handlinger. De mente enkelt sagt at de handlet i samsvar med den guddommelige naturens vilje.

3.5.2. Finnes det andre nasjonalsosialistiske verdier?

To sentrale nasjonalsosialistiske verdier er nøysomhet og lojalitet. Både nøysomhet og lojalitet er en stor del av det å kunne ofre seg for en sak som er større enn en selv. Hitler selv ønsket i sammenheng med nøysomhet å stå frem som et eksempel til etterfølgelse. Han hadde i stor grad en *asketisk* livsførsel. Han var vegetarianer, røykte ikke, drakk ikke alkohol, hadde få seksuelle forbindelser, og han proklamerte ikke at et liv i luksus som noe å trakte etter. Å være vegetarianer er hensiktsmessig i den forstand at man i stedet for å produsere kjøtt produserer korn og grønnsaker. Å produsere korn og grønnsaker krever langt mindre ressurser enn å produsere kjøtt. At Hitler var vegetarianer kan tolkes ut fra ønsket om at Tyskland skulle produsere mest mulig føde slik at befolkningsveksten kunne opprettholdes og vokse. Om flere sluttet å spise kjøtt, ville landet kunne produsere mer.

Lojalitet er en annen sentral nasjonalsosialistisk verdi. Lojaliteten gjelder mot den saken som er større enn en selv, folkets fremgang og makt. Oppfattet Hitler noen av medarbeiderne som illojale, var det sjelden noen nåde. Både Himmler og Göring ble stemplet som illojale av Hitler i krigens siste dager.

Familie- eller rettere avlspolitikken- er en viktig nasjonalsosialistisk verdi. Hitler skriver flere ganger at han er bekymret for prostitusjonen og kjønnsykdommene som herjer. Han slår et slag for ekteskapet, og mener en av løsningene er tidlige giftermål for fremtidige

generasjoner. Prostitusjonen kan ikke fjernes med moralske forelesninger eller from vilje. Et tidlig giftermål er i overestemmelse med den menneskelige natur, særlig for mannen, da kvinnen kun er den passive del (Hitler 1994 I: 171). Kvinner ble sett på som «avlsmødre» og det ble en dyd å få mange barn. Barna skulle deretter oppdras etter de nasjonalsosialistiske prinsipper i barnehager, skoler og kollektive grupperinger. Hitlers politikk gikk aktivt inn for å sosialisere mennesker. Langt på vei gjennomførte man en statlig oppdragelse, i prinsippet ikke ulik den man finner hos Platon. At Hitler slår et slag for ekteskapet kan tilsynelatende se ut til å stå i motsetning til seksualkulten som rådet under nasjonalsosialismen (Haffner 1979: 38). En måte å se dette på er at seksualkulten var rettet mot ungdommen, og at det var et triks for å få kollektivisert dem.

Hitler var også dyrevenn, men om hans vegetarianisme kan forstås ut fra dette er mindre sannsynlig. Hitler kan ikke akkurat defineres som noen *bioetiker* (Aadnanes 2002 166-168 og Bråkenhielm 1994: 68-79), men som en fanatisk naturlovtilhenger der prinsippet om den sterkestes rett rår. Etter min vurdering står bioetikk i fundamental motsetning til grunnprinsippene i evolusjonsteorien, selv om det finnes personer som har klart kunststykke å tolke Darwin dit at han mente alt levende har samme verdi fordi det har felles biologisk opphav. Det siste er bioetikkenes hovedprinsipp (Bråkenhielm 1992: 74-77). Tilhengere av bioetikk er ofte personer som føler de må tro på evolusjon, men samtidig kan de ikke akseptere evolusjonens brutale grunnprinsipper. Bioetikk kommer blant annet til uttrykk i motstand mot å skyte oljeskadet fugl i Langesund, motstand mot hvalfangst, og motstand mot slanking ved avlivning av bestanden av sel langs Californias kyst.

3.5.3. Har nasjonalsosialismen en form for nytteetikk?

Aadnanes skriver at en definisjon av det nyttige er avhengig av menneskesynet (Aadnanes 2002: 164). Ifølge Thommessen og Vetlesen er en egoistisk etikk en etikk som kun regner handlinger som moralsk riktige eller gale i lys av konsekvenser den får for å fremme eller hemme interessene til den som handler (Thommessen og Vetlesen 2002: 162-163). Det vil si aktørens egen nytte, egeninteresse og egenskjærlighet. Aktøren antas primært å ha selviske interesser i det som angår «jeg», «meg» og «mitt». Dette er det man kan kalle en *individualistisk egoisme*. *Gruppeegoisme* er det snakk om når det gjelder saker som angår «vi», «oss» og «vår». Det vil si fellesinteressene til partikulære grupper som aktøren identifiserer seg med eller er medlem av. Det partikulære består i å ta hensyn til noen, men ikke alle de berørte parter. I en partikulær orientering vil det lett kunne oppstå interessekonflikter i forholdet til andre grupper, særlig i kampen om ressurser eller goder.

Interessekonflikter kan løses enten med forhandlinger eller vold .

Det er nærliggende å se på den nasjonalsosialistiske etikken som en form for gruppeegoistisk etikk, og den hadde det Tommessen og Wetlesen kaller en partikulær orientering. Hitler mener hele virkeligheten er en kamp, og han skriver at den som vil leve må kjempe. Den som ikke kjemper fortjener ikke å leve (Hitler 1994 I: 195). Skal man kategorisere nasjonalsosialismen etisk kommer den etter min vurdering nærmest en nytteetikk av gruppeegoistisk art.

Ser man på nytteetikk og begrenser den til enkeltindividet, kan dette forklare mye av den tankegangen man ser bak livsfilosofier som *satanisme*, *nihilisme* og *hedonisme*. Dette samsvarer med det Aadnanes skriver om at naturalismens moralprinsipper er å leve i pakt med sin natur, fri utfoldelse av livskraftene, selvrealisering og å fri seg fra nedarvede og livsfiendtlige konvensjoner. Frigjøringen gjelder særlig fra tradisjonell kristen moral, der særlig det monogame ekteskapet blir sett på som unaturlig (Aadnanes 2002: 163-164). En slik holdning samsvarer i grove trekk med nasjonalsosialismen der man ikke hadde noe mot «sunn sannselighet» så lenge det skaffet sunne etterkommere. Dette førte til en kropps- og seksualkult, som begynte på 20-tallet, men var uhindret på 30- og 40-tallet (Haffner 1979: 38).

3.5.4. Hvilke virkninger fikk nasjonalsosialismens verdioppfatning?

I praksis førte denne type mentalitet til store ødeleggelser, og den gikk hardest ut over russerne i Hitlers kamp om Lebensraum. Anslag over hvor mange sovjetborgere som ble drept under andre verdenskrig varierer veldig. Det laveste anslaget er 12 millioner, det høyeste rundt 30 millioner. Mot jødene ble det satt i gang en systematisk utryddelseskampanje. I Hitlers virkelighet var jødene både en trussel mot hele menneskeheten, og mot seg selv. Det var derfor riktig å utrydde dem, og det var til alles, inkludert jødenes, beste.

Hans etiske overbevisninger gikk på slutten av krigen utover det folket han før hadde hevdet å elske så høyt. Da krigslykken snudde vekk han ikke en tomme fra prinsippet om at den sterkestes rett fortsatt var det gjeldende. Haffner skriver at Hitler skal ha sagt etter at den tyske offensiven mot Moskva gikk i stå høsten 1941: «Også på dette punkt er jeg iskold. Hvis det tyske folk ikke lenger skulle været sterkt og offervilligt nok til at udgyde sit eget blod for sin eksistens, så skal det gå til grunde og tilintetgøres af en anden stærkere magt (...) I så fald vil jeg ikke græde en tåre for det tyske folk» (Haffner 1979: 142). Hitler ønsket den totale folkekrig, men ønsket tyskerne dødsstøtet da han så at majoriteten av den tyske befolkningen ikke ønsket dette. Førerbefalingene fra 18. og 19. mars 1945 dømte tyskerne til folkedød. Den

første gikk ut på å «evakuere» tyskerne på vestfronten. Dette skulle gjøres uten mål eller forsyninger. Den ville i realiteten blitt en dødsmarsj. I den andre, den såkalte «Nero-befalingen», gjorde Hitler det klart at tyskerne skulle fratas enhver overlevelsesmulighet. I befalingen kom blant annet dette til uttrykk: «Alle militære, trafik-, etterretnings-, industri- og forplejningsanlæg. Samt materielle værdier inden for rigets område, som fjenden kan udnytte straks eller i løbet av overskuelig tid til fortsættelse af sin kamp, skal ødelægges». Som en forklaring til Albert Speer sa Hitler: «Hvis krigen er tabt, så er folket også tabt. Det er ikke nødvendig at tage hensyn til det grundlag, som det tyske folk behøver til den mest primitive overlevelse. Tværtimod er det bedre også at ødelægge disse ting. For dette folk har vist sig at være svage, og fremtiden tilhører udelukkende det sterkere folk fra øst. Hvad der bliver til overs efter denne kamp, er i alle tilfælde kun de mindreværdige, for de gode er faldet.» Hitler gjorde alvor av sine ord fra 27. november 1941 (Haffner 1979: 142-144).

Hovedtrekkene i dette kalles *den brente jords taktikk*, men denne taktikken gjelder i utgangspunktet kun materielle ting som man ikke ønsker fienden skal ha nytte av. Å utslette sitt eget folk med det samme har ikke noe med denne taktikken å gjøre. Albert Speer var klok nok til ikke å utføre, eller i det minste begrense konsekvensene, av Hitlers ordrer i de siste månedene av krigen.

Mot slutten av krigen, da sovjetiske soldater var på vei mot Berlin, mente Hitler at det tyske folket hadde sviktet ham og vist seg svake. Til og med den «trofaste» Himmler og SS mente Hitler hadde sviktet ham. Han stod fast på at naturens rett fortsatt gjaldt, og nektet derfor evakuering av sivilbefolkningen i byen. Han «erkjente» at de «asiatiske hordene» hadde vist seg sterkere enn arierne, noe de etter Hitlers «logikk» også hadde. Det tyske folk skulle derfor fratas enhver overlevelsesmulighet. Det skulle straffes med utslettelse, fordi det hadde vist seg uegnet til å ta over verden (Haffner 1979: 111). I løpet av de siste månedene av andre verdenskrig opplevde den tyske sivilbefolkningen ufattelige lidelser. Byer lå i ruiner, det lå lik i det offentlige rom, millioner av hjemløse sultet og streifet rundt, administrasjonen var brutt sammen og staten tilintetgjort. Alt var bevisst igangsatt av Hitler i de siste månedene av krigen, og han ble til slutt en forræder mot det folket og det landet han hadde vist så stor entusiasme for tidligere. Hitler ønsket i sine siste måneder Tysklands totale ødeleggelse (Haffner 1979: 134- 135). Ut fra dette kan man trekke konklusjonen at de alliertes terrorbombing av tyske byer og sivile mennesker var totalt meningsløs. De allierte håpet med dette at Hitler ville gi opp og kapitulere, men Hitler «frydet» seg over å se Tysklands undergang i de siste månedene av sitt liv. Bombingen hadde med andre ord ingen hensikt, da Hitler på prinsipielt grunnlag nektet å kapitulere. Hans sosialdarwinistiske tankegods om at

den sterkeste overlever gikk i stedet utover den tyske sivilbefolkningen.

3.6. Plassering av nasjonalsosialismen

3.6.1. Er nasjonalsosialismen synonymt med Adolf Hitler?

Jeg har i innledningen tatt utgangspunkt i at nasjonalsosialismen som samfunnsmessig fenomen var begrenset til et bestemt sted og en bestemt tid. Grunnlaget til NSDAP eksisterte allerede før Hitler kom inn i bildet, men partiets ideologiske grunnlag og vekst oppstod med Hitler. Uten Hitler er det svært tvilsomt om partiet ville ha fått den posisjonen det senere fikk, eller om det hadde blitt til noe i det hele tatt. Partiet vokste med andre ord frem fra agitatorens Adolf Hitler. Haffner skriver: «NSDAP i slutningen af tyverne var helt og holdent Hitlers værk» (Haffner 1979: 27). Den praktiske politikken som ble ført helt til 30. april 1945 ble diktert av Hitler personlig. Han hadde alltid det siste ordet da politiske beslutninger ble tatt, og Hitlers støttespillere kan på mange måter karakteriseres som nikkedukker.

Haffner skriver at Hitler ønsket å gjennomføre hele sin plan i løpet av sin egen levetid. Han så på seg selv som uerstattelig, og partiet hadde derfor ikke noen «kronprins» (Haffner 1979: 22). Selv om blant annet både Göring og Goebbels på ulike tidspunkter ble utpekt til etterfølgere, så Hitler på seg selv som noe helt spesielt. Haffner skriver at Hitler 23. november 1939 sa: «Som en sidste faktor må jeg i al beskedenshed nævne min egen person: uerstattelig. Der er hverken nogen militær eller civil personlighed, der kan erstette mig (...) Rigets skæbne afhænger alene af mig. Jeg vil handle derefter.» (Haffner 1979: 23). Den tyske nasjonalsosialismens undergang og død kom som en direkte konsekvens av Hitlers overmodige handlinger og senere selvmord den 30. april 1945, selv om dens begravelse ikke kom før over en uke etterpå. Så lenge han var i live nektet Hitler prinsipielt å kapitulere, og han forbød også andre å gjøre det etter at han var død.

Hitlers posisjon i bevegelsen, og det at den kan sies å ha oppstått og gått til grunne med ham, gjør at et skille mellom person og ideologi i dette tilfellet vanskelig lar seg gjøre. Ideelt sett skal man som hovedregel alltid skille sak og person, men i dette tilfellet er det svært vanskelig. Ut fra det som er redegjort for så langt kan man fastslå at nasjonalsosialismen er synonymt med Adolf Hitler.

På den andre siden var ikke Hitler alene om å ta ansvaret for *konsekvensene* av nasjonalsosialismens gjennomføring. Hans politiske tanker hadde aldri vært mulig uten maktgrunnlag, personlige støttespillere og mennesker som utførte hans vilje. Alene hadde Hitler aldri kommet hverken til makten eller fått gjennomført sine tanker i praksis. Det er

gjennom dannelsen av *kollektive bevegelser* at enkeltindivider med felles synspunkter kan få gjennomslag for det de tror på. Veien til makt ble lagt via demokratiet. NSDAP kom ikke til makten via politisk revolusjon, slik som sosialismen i Russland eller fascismen i Italia. Hitlers kuppforsøk i 1923 mislyktes, og man tok derfor andre metoder i bruk for å nå målet om makt. Hitler forstod at man i den grad det var mulig, måtte fremstå som lovlydige borgere for å vinne folkets tillit. Hitler var likevel motstander av demokrati, men utnyttet demokratiets muligheter for å komme til makten.

Gjennomføringen av den praktiske politikken hadde som nevnt ikke vært mulig uten støttespillerne. Hele Hitlers regjering og administrasjon spilte en rolle i gjennomføringen av sakene. Goebbels stod blant annet for den omfattende propagandaen som propagandaminister, og Himmler med sitt mektige SS var hovedarkitekten bak Holocaust. Sistnevnte beskrev utryddelsen av jødene som det mest ærerike kapittel i tysk historie (Fure 2002: 117). Himmler var som SS-sjef en av de mektigste personene i det tredje riket. Himmler og hans SS var de som i størst grad utførte Hitlers vilje i praksis. I den sammenheng skal man også huske på at Himmler var en av de mest overtroiske nasjonalsosialistene, så selv om Hitler i større eller mindre grad avviste mange av de semireligiøse elementene og mytene, lå disse som et bakteppe i nasjonalsosialismens praksis på grunn av Himmlers posisjon.

En statsadministrasjon er underlagt de som sitter på toppen, uavhengig av hvem som styrer, og da Hitler fikk diktatorisk makt ble det innført flere reformer i statsadministrasjonen. Hitler hadde et stort organisasjonstalent, nærmere bestemt hans evne til å skaffe seg funksjonsdyktige maktmekanismer og beherske dem (Haffner 1979: 27). Haffner skriver at en statsfunksjonsdyktighet avhenger av dens forfatning, skreven eller uskreven. Hitler erstattet ikke Weimar-republikkens statsforfatning, han bare avskaffet den. Han skapte bevisst en tilstand der myndighetsutøverne lå i strid med hverandre ved å opprette «stater i staten». Hitler styrte med andre ord etter prinsippet «splitt og hersk». Dette gjorde han for sin egen uinnskrenkende handlefrihets skyld. En forfatning ville begrenset hans muligheter som leder, og det å være eneveldig ville vært umulig i et intakt statsapparat. Hitler erstattet derfor staten med kaos (Haffner 1979: 44-45). Hitler gav sine ordrer, og deretter var det opp til hver enkelt av de som stod under ham å gjennomføre ordren i størst mulig samsvar med Hitlers vilje. Statens funksjonsdyktighet ble kraftig svekket. Den fikk en form for hierarkisk profil med Hitler øverst og et kaos av ukoordinerte organisasjoner under ham. Maktapparatet ble kun holdt sammen av Hitlers person (Haffner 1979:57). Folket var med andre ord i praksis underlagt Hitlers vilje.

Staten er ifølge Hitler et middel til å nå et mål: krigføring (Haffner 1979: 81). Krig var

Hitlers middel for å nå sine mål, og han tok etterhvert fullstendig kontroll over det militære, og han skaffet seg ubestridt herredømme over generalene. Militærets mannskaper måtte avsi en personlig lojalitetsed til Hitler. Han tvang feltmarskalk Walther von Brauchitsch til å trekke seg tilbake, og utnevnte seg selv til øverste kommanderende med begrunnelsen at ingen av generalene var i besittelse av den nødvendige nasjonalsosialistiske vilje (Beevor 2002: 54). De tyske offiserene kom i utgangspunktet fra konservative, aristokratiske familier, og de var ofte grunnleggende uenige med Hitler. I forhold til deres politiske syn stod Hitler langt til venstre i politikken (Haffner 1979: 57), og hans målsetninger virket for mange av dem virkelighetsfjerne.

Opposisjonen mot Hitler kom med andre ord fra høyre, da de konservative var de eneste besværlige innenrikspolitiske konkurrentene til Hitler i perioden 1930-1934, og også senere (Haffner 1979: 56). Under krigføringen gjaldt uenigheten mellom Hitler og generalene særlig Hitlers strategi, men der måtte de bøye seg på grunn av Hitlers posisjon. Opposisjonelle generaler ble fjernet (Beevor 2002: 54). Et eksempel på en sak der mange generaler var uenige med Hitler, er angrepet på Sovjetunionen (Operasjon Barbarossa). Generaler og diplomater av den gamle skolen holdt fast ved Bismarcks maksime om at Tyskland aldri skulle gå til krig mot Russland (Beevor 2002: 17). Et annet stridstema var forholdet mellom de ulike armégruppene under selve operasjonen og hvor hovedfremstøtet skulle være. General Heinz Guderian var oppgitt over Hitlers stadige endringer. Han mente at hovedfremstøtet måtte legges mot Moskva. Hitler mente fremstøt mot Leningrad og Ukraina var viktigst, og han holdt generalene i sjakk ved å utnytte rivaliseringen dem i mellom (Beevor 2002: 41).

Det siste stridstemaet var synet på kapitulasjon da utfallet av krigen var klart. Da utfallet av krigen ble klarere og klarere stod offiserene bak flere attentatforsøk mot Hitler. Et av de mest kjente av disse er 20. juli-attentatet i Wolfsschanze-hovedkvarteret i Rastenburg i Øst-Preussen i 1944. Haffner skriver at dette var et erkekonservativt prosjekt (Haffner 1979: 57). Hitler så på sin egen overlevelse som et tegn, og han ble av dette oppmuntret til å fortsette krigføringen. I krigens siste måneder og dager ville flere generaler kapitulere for å minske sivilbefolkningens lidelser og avslutte det som allerede var tapt, men Hitler nektet.

Da Hitler var død satte flere Wehrmacht-offiserer i gang forhandlinger med russerne og de allierte. Blant de øvrige maktgrupper var det særlig SS-funksjonærene som nektet å kapitulere (Haffner 1979: 144), og flere av dem begikk selvmord. I det som var igjen av Hitlers regjering fantes det enda mennesker som hadde evnen til rasjonell tenkning. Hitlers favorittarkitekt og rustningsminister Albert Speer gjorde i de siste månedene av krigen sitt beste for å beskytte

det tyske folk mot de lidelser Hitler ønsket å påføre dem (Haffner 1979: 144). Hitler ønsket at Tyskland skulle gå til grunne med ham og gav, som nevnt over, en rekke ordrer som skulle fremskynde dette.

Hvis man ser på sivile menneskers posisjon i perioden under Hitler var den totalt underlagt staten, eller rettere: Hitlers vilje. Det var blant annet allmenn verneplikt, og det medførte obligatorisk militærtjeneste og fysisk fostring av ungdommer. Tysklands store tap på østfronten gjorde forøvrig at det etter hvert ble mangel på soldater. Forsvaret av Berlin i krigens siste dager ble for en stor del utført av mindreårige og eldre. Befolkningen ble i tillegg «sosialisert» inn i kollektive bevegelser, der *Hitler Jugend* er en av de mest kjente. Dette var obligatorisk, så kritikken mot at den nåværende paven var med i Hitler Jugend er usaklig og vitner om mangel på kunnskaper.

Mennesker som arbeidet i statsadministrasjonen var selvfølgelig underlagt Hitlers vilje. Tilsynelatende normale mennesker utførte de grusomste ting under nasjonalsosialistenes befolkningsprogram. Mange av dem var nok overbeviste nasjonalsosialister og mente det de gjorde var det rette, mens andre gjorde det de fikk ordre om. Mennesker som nektet å utføre jobben de var pålagt kunne risikere straff, fordi mennesker ble satt opp mot hverandre og kunne fungere som angivere overfor hverandre. Organiseringen var med andre ord nådeløs, og opposisjon til Hitlers vilje var omtrent ikke mulig. Til tross for dette ser man at nasjonalsosialismen ikke kunne vært gjennomført uten «vanlige» mennesker heller. Det var for en stor del disse som utførte Hitlers ideer i praksis. Mange av dem var nok hjernevasket og manipulert av nasjonalsosialistenes propaganda, mens andre kun utførte ordre fordi de ikke hadde noe valg.

Fordi så mange av Tysklands innbyggere hadde vært involvert i nasjonalsosialismens politiske praksis, var det umulig å få dømt alle etter krigens slutt. Lorentz skriver at de fleste aktørene aldri ble straffet. Mange begikk selvmord (Blant annet Göring og Himmler) eller flyktet til Sør-Amerika (Blant annet Adolf Eichmann og Josef Mengele), eller de gikk i dekning med ny identitet (Lorentz 2003: 139). Det siste gjaldt særlig SS-funksjonærer. Flere av dem dannet på slutten av krigen den hemmelige organisasjonen *ODESSA (Organisation de ehemaligen SS-Angehörigen)*, som hjalp fremtredende nasjonalsosialister å rømme til Sør-Amerika, og som senere hadde som mål å fortsette arbeidet. Fremtredende medlemmer av Hitlers regjering og administrasjon, og offiserer i Wehrmacht som ble tatt til fange, ble dømt til døden, fengslet eller havnet i krigsfangenskap. Med dette som utgangspunkt kan man trekke konklusjonen at de allierte og Sovjetunionen ikke mente at Hitler hadde ansvaret for konsekvensene av nasjonalsosialismen alene.

Det finnes derfor flere tilnæringsmåter når man skal svare på spørsmålet om nasjonalsosialismen er synonymt med Adolf Hitler. Alt etter hvordan man vinkler det kan svaret bli forskjellig. Ser man på nasjonalsosialismen som teori er Hitler nærmest enerådende. I dens praksis spiller andre en betydelig rolle, og i dette tilfellet utmerker Himmler seg spesielt.

Det fantes mange mennesker som trodde nasjonalsosialisme var den sanne verdensanskuelse, men til syvende og sist hadde denne ideologien aldri fått den posisjonen den fikk uten Hitler. At den grovt sett også gikk til grunne med ham viser hvor tett sammenvevd ideologien og personen Adolf Hitler var. Hitler kan derfor sies å være både den tyske nasjonalsosialismens fødsel og død. Når det gjelder grunnleggere av en religion/et livssyn er det meget vanskelig å skille mellom sak (læren) og person (utøveren), fordi de grunnlegger religionen/ livssynet ut fra egne refleksjoner. Hovedgrunnen til at et skille er problematisk, er at disse personene nesten uten unntak har samsvar mellom ord og handling. Hadde ikke det vært tilfellet, hadde religionen/livssynet hatt et troverdighetsproblem.

3.6.2. Nasjonalsosialisme eller hitlerisme?

Siden den tyske nasjonalsosialismen nærmest er uløselig knyttet til Adolf Hitler, åpner det opp for at den burde kalles for noe annet. Det er jo flere stater som har, og har hatt, en «nasjonal sosialisme», og Hitler er ikke den eneste personen som har hatt idéen om å blande nasjonalisme og sosialisme. Både Serbias tidligere diktator Slobodan Milosovic, Venezuelas diktator Hugo Chavez, Iraks tidligere diktator Saddam Husseins Baath-parti, Egypts tidligere president Gamal Abd al-Nasser og Cubas diktator Fidel Castro kan alle betegnes som «nasjonalsosialister» uten at deres politikk nødvendigvis har noe med Hitler å gjøre av den grunn.

Poenget er at ordet «nasjonalsosialisme» ikke hadde hatt en så negativ klang hvis den ikke var assosiert med Hitler og Hitlers politikk. Man kunne da hevde at Hitlers politikk bare var én variant av nasjonalsosialismen, akkurat som Stalins politikk bare var én variant av sosialismen. En moderne nasjonalsosialist kunne dermed si at Hitler misforstod nasjonalsosialismen, på samme måte som mange av dagens sosialister hevder, når de blir konfrontert med sosialismens forbrytelser, at Lenin, Stalin, Mao, Pol Pot og Kim Jong-Il misforstod/misforstår sosialismen.

I Tyskland etter krigen var det fortsatt mange mennesker som mente nasjonalsosialisme var en god idé, men at den var blitt klønete gjennomført. Med dette som utgangspunkt burde kanskje politikken i det tredje riket heller vært kalt *hitlerisme*, siden den er så nært knyttet til

Hitler som person? For å sammenligne, burde islam på samme måte da kalles *muhammedanisme*, siden den er uløselig knyttet til Muhammed. I tidligere tider ble da også muslimer kalt for *muhammedanere* av europeerne, siden de var tilhengere av Muhammeds lære. Buddhismen er oppkalt etter grunleggeren Buddha, stalinismen etter Stalin, og kristendommen etter Jesus Kristus. At det vil komme en endring av begreper som er så innarbeidet er lite sannsynlig, og nasjonalsosialismen kan derfor sies å være synonymt med Adolf Hitler. En jøde kan derfor ikke være nasjonalsosialist, med mindre vedkommende lider av selvhat og adopterer Hitlers lære og praksis. Karikaturtegningene som sammenligner jøder med nasjonalsosialister, og som dukker opp i mange av avisene når det er turbulente forhold i Midtøsten, kan derfor betegnes som grunnløse.

«Nazisme» er også en uholdbar betegnelse, selv om det er den mest kjente betegnelsen på nasjonalsosialismen. Den er uholdbar fordi den for det første er en sammentrekning, for det andre er det slang, og for det tredje sier det svært lite om hva Hitlers politikk gikk ut på. I dagens samfunn har «nazisme» hos mange omtrent samme betydning som «rasisme», bare «nazisme» er en form for rasisme knyttet til Hitler. De færreste tenker på nasjonalsosialismen som et altomfattende politiske system. Dette politiske systemet handler om mer enn en fiendtlig innstilling til mennesker som ser forskjellig ut eller oppfører seg annerledes.

3.7. Oppsummering del 3

I denne delen har jeg gjennomgått det som etter min vurdering er de viktigste trekkene i nasjonalsosialismen som livssyn. Jeg har sett på den rollen Adolf Hitler spilte, hans forhold til de øvrige nasjonalsosialistene, og konkludert med at Hitler var eneveldig i utformingen av ideologiens grunnprinsipper. Han ønsket tidlig å drive med politikk, men ønsket å legge føringene på politikken selv. Han kunne derfor ikke slutte seg til noen av de etablerte partiene, hverken i tiden i Østerrike eller før han kom i kontakt med DAP i Tyskland. Da han kom i kontakt med DAP var han først skeptisk til partiet. Han så på det som nok et ustrukturert parti som ville gå til grunne like fort som det hadde oppstått. Han så deretter muligheten til å overta partiet, siden det ikke var stivnet til en «organisasjon», og det kunne derfor formes til en *personlig virksomhet*. Innhold, mål og retning kunne ennå bestemmes, noe som ville være umulig i de store, etablerte partiene.

Hitler utformet ideologien med utgangspunkt i det verdensbilde og den verdensanskuelsen han hadde dannet gjennom lesing og observasjon gjennom sine ungdomsår i Wien. I denne verdensanskuelsen hadde jødene en helt spesiell rolle, men også forestillingen om at det foregikk en naturlig kamp mellom folkeslagene om Lebensraum stod sentralt. Hitlers tolkning

av naturlovene, og hvem han hadde en forestilling om stod bak dem, ble lagt som basis for å forstå både forholdet mellom jødene og arierne, og på kampen mellom folkeslagene. Om andre nasjonalsosialister hadde tanker eller ideer, måtte disse alltid godkjennes av Hitler. Det var liten mulighet for å kjøre et sololøp, og de som ikke rettet seg etter Hitlers vilje fikk kjenne hans vrede. Hans medarbeidere kan derfor i stor grad karakteriseres som nikkedukker, og kulten som oppstod rundt Hitler gjør at nasjonalsosialismen får religiøse trekk.

På grunn av at nasjonalsosialismen er satt sammen av tanker hentet fra andre, og samtidig ikke er teoretisk gjennomarbeidet i stor grad, gjør at den ideologisk kan fremstå som frynsete i kantene. Hitler er ikke spesielt begeistret for teori. Han mener at store endringer i verdenshistorien kun har kommet med det talte ords makt. Likevel mener han at hans tanker må nedfelles på papir, slik at de kan få en ensartet utbredelse overalt. Til tross for denne «teoriforakten» er det nærliggende å hevde at nasjonalsosialismen består av en kjerne av urokkelige prinsipper, og at tanker som ikke passet inn med disse prinsippene ble forkastet. Det er derfor nærliggende å hevde at den har en rød tråd. Denne røde tråden er knyttet til det virkelighetsområdet som danner basisen for nasjonalsosialismen. At det var et tankesystem som først søkte politisk makt og deretter gjennomførte sin politikk, gjør at den etter min mening kan betegnes som en politisk ideologi på linje med marxisme og liberalisme.

Det virkelighetsområdet som danner basisen for nasjonalsosialismen er naturen. Hitler ser på mennesket som totalt underlagt slik han oppfatter naturlovene. Det hele handler om å overleve, og kun den som seirer i «kampen for tilværelsen» er verdig livet.

Hitler mener han er utvalgt av den evige vilje som behersker dette universet for å sikre at den sterkeste rasen oppretter sin rettmessige plass på jorden. Det er nærliggende å tolke Hitlers begreper som «den guddommelige vilje», «Herren», «den evige vilje som behersker dette universet» og «vidommens grusomme dronning» som et uttrykk for en gudsforståelse, og Hitler ser med utgangspunkt i dette på den guddommelige vilje og de brutale naturlovene som ett. Dette kan betraktes som en panteistisk gudsforståelse.

Den nasjonalsosialistiske virkelighetsoppfatningen inneholder også okkulte, religiøse og mytiske elementer. Man finner igjen sentrale tanker fra okkultistene Helena Petrovna Blavatsky, Guido von List og Jörg Lanz von Liebenfels i nasjonalsosialismen. Dette gjelder særlig tanker som har med raser, rasekamp og folkekamp å gjøre. De mytiske forestillingene i ariosofien om arierne som kulturskapere over hele kloden, finner man også i stor grad igjen hos Hitler.

En sentral tanke i den nasjonalsosialistiske virkelighetsoppfatningen er tanken om en jødisk verdenskonspirasjon. Jødene bruker ulike metoder for å overta verden. Hitler frykter at om

jødene lykkes, vil jorden en dag være tom for mennesker. Jødenes viktigste metoder er infisering av det ariske blodet, slik at rasen forringes, infiltrering av kulturen, og oppfinnelsen av marxismen. Marxismen er kun hykleri, og blir brukt for å undertrykke og få kontroll over de nasjonale arbeiderne. Samtidig prøver internasjonale, jødiske børsbanditter å ta kontroll over den nasjonale økonomien. Disse to internasjonale systemene, marxismen og kapitalismen, er hemmelige forbundsfeller, og begge systemene ønsker å undergrave nasjonalstaten, den nasjonale arbeidskraft og den nasjonale økonomi. Jødenes mål er en hensynsløs, internasjonal kapitalisme der andre folkeslags skjebne er å være slaver.

En annen sentral tanke i den nasjonalsosialistiske virkelighetsoppfatningen, er at det foregår en kamp mellom folkeslagene om *Lebensraum*. Han mener det er synd at menneskene i Vesten, som etter hans mening er overlegne andre mennesker, har henfalt til humanitet og barmhjertighet. Dette mener Hitler er å grave sin egen grav. Det er naturens vilje at den svake går til grunne. Når den høyeststående rasen lar være å delta i kampen om å erverve mer jord, gjør det bare at de mindre utviklede, men mer hensynsløse, folkeslag erobrer nye landområder. De kan også erobre områdene der den ariske rasen holder til, derfor må folkekampen gjenopptas. Å erverve jord der den ariske rasen kan kolonisere er derfor et hovedmål i nasjonalsosialismen.

Hitlers syn på kampen mellom jødene og arierne, og hans syn på kampen mellom folkeslagene er to separate deler av virkeligheten. Ut fra dette utledes nasjonalsosialismens to hovedmål: utryddelse av jødene og ervervelse av nytt land. I begynnelsen av andre verdenskrig var folkekampen og ervervelse av ny jord det viktigste målet. Da krigslykken i øst snudde, mener mange historikere at Hitler vendte en større del av fokuset mot jødeutryddelsen. Dette synet bunner i at jødeutryddelsene økte i intensitet samtidig som utfallet av krigen ble klarere og klarere.

I nasjonalsosialismens menneskesyn står rasebiologi og eugenikk sentralt. Fordi rase er den primære storheten får nasjonalsosialismen et kollektivt menneskesyn. Det er de egenskapene man har som tilhørende en rase som er avgjørende for menneskeverdet. Rasene ble plassert i et rasehierarki med den ariske rasen øverst, og jødene nederst. Arierne var kulturskapere og overmennesker. Jødene var kulturødeleggere og undermennesker. I et mellomsjikt kommer de kulturbærende rasene. Disse er også undermennesker, men de skiller seg fra jødene ved at de har sine egne land og klarer å bære en kultur. Hitler mener raseegenskapene ligger i blodet, og den nasjonalsosialistiske rasebiologien skiller seg ikke fra den øvrige europeiske rasebiologien i grunnprinsippene. Hitler ser på raserenhet som en av forutsetningene for å opprettholde kulturen. Dette vet jøden, og derfor er et av jødenes mål å forgifte det ariske

blodet.

Ifølge Hitler er det kun arierne som er kulturskapende, og man kan finne spor etter dem i alle de store kulturene som har eksistert. Når en kultur stagnerer eller går under er det fordi det opprinnelige ariske blodet er blitt forgiftet. Kulturen kan holde et visst nivå så lenge det finnes en arisk kjerne eller det skjer en arisk påvirkning utenfra. Arierne er den eneste rasen som har skapende, kulturelle tanker. Alle andre folkeslag er derfor skyldige arierne sin eksistens. De kulturbærende rasene, som japanerne eller slaverne, kan bære de arisk-kulturelle tankene videre, men de kan ikke skape sin egen kultur. Det som tilsynelatende er deres kultur er de ariske tankene tolket ut fra deres rasemessige forutsetning.

Arieren er ikke bare kulturskapende. Den kulturskapende evnen er avhengig av en iboende idealisme som gjør at arieren har evnen til å ofre seg for en sak som er større enn seg selv. Ifølge Hitler er denne saken rasen, folket og nasjonens fremgang og makt.

Jødene står i den totale motsetning til arieren. Hitler hentet sine antisemittiske tanker både fra den klassiske antisemittismen med røtter i middelalderen, fra populistisk, okkult og folkelig antisemittisme i Wien og fra forskjellige antisemittiske tenkere i Tyskland. Hitler understreker at jødene ikke er et religionssamfunn, men en rase. Likevel er han mindre opptatt av jødenes fysiske rasekjennetegn enn han er av deres iboende egenskaper. Jødene er i besittelse av alle de negative menneskelige egenskapene som feighet, grådighet, løgnaktighet, parasittisk livsstil, egoisme og seighet. Hitler mener jødene har som mål å utrydde menneskeheten, og han mener at han handler etter den evige vilje som behersker dette universet når han kjemper mot jødene. Siden jødene ønsker å utrydde menneskeheten, må de etter Hitlers syn utryddes før de når sine mål.

Jødene står i en særstilling i Hitlers verdensanskuelse, men også andre folkeslag står sentralt. Dette gjelder i første rekke sigøyerne, slaverne og afrikanerne. Sigøyerne er, i likhet med jødene, snyltere og parasitter i de landene de oppholder seg i. I likhet med jødene har de ikke et eget land. Slaverne har derimot sine egne land, og derfor får de tildelt en helt annen rolle av Hitler. Under andre verdenskrig var flere av de slaviske nasjonene alliert med Hitler. Disse var hjelpefolk og brikker i Hitlers krigsplaner. Det som allierte dem med Hitler, var antagelig at de så på Sovjetunionen som en større trussel. I den folkekampen Hitler mener er en del av virkeligheten, ble krigen mot Sovjetunionen selve manifestasjonen av denne. Dette var en utryddelseskrig, der målet var å erobre og kolonisere landområder helt til Ural. Russerne skulle utryddes eller slavebindes.

Hitler ønsket også å utrydde individer han anså for å trekke ned den rasemessige kvaliteten innenfor den ariske rasen. Dette gjaldt i første rekke homofile, personer med medfødte fysiske

skader, mennesker med psykiske sykdommer eller personer med psykisk- eller fysisk utviklingshemming. Prinsippet var at disse fra naturens side var uskikket til liv. Hadde de levd i naturen hadde de gått under og/eller ikke kunnet formert seg videre. Hitler mener derfor det er feil å holde dem kunstig i live. Det er kun det han ser på som den latterlige humaniteten som er med på å holde liv i disse menneskene.

I den grad nasjonalsosialismen kan sies å ha en verdioppfatning har denne sin bakgrunn i en først og fremst kollektiv, men også individuell, forståelse av sosialdarwinistiske grunnprinsipper. Med tanke på Hitlers tolkning av naturlovene, er dette et nærliggende etisk utgangspunkt. Man kan si at Hitler misbrakte Darwins teorier for å rettferdiggjøre sine gjerninger, men samtidig skal man ikke se bort fra at Hitler bare dro politiske og sosiale konsekvenser av selve evolusjonsteoriens grunnprinsipper: «survival of the fittest», «kampen for tilværelsen» og «naturlig utvalg». Med utgangspunkt i at nasjonalsosialistene var overbevist om at det fantes fiender som truet Tysklands eksistens, mente de at tiltakene de satte i verk hadde gode og rette hensikter. Man kan si at nasjonalsosialismen hadde en form for nytteetikk av gruppeegoistisk art. Det som kjennetegner nytteetikk er at nyttehensyn for et individ eller et kollektiv avgjør hva som er rett og galt. Nasjonalsosialistene mente det var nyttig å utrydde den rasen som truet hele menneskehetens eksistens, og at det var nyttig å erobre andre folkeslags jord for å sikre overlevelse for den ariske rasen. Hitler holdt fast ved sitt sosialdarwinistiske utgangspunkt helt til det siste. Da krigslykken snudde, var det tyskerne som hadde vist seg svake. De hadde vist seg å ikke være verdige til å overta verden, og det var naturens rett at de gikk under. Det er sannsynlig at Hitler i krigens siste måneder ønsket at Tyskland skulle gå til grunne med ham.

Det er nærliggende å hevde at den tyske nasjonalsosialismen var Hitlers personlige verk, og derfor er synonymt med ham. På den annen side hadde han aldri fått gjennomført sine politiske visjoner uten medarbeidere. Av disse medarbeiderne står Heinrich Himmler i en særstilling. Som sjef for SS var han ansvarlig både for driften av konsentrasjonsleirene, og for Einsatz-gruppen. De allierte og Sovjetunionen mente heller ikke konsekvensene av nasjonalsosialismen utelukkende var Hitlers verk. Fremtredende medarbeidere av Hitler, offiserer i det militære og mennesker involvert i ulike nasjonalsosialistiske organisasjoner ble enten tatt til fange og dømt, eller flyktet til Syd-Amerika. Flere gikk også i dekning med ny identitet.

Siden nasjonalsosialismen er så tett sammenvevd med Hitler som person, er det nærliggende å åpne opp for at den burde vært kalt noe annet. På samme måte som Stalins form for sosialisme kalles stalinisme, kunne Hitlers form for nasjonalsosialisme kalles hitlerisme. Det

finnes en rekke regimer etter andre verdenskrig som kan betegnes som nasjonalsosialistiske, men siden begrepet er så nært knyttet til Hitler blir dette sjelden gjort. Det beste eksempelet på et nasjonalsosialistisk regime etter andre verdenskrig er Irak under Saddam Hussein. Hans form for arabisk nasjonalisme kom til uttrykk i undertrykkelse av etniske minoriteter og forsøk på erobring av nytt land. Likevel er begrepet nasjonalsosialisme så sterkt knyttet til NSDAP og Hitler at betegnelsen «hitlerisme» etter all sannsynlighet ikke har noen fremtid, til tross for at det ville være mer korrekt å bruke dette begrepet på Hitlers form for nasjonalsosialisme.

Del 4 Konklusjon: Hvilken livssynstradisjon tilhører nasjonalsosialismen?

4.1. Hva er nasjonalsosialismens svar på de sentrale livssynsspørsmålene?

Denne problemstillingen er avgjørende for å kunne plassere nasjonalsosialismen i en livssynstradisjon. Med utgangspunkt i hva Hitler sannsynligvis ville svart, må man sammenligne disse svarene med svarene på tilsvarende spørsmål i de ulike livssynstradisjonene. Den livssynstradisjon som har de mest sammenfallende svarene er den mest nærliggende å plassere nasjonalsosialismen i. Er det to eller flere livssynstradisjoner som kan se ut til å være aktuelle, må man drøfte de ulike livssynstradisjonene med hverandre, og ut fra dette vurdere hvilken som samsvarer mest med nasjonalsosialismen.

På spørsmålet om det finnes noe guddommelige ser Hitler ut til å mene at det finnes en guddommelig energi i universet, og at denne energien har en vilje. At den har en vilje må nødvendigvis bety at den er personlig. Begreper han bruker for å beskrive denne kraften/viljen/energien er «den guddommelige vilje» (Hitler 1994 I: 98), «visdommens grusomme dronning» (Hitler 1994 I: 97), «Herren» (Hitler 1994 I: 99 og Hitler 1994 I:55) og «Den evige vilje som behersker dette universet» (Hitler 1994 II: 13). Hitler definerer ikke sin gudsforståelse nærmere. Man bør også være klar over at begrepene han bruker kan tolkes poetisk og metaforisk, men det er mindre trolig. En overbevist ateist ville etter stor sannsynlighet ikke tatt slike begreper i sin munn.

Når det gjelder menneskets opprinnelse og utvikling er det nærliggende å tenke seg at Hitler, med utgangspunkt i hans gudsforståelse, ser på alle levende vesener som et resultat av naturens vilje. Han skriver at naturen først anbringer de levende vesener her på jorden, og deretter iakttar kreftenes frie spil. Den sterkeste i henseende til mot og flid får da som

naturens yndling Herrens rett til å leve (Hitler 1994 I: 99). «Herren» plasserer de levende vesener inn i verden, og deretter er utviklingen overlatt til naturkreftene.

Et sentralt livssynsspørsmål er om mennesket utelukkende en del av naturen eller om det er noe med mennesket som skiller og/eller setter mennesket over/ved siden av naturen. Hitlers svar på dette kan betegnes som entydig. Det er ingenting som tyder på at Hitler ser mennesket som noe annet enn et naturvesen. At det er et naturvesen kommer til uttrykk i den stadige kampen for å overleve. «Kampen for tilværelsen» gjelder mellom folkeslagene, og målet er å erverve jord for å sikre overlevelse for sin rase.

Når det gjelder spørsmål knyttet til menneskeverd og fellesskap mellom mennesker er Hitler helt klar. Menneskets verdi avhenger av de iboende egenskapene man har som følge av å tilhøre en rase, og at man ikke har noe lyte om man tilhører den ariske rasen. Menneskeverdet er genetisk medfødt, og derfor har ikke alle mennesker de samme rettighetene eller samme krav på respekt. Jødene er grunnleggende egoistiske, og forener seg bare med andre jøder hvis eksistensen til deres rase er truet. Arieren er i utgangspunktet også egoistisk, men han har idealismen til å ofre seg for en sak som er større enn ham selv. Han er derfor først og fremst et felleskapsvesen.

Hva eller hvem som bestemmer hva som er rett og galt, eller om det finnes noe som kan kalles rett og galt er et sentralt livssynsspørsmål. For Hitler er det hans forståelse av hvordan naturen fungerer som er grunnlaget for hva som er rett og galt. Den dualistiske tilnærmingen til hvem som står bak henholdsvis det gode og onde er også sentral i dette spørsmålet. Bak naturlovene står den evige vilje som behersker universet. Hitler mener at den tyske nasjonen er truet av ytre fiender. Dette gjelder først og fremst av den jødiske verdenssammensvergelse. Han ser det derfor som rett, godt og hensiktsmessig å forsvare seg. At Hitler opererer med fiktive fiender eliminerer ikke det faktum at han trodde trusselen var reell. Med bakgrunn i Hitlers dualistiske innstilling til hva som er godt og ondt, er det den jødiske rasen som er representanter for det grunnleggende onde, og de ønsker å ødelegge hele menneskeheten. Arieren representerer derimot det gode og har de edleste egenskapene av alle menneskeraser. Hitler tror han er satt til å lede arierne for å frelse verden.

For arieren er meningen med livet å ofte seg for den saken som er større enn man selv: rasen, nasjonen og folkets fremgang. Sammen skal folket erobre Lebensraum i øst, der befolkningsoverskuddet kan kolonisere. På sikt er målet et arisk verdensherredømme der det hersker fred fordi arierne har undervunget eller utryddet undermenneskene. Gjennom dette har arieren virkeliggjort seg selv. Et paradoks i den sammenhengen er at Hitler mener menneskeheten går til grunne hvis folkekampen opphører.

4.2. Ulike kategorier av livssynstradisjoner

Det finnes et utall måter å lage kategorier på, alt etter hvilke kriterier man legger til grunn. Jeg har valgt å dele livssynstradisjonene inn i følgende hovedkategorier: monoteistiske religioner, polyteistiske religioner, panteisme, humanistiske livssyn og naturalistiske livssyn. I mange tilfeller utelukker ikke den ene kategorien den andre. For eksempel er hinduismen både panteistisk og polyteistisk. Mange livssyn kan heller ikke begrenses til én livssynskategori. De kan ha fundament i to eller flere. Aadnanes skriver blant annet at marxismen ikke kan begrenses til enten det humanistiske eller det naturalistiske livssynsperspektivet (Aadnanes 2002: 176-180 og 183-184).

Hvilken kategori er det rimeligst å plassere nasjonalsosialismen i? Ut fra svarene som er gitt på livssynsspørsmålene kan man utelukke polyteistiske religioner og humanistiske livssyn. Hitler tror ikke på flere guder, men på én guddommelig kraft i universet. Man kan med rimelig sikkerhet også slå fast at nasjonalsosialismen har svært lite med den humanistiske livssynstradisjonen å gjøre (Aadnanes 2002: 185). Det man står igjen med da er monoteistisk religion, panteisme og naturalisme. Skal man ta utgangspunkt i slik nasjonalsosialismen fremstod utad eller slik den var innad? Med et utenfraperspektiv menes slik den ble oppfattet av massene, med et innenfraperspektiv menes Hitlers personlige livssyn. Jeg har valgt å drøfte begge alternativene.

4.2.1. Kan nasjonalsosialismen defineres som en monoteistisk religion?

Jeg har vært inne på religiøse trekk i nasjonalsosialismen i hoveddelen, og som nevnt i del 2 er svaret avhengig av hvordan man definerer religionsbegrepet. Definerer man religion slik at det omfatter tilbedelse av fysiske ting eller personer er svaret ja (Jf. et religiøst forhold til penger, og posisjonene til faraoene i Egypt og keiserne i visse perioder av Romerriket). Med en slik religionsdefinisjon blir Hitler «Gud» som mottar tilbedelse fra massene.

Hitler vek ikke fra å bruke religiøse begreper og religiøs retorikk i sine taler, og han sammenlignet nasjonalsosialismen med religion når det gjaldt intoleranse. Han lærte mye av religioners struktur og oppbygning. Som barn var Hitler aktiv i den katolske kirken på sitt hjemsted (Goodrick-Clarke 2005: 193). Hitler skriver: «Storheden i enhver mæktig organisation som inkarnation af en ide beror på den religiøse fanatisme, hvormed den hæver sig, intolerant mod alt andet og overbevist om sin egen ret» (Hitler 1994 I: 235). Han viser blant annet til kristendommen, og spesielt katolisismen når det gjelder intoleranse. Han skriver at den katolske lære kolliderer med eksakt vitenskap og forskning, men den er ikke villig til å ofre en stavelse av sine læresetninger (Hitler 1994 II: 63). Han erklærte med

stolthet seg selv både som intolerant og kompromissløs. Han ønsket at nasjonalsosialismen skulle være den eneste makten i Tyskland, og la aldri skjul på det.

Hitler erklærte at partiet var et sant verdensanskuelsesparti. Han mente at en verdensanskuelse er intolerant, fanatisk og kompromissløs, og at den ikke kan nøye seg med å være «et parti ved siden av de andre». Den krever å være absolutt og alene anerkjent, og hele det offentlige liv skal rette seg etter den. Kristendommen er et eksempel på en slik verdensanskuelse, mener Hitler. Den tok over den friere antikkens verden, og åpnet for en åndelig terror. Verden er siden blitt pint og behersket av denne tvang. En slik tvang kan kun brytes ved tvang, og terror ved terror. Ut fra dette kan man skape en ny tilstand. En verdensanskuelse vil aldri være tilbøyelig til kompromisser, slik et politisk parti er det. Hitler er klar over at man ikke kan fjerne menneskers overbevisninger ved et pennestrøk uten å ha et reelt alternativ. Han henviser her med stor sannsynlighet til Sovjetunionen, der kristendommen ble forsøkt tilintetgjort av bolsjevikene. Hitler skriver at hvis man berører den nåværende menneskehet de av oppdragelsen støttede religiøse, men i deres praktiske betydning moralske grunnsetninger, ved å la denne religiøse oppdragelse falle bort uten å erstatte den med et ekvivalent, så vil resultatet bli at fundamentene for menneskehetens tilværelse rystes ganske alvorlig (Hitler 1994 II: 11).

Erstatningen for en etablert religion må derfor være en sann verdensanskuelse som kan erstatte alle punkter i religionen. Omveltningen må ikke komme plutselig, men gradvis. En form for «arisk kristendom», slik man finner hos Jörg Lanz von Liebenfels, eller «arisk protestantisme» slik man finner hos Richard Wagner og Houston Stuart Chamberlain kan brukes i en overgangsfase. Hitler skriver at protestantismen ifølge sitt vesen best kan forsvare tyskhetens interesser på bakgrunn av opprinnelse og senere tradisjoner. Den svikter imidlertid da forsvaret av nasjonale interesser finner sted på et område som enten mangler i dens forestillingsverden og tradisjonelle utvikling eller av en annen grunn bør avvises (Hitler 1994 I: 85).

En måte å forstå dette på er at Hitler på sikt ønsket å fjerne kristendommen, og erstatte den med nasjonalsosialismen. Med andre ord å erstatte en verdensanskuelse med en annen verdensanskuelse. Samtidig ble man kvitt kristendommens barmhjertighetsmoral og krav om underdanighet. Rosenberg sammenlignet kristendommen med humanismen med sin ettergivende respekt for mennesker uavhengig av rase eller religion. Han holdt disse verdensanskuelsene ansvarlig for raseblanding og statlig omsorgspolitik som opprettholdt uønskede elementer (Skorgen 2002: 231). Dette synet sammenfaller med Friedrich Nietzsches brennende kristendomshat.

Hitler ble, og ønsket å bli, oppfattet som en frelser. Likevel er han, hvis man tar utgangspunkt i hans egne utsagn, underlagt «Herren» og «den evige vilje som behersker dette universet». Ble Hitler oppfattet som guddommelig, var dette kun utad. Han så ikke på seg selv som guddommelig, men som den som var satt i en posisjon til å gjennomføre den guddommelige vilje. Etter stor sannsynlighet så han på seg selv som frelseren, men ikke som guddommelig. Nasjonalsosialismens fokus er på livet i denne verden, og Hitler ønsket å opprette et arisk verdensrike. En betegnelse på et slikt fenomen som beskrevet over er *kvasi-religion* (Aadnanes 2002). Å definere nasjonalsosialismen som en monoteistisk religion er etter min vurdering ikke holdbart. Dette kan begrunnes med det ikke er snakk om massenes oppfattelse av nasjonalsosialismen, men om Hitlers personlige livssyn. Utad kan nasjonalsosialismen få religiøse trekk, men denne avhandlingens tema er nasjonalsosialismen som livssyn, altså et innenfraperspektiv. Da står man igjen med to alternativer: naturalisme og panteisme. Begge setter naturen som utgangspunkt for virkeligheten. Forskjellen er at naturalismen har et materialistisk, mens panteismen har et åndelig utgangspunkt for å forstå naturen. Hvilken av disse livssynstradisjonene vil det være mest nærliggende å plassere nasjonalsosialismen i? Jeg skal først se på naturalismen.

4.2.2. Hva er naturalisme?

Aadnanes skriver at i dagligtalen er uttrykket *materialistiske livssyn* mer kjent enn naturalistiske livssyn. Materialisme kan på den andre siden ha forskjellige betydninger, og mennesker som kaller livssynet sitt materialistisk vil ikke nødvendigvis være fortrolig med å kalle det naturalistisk. Aadnanes velger likevel å kalle alle disse retningene for naturalistiske livssyn, fordi man unngår direkte assosiasjoner til blant annet marxismen og materialistisk livsstil. Samtidig knytter begrepet naturalistiske livssyn disse nærmere naturvitenskapene, og dette er det vesentlige poenget (Aadnanes 2002: 142 og Henriksen 2005: 140). Et naturalistisk livssyn er dermed nært knyttet til naturvitenskapen som måler og tester naturlover i den fysiske verden. Betegnelsen naturalistiske livssyn bør derfor forbeholdes livssyn som kun regner med den fysiske naturen som basis, og som avviser alt overnaturlig. I motsetning til religiøse eller mytologiske livssyn forsøker naturalismen å forklare naturfenomenene vitenskapelig (Aadnanes 2002: 145).

Virkelighetsoppfatningen i naturalistiske livssyn går i korte trekk ut på at virkeligheten er identisk med den fysiske naturen, og derfor i minste detalj er underlagt de lover og strukturer som naturvitenskapen har oppdaget. Alle tanker om noe overnaturlig kan avvises som illusjoner (Aadnanes 2002: 143-144). Mennesket er i likhet med alle andre levende vesener et

produkt av naturens utvikling (Henriksen 2005: 139 og Aadnanes 2002: 152). Det er naturen som bestemmer utviklingen, ikke mennesket (Henriksen 2005: 140). Virkeligheten er det med andre ord naturen selv som legger premissene for. Det som menes med dette er at mennesket er underlagt naturlovene, og at det derfor i liten eller ingen grad kan påvirke utviklingen. Naturen styrer seg selv uavhengig av mennesket. Ikke-personlige elementer har utviklet mennesket til hva det er i dag. Det vil si at hverken Gud, menneskets frie valg eller fornuft spiller noen rolle i naturens evolusjon (Henriksen 2005: 139).

Menneskesynet i naturalismen knytter mennesket til naturen. Mennesket er en dyreart blant mange, og har derfor ikke noen særstilling i tilværelsen. Aadnanes skriver at det ikke er lett å få plass til fornuft og fri vilje når en naturalistisk virkelighetsoppfatning skal legge premissene for menneskesynet. Disse elementene må innordnes i naturens mekanikk, og mennesket kan ikke råde over dem. Forståelsen av menneskets sjel, eller med andre ord det som gjør mennesket levende, må ses i sammenheng med naturens evolusjon. Tankene om sjelen som evig og udødelig blir avvist (Aadnanes 2002: 156-157). Det som gjør mennesker og dyr levende er kjemiske prosesser i kroppen. Menneskers tenkeevne og dyrs instinkter er med andre ord bare kjemiske prosesser i hjernebarken. Aadnanes skriver at de mest ekstreme naturalistiske retningene ser bort fra at mennesket har en bevissthet, og ser på både dyr og mennesker som fysiologiske automater (Aadnanes 1992: 153). Både kristendom og humanisme legger vekt på fornuft, fri vilje og selvbevissthet og vil derfor betegne et konsekvent naturalistisk menneskesyn som *reduksjonistisk* (Aadnanes 2002: 155 og 172).

Verdioppfatningen i en konsekvent naturalisme blir begrunnet ut fra naturlovene. Siden hele virkeligheten er knyttet til naturen, er det naturen som avgjør hva som er rett og galt. Det overnaturlige blir i utgangspunktet avvist, og tilværelsen blir i stedet forklart ut fra biologiske mønster og prosesser. At det guddommelige blir avvist åpner opp for tanken om at det ikke finnes objektive kriterier på rett og galt, da naturens stadige utvikling gjør at ikke noe kan stadfestes å være evig og uforanderlig. Evolusjonsteoriens far, Charles Darwin, mente at naturen er vilkårlig og at den favoriserer dem som er best tilpasset sine omgivelser (Henriksen 2005: 141 og Stevenson 1994, 152).

Aadnanes skriver at mennesket derfor ikke er forpliktet av absolutte verdier, hverken fra Gud eller den humanistiske tanken om at grunnprinsippene for rett og galt er medfødt hos mennesket. Naturen inneholder ingen evige normer, men hvordan kan man da snakke om etikk og moral i en naturalistisk sammenheng? Moral er et produkt av selve naturen. Normer har oppstått i løpet av historien ut fra menneskelige behov, livsvilkår og samfunnsforhold. Dette gjør at normene varierer fra tid til tid, og fra sted til sted. Samvittigheten blir ikke sett

på som noe som kan erkjenne eviggyldige normer, men som et resultat av oppdragelsen man har fått, og av påvirkning fra miljø og samfunn. Moralen defineres derfor som grunnleggende relativ og subjektiv (Aadnanes 2002: 161-162). Aadnanes skriver at man likevel kan snakke om naturalistisk etikk, selv om ordene «etikk» og «norm» klinger dårlig i denne sammenhengen. Hovedprinsippet er at det som hevder seg i «kampen for tilværelsen» har krav på livsutfoldelse. Noen annen målestokk enn seier i «kampen for tilværelsen» kjenner ikke en konsekvent naturalisme. Det «gode» og «rette» er identisk med livets utfoldelse og det som fremmer livskraftene. Naturalismen skiller ikke mellom det faktiske og det verdifulle, mellom det som *er* og det som *bør være*. Verdimålestokken er seier i "kampen for tilværelsen" (Aadnanes 2002: 162).

Etiske betenkeligheter ved et naturalistisk livssyn er at «nyttehensyn» blant annet kan åpne opp for genmanipulasjon. Aadnanes skriver at det knapt vil være etiske innvendinger angående genmanipulering så lenge det fremhever "det edle", også ved mennesket. Dette kan forsvares ut fra et nytteetisk perspektiv (Aadnanes 2002: 167-168). En konsekvent naturalisme kan ikke motsette seg genmanipulasjon fordi menneskeverdet ikke har noen sikker plass. Ytterst sett er mennesket kun materie. Naturalistiske holdninger kan med andre ord åpne opp for kloning og «forprogrammering» av gener for å få visse egenskaper. Såkalte «designerbabyer» er ikke lenger en fremmed tanke for mange mennesker. Den muligheten til genmanipulasjon som er tilgjengelig i dag vil, hvis den blir anvendt på mennesker, sette Hitlers menneskeraseavl ut på sidelinjen (Aadnanes 2002: 170). Hadde dagens genteknologi vært tilgjengelig for Hitler hadde han etter stor sannsynlighet benyttet seg av den. Hitler mente man kunne avle på mennesker slik man avler på dyr. På den annen side bør et naturalistisk livssyn, hvis det er konsekvent, se på avl som å tukle med naturen. Kunstig utvalg er ikke det samme som naturlig utvalg, og avl burde bli sett på som uforenlig med en konsekvent naturalisme. På den annen side er et argument mot dette at mennesket er kommet så langt i naturens utvikling at det står i en særposisjon i forhold til andre arter. Menneskets egen evolusjon har gjort at mennesket kan kontrollere noen av naturlovene, og dermed drive med avl. Med et slikt utgangspunkt vil dette samsvare med naturalistiske holdninger.

Aadnanes skriver at det er sjeldent å møte mennesker som klart vedkjenner seg et gjennomført naturalistisk livssyn. Naturalistiske tanker kombineres i dag ofte med andre livssyn, særlig med en ateistisk humanisme (Aadnanes 2002: 144, 168 og 171). Det er derfor ikke uvanlig å møte på mennesker som avviser alt overnaturlig, sier de er humanister, men samtidig viser til grunnleggende naturalistiske synspunkter. For eksempel at menneskets fornuft og samvittighet er utviklet gjennom evolusjon.

4.2.3. Er nasjonalsosialismen et uttrykk for naturalisme?

Aadnanes har som overskrift på sin redegjørelse av fascismen og nasjonalsosialismen:

«Fascisme og nazisme- naturalisme i full utfolding?» (Aadnanes 2002: 184).

Han stiller med andre ord spørsmål til om det her kan være en link, og det betyr at han er åpen for at det kan det være. Dette er ikke ubegrunnet. Hitlers ekstreme fokusering på naturen som premissleverandøren for alt som eksisterer gjør det meningsfylt å stille et slikt spørsmål. Dette kan, i det minste ved første øyekast, virke som en riktig kategori å plassere nasjonalsosialismen i. Det er ingen tvil om at nasjonalsosialismen inneholder sterke naturalistiske drag (Aadnanes 2002: 192). Fellestrekk mellom nasjonalsosialisme og naturalisme er at de begge legger mer vekt på sanseintrykk og på tilfredsstillelse av følelsene fremfor intellektet. (Aadnanes 2002: 143-144, 163-164 og 185). I nasjonalsosialismen kommer dette elementet først og fremst til uttrykk gjennom manipulering av virkeligheten, mens i naturalismen kan dette komme til uttrykk i en mer eller mindre hedonistisk livsstil.

Nasjonalsosialismen lever også til de grader opp til det naturalistiske prinsippet om at de som hevder seg i «kampen for tilværelsen» har krav på livsutfoldelse. Den henter viktige livssynsspørsmål fra en ekstrem naturalistisk tankegang (Aadnanes 2002: 192).

Hyllingen av krig som legitimt middel i «kampen for tilværelsen» og fokuset på grunnleggende, naturlige skiller mellom rasene står i gjeld til forenklete darwinistiske syn (Aadnanes 2002: 185). Vold er uttrykk for livskraft og vitalitet (Aadnanes 2002: 189). Man kan kalle dette vulgærdarwinisme eller forenklet darwinisme, men evolusjonens hovedprinsipper blir etter min vurdering tolket bokstavlig i dette tilfellet. Likevel er det ikke slik at man *må* gjøre det, men nasjonalsosialistene mente at de kjempet mot en trussel:

Jødernes plan om verdensherredømme og utryddelse av menneskeheten. Alle resonnement innenfor naturalismen ender derfor ikke nødvendigvis opp med Hitlers utryddelsesleire.

Nasjonalsosialismen setter visse naturalistiske synsmåter inn i en så særegen atmosfære at talsmenn for «klassisk» naturalisme ikke vil kjenne seg igjen. Som åndshistorisk storhet har nasjonalsosialismen en helt annen grunnsetning enn den kjølige og rasjonelle som preger det naturalistiske perspektivet (Aadnanes 2002: 192). Nasjonalsosialismen er i så måte uttrykk for en primitiv naturalisme, eller skal man kalle det *et naturalistisk livssyn i ytterste konsekvens?* Med det naturalistiske perspektivet er jeg derfor inne på et spor på vei mot det eventuelle målet, men først skal besvarelsen se på enda et livssynsperspektiv: det panteistiske.

4.2.4. Er nasjonalsosialismen en panteistisk religion?

Panteisme kan defineres som en religiøs parallell til naturalisme. Begge setter naturen i sentrum, men mens naturalismen ser på naturen som utelukkende materiell, ser panteismen på naturen som guddommelig, som uttrykk for en upersonlig guddommelig virkelighet (Aadnanes 2002: 38). Både naturalisme og panteisme ser på mennesket som en del av naturen (Aadnanes 2002: 41). Det som kjennetegner panteismen er med andre ord at det ikke er noe skille mellom det guddommelige og det materielle. Verden er i seg selv guddommelig og «Gud» er en upersonlig kraft eller energi i universet. Et panteistisk perspektiv spiller en stor rolle i det nyreligiøse perspektivet (Aadnanes 2002: 39), og det samsvarer med en New Age-forståelse av det guddommelige. På den annen side kan skillet mellom ateistisk naturalisme og panteisme være uklar. Det kan være vanskelig å dra klare grenser mellom en ateisme og materialisme på den ene siden og panteisme på den andre. Selv ateister kan ha en religiøs holdning til naturen og universet (Aadnanes 2002: 40). Hitler var mest sannsynlig ikke ateist, men om han var det, drev han i det minste en form for naturlovsdyrkelse/dyrkelse av naturens kraft, og ligger dermed nær det fenomenet Aadnanes beskriver.

Mest nærliggende er det likevel å forstå det Hitler kaller «den guddommelige vilje» (Hitler 1994 I: 98), «vidommens grusomme dronning» (Hitler 1994 I: 97), «Herren» (Hitler 1994 I: 99 og Hitler 1994 I:55) og «Den evige vilje som behersker dette universet» (Hitler 1994 II: 13) som uttrykk for en gudsforståelse, og ikke som metaforer. En måte å tolke Hitlers gudsforståelse på er at han nettopp ser på Gud og naturen som ett, i og med at han ser på «Herren» etc. som viljen bak naturlovene.

En panteistisk enhetstanke kommer i nasjonalsosialismen til uttrykk i forestillingen om et folk, et rike, og en Leder. Gud blir da også å finne i det rene blodet til den høyeststående rasen, og dermed i det tyske folk. Innvendingen mot dette er at andre rasers blod også må ha en forbindelse med det guddommelige, siden hele naturen er guddommelig. Argumentet mot dette igjen er at arierne er den høyeststående rasen med de edleste trekkene, og dermed står de nærmere det guddommelige enn de laverestående rasene. Dette sammenfaller med Jörg Lanz von Liebenfels' teozoologi. Til tross for enhetstanken utelukker ikke panteismen hierarki (Jf. kastesystemet i hinduismen).

Et element som kan se ut til å skille panteismen og nasjonalsosialismen når det gjelder gudsforståelse, er at Gud i panteismen er uttrykk for en upersonlig kraft i universet. Hitler ser derimot ut til å mene at «Herren» har en vilje, og denne viljen står bak kraften i naturen. En vilje må nødvendigvis være personlig, hvis den da ikke er statisk og evig satt en gang for alle. Dette trenger ikke nødvendigvis å være en motsigelse. Hitler betegner viljen som evig. At den

er evig gjør den samtidig uforanderlig. Kraften i naturen er derfor både evig og uforanderlig. Om den er personlig eller upersonlig spiller mindre rolle.

Kommer man lenger ved å se på det Bråkenhielm betegner som *vitalismen* for å forstå Hitlers gudsforståelse? Vitalismen er en teori om livsprosessenes natur, og innebærer at det finnes en uavhengig livskraft som forklarer de fysiske, organiske og kjemiske prosessenes spesielle karakter. Den skiller seg fra den genetiske materialismen ved at den hevder det finnes en autonom livskraft, uavhengig av materien. Vitalismen er derfor ikke materialistisk. En vitalistisk teoretiker er *Hans Dreich*, som regner med at det finnes en selvstendig livskraft, knyttet til de levende organismene. Denne kaller han *enteleki*. Bråkenhielm spør så hvor denne livskraften kommer fra. Dreich vil ha et *meristisk* svar, og si fra de levende organismene selv. Dette skiller seg fra en *holistisk* form for vitalisme. Denne teorien vil hevde at det finnes en større helhet som gjennomstrømmes av livskraften. En representant for holistisk vitalisme, er den tyske filosofen *Friedrich Paulsen*. Han har forestillingen om at hele jorden kan betraktes som en levende organisme. Paulsen er inspirert av *panpsykismen*, representert ved den tyske filosofen og psykologen *G.T. Fechner*. Denne teorien innebærer at det finnes psykisk liv også i den uorganiske naturen. Med andre ord finnes det livskraft i alt. En annen holistisk utforming av panpsykismen finner man hos *William James*, der Gud tolkes som en kosmisk bevissthet, der alt er en enhet (Bråkenhielm 1994: 62-63).

Hitlers gudsforståelse kan tolkes slik at den ligger nærmere en holistisk vitalisme, og kanskje aller nærmest William James' versjon. Hitlers gudsforståelse er forøvrig så vag at man bare kan spekulere i spørsmålet. Har man med det som er redegjort for så langt kommet lenger mot målet? Svaret er ikke entydig, men det panteistiske perspektivet er ikke noe villspor.

4.2.5. Er nasjonalsosialismen uttrykk for naturalisme eller panteisme?

På samme måte som nasjonalsosialismen vanskelig lar seg plassere på en tradisjonell politisk høyre-venstreakse, trer det klart frem at den vanskelig kan plasseres i en bestemt, rendyrket livssynstradisjon. Både det naturalistiske og panteistiske perspektivet er klare alternativer, og det felles utgangspunktet de har i naturen gjør at de ikke utelukker hverandre. Både naturalismen og panteismen kan plasseres i det Bråkenhielm kaller *det biosentriske verdensbildet* (Bråkenhielm 1994). Likevel er den naturalismen Aadnanes omtaler *materialistisk, ateistisk og sekulær* (Aadnanes 2002: 148). Den regner derfor ikke med noen annen virkelighet enn naturen. Et grunnleggende materialistisk utgangspunkt er etter all sannsynlighet uforenlig med Hitlers utgangspunkt for virkelighetsoppfatning. Det panteistiske perspektivet er derfor mer nærliggende enn naturalisme, selv om ekstreme naturalistiske

synspunkter når det gjelder menneskesyn og etikk vil ligge nær nasjonalsosialismen.

På den annen side vil naturalismens og panteismens felles utgangspunkt i naturen gjøre at svarene på livssynsspørsmålene, som kan utledes av virkelighetsoppfatning, menneskesyn og verdioppfatning, ikke nødvendigvis behøver å bli så ulike i de to perspektivene. Uavhengig av om det er naturalistiske eller panteistiske perspektiver som er utgangspunktet, kan dette strekke seg fra nasjonalsosialismens tolkning av naturlovene til «grønne» livssyn som regner med at alt liv har samme verdi, enten fordi det har felles biologisk opphav, eller fordi alt levende er en del av den guddommelige naturen. Sistnevnte syn er det som ofte defineres som *bioetisk* (Aadnanes 2002: 166-167). Om naturen betraktes som materiell eller åndelig har med andre ord ikke så mye å si i praksis.

Nasjonalsosialismen kan sies å ha en panteistisk virkelighetsoppfatning, et ekstremt naturalistisk menneskesyn og en ekstrem naturalistisk verdioppfatning. At virkelighetsoppfatningen kan defineres som panteistisk, gjør at både det ontologiske og det forklaringsteoretiske besvares med bakgrunn i en form for gudsforståelse. Dette gjør at den panteistiske livssynstradisjonen igjen er mer nærliggende å plassere nasjonalsosialismen i enn den naturalistiske, siden menneskesyn og verdioppfatning blir utledet av virkelighetsoppfatningen. Dette er likevel ikke entydig, siden Hitlers ord også kan tolkes metaforisk.

Det er sterke indikasjoner på at nasjonalsosialismen enten er naturalisme eller panteisme, og at den kan plasseres i det biosentriske verdensbildet. Med bakgrunn i at man i forskning ofte må generalisere for å kategorisere, kan man si at hva nasjonalsosialismen ligger nærmest er avhengig av hvilken retning dette livssynet har en overveiende tendens til å bevege seg mot, vurdert ut fra en satt hypotese eller problemstilling. I dette tilfellet er problemstillingen hvilken naturforståelse som skal ligge til grunn for vurderingen. Som en endelig konklusjon kan man si at nasjonalsosialismen er:

Enten:

et natur-og naturkraftsdyrkende livssyn med en forestilling om en evig vilje som behersker universet.

Eller:

Et naturalistisk livssyn i ytterste konsekvens.

Den første definisjonen tar utgangspunkt i en bokstavlig tolkning av Hitlers egne ord, og ut fra disse ordene så Hitler på naturen som guddommelig. Til denne definisjonen ligger det panteistiske perspektivet nærmest. Den alternative definisjonen tar utgangspunkt i at Hitler brukte begrepene metaforisk, og at han samtidig så på naturen som grunnleggende materiell. Med en slik definisjon ligger det naturalistiske perspektivet nærmest, men det blir i den sammenhengen et naturalistisk livssyn i ytterste konsekvens, fordi nasjonalsosialismen drar de naturalistiske prinsippene til det ytterste.

Likevel ser jeg det vanskelig å trekke opp et entydig skille mellom naturalisme og panteisme når det er snakk om nasjonalsosialismen. Det panteistiske perspektivet ligger likevel etter min vurdering nærmest, og det linker også nasjonalsosialismen til dens okkulte røtter. Med dette som utgangspunkt står ikke nasjonalsosialismen så veldig langt fra New Age og annen nyreligiøsitet. Til tross for en på mange måter felles basis, er det få nyreligiøse livssyn som får samme uttrykk som nasjonalsosialismen. Dette er fordi de nyreligiøse livssynene som oftest har det før nevnte bioetiske utgangspunktet.

Det som er rimelig sikkert er at nasjonalsosialismen kan plasseres i det Bråkenhielm kaller det biosentriske verdensbildet. Dette verdensbildet tar utgangspunkt i naturen, og både naturalistiske og panteistiske perspektiver på tilværelsen kan kategoriseres inn i dette. Om man betrakter energien i universet som uttrykk for materiens egen kraft, eller for noe iboende guddommelig i naturen spiller liten rolle i praksis. Energien er der, uavhengig av hvordan man betrakter den.

I likhet med marxismen, som har et ben i henholdsvis den humanistiske og den naturalistiske livssynstradisjonen (Aadnanes 2002: 176-177), kan nasjonalsosialismen sies å ha et ben i den naturalistiske og et ben i den panteistiske livssynstradisjonen. Men som nevnt over, behøver det ikke være noe prinsipielt skille mellom disse to perspektivene. Hvordan man kategoriserer er også avhengig av tolkningen av Hitlers gudsforståelse.

Litteratur

Aadnanes, P. M. 2002, *Livssyn* 3. Utgave, Universitetsforlaget, Oslo

Beevor, A. 2002, *Stalingrad*, 4. utgave 2007, Spartacus Forlag, Oslo

Bärsch, C.-E. 2002, *Die politische religion des nationalsozialismus*, Wilhelm Fink Verlag, München

Berg Eriksen, T. 2005, «Jødene i Spania» i *Jødehat- Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 2. opplag 2006, N.W. Damm & Søn AS, Oslo

Berg Eriksen, T. 2005, «Svartedauden: Giftblandere og barnemordere» i *Jødehat- Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 2. opplag 2006, N.W. Damm & Søn AS, Oslo

Berg Eriksen, T. 2005, «Tyskland: Luther og de andre» i *Jødehat- Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 2. opplag 2006, N.W. Damm & Søn AS, Oslo

Bibelen, www.bibelen.no

Browning, C.R. 2000, «From 'Ethnic Cleansing' to Genocide to the 'Final Solution'. The Evolution of Nazi Jewish Policy, 1939-1941», i *Nazi Policy, Jewish Workers, German Killers*, Cambridge University Press

Bråkenhielm, C. R. 1994, *Människan i världen : om filosofi, teologi och etik i våra världsbilder*, 1. opplag 1992 Almqvist & Wiksell International, Uppsala

Fure, O.-B. 2002, «Tilintetgjørelsen av de europeiske jødene» i *Nytt norsk tidsskrift*, Universitetsforlaget, Oslo

Goodrick-Clarke, N. 2005, *The occult roots of nazism*, Tauris Parke Paperbacks, London (published 2004. Reprinted 2005)

Haffner, S. 1979, *Hitler- en politisk analyse*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S, København
(Originaltittel: *Anmerkungen zu Hitler*, Kindler Verlag GmbH, München 1978. Oversatt av Cristian Kock)

Harket, H. 2005, «Sions vises protokoller» i *Jødehat- Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 2. opplag 2006, N.W. Damm & Søn AS, Oslo

Harket, H. 2005, «Den nye antisemittismen» i *Jødehat- Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 2. opplag 2006, N.W. Damm & Søn AS, Oslo

Heiene, G. og Torbjørnsen, S.O. 1994, *Fellesskap og ansvar- innføring i kristen etikk*, 2. opplag 1997, Universitetsforlaget AS, Oslo

Henriksen, J.-O. 2005, *Menneskesyn, historisk arv og varig aktualitet*, Gyldendal akademisk, Oslo

- Hitler, A. 1994, *Min Kamp*, 7. opplag i et bind, Jørgen Paludans Forlag, København
(Originaltittel *Mein Kampf*, 1925, 1927. Oversatt fra tysk av Clara Hammerich. Forord av professor Sven Henningsen)
- Hitler, A. 2008, *Mein Kampf*, Jaico Publishing House, Mumbai
- Kershaw, I. 2008, *Hitler Overmot og nederlag- en biografi*, Forlaget historie og kultur, Oslo
- Kjeldstadli, K. 1999, *Fortida er ikke det den en gang var- en innføring i historiefaget*, 4. opplag 2005, Universitetsforlaget AS, Oslo
- Lorentz E. 2003, *Veien mot Holocaust*, Pax Forlag, Oslo
- Lorentz E. 2005, «Berlin: Framveksten av den moderne antisemittismen» i *Jødehat- Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 2. opplag 2006, N.W. Damm & Søn AS, Oslo
- Lorentz E. 2005, «Wien: populistisk og katolsk antisemittisme» i *Jødehat- Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 2. opplag 2006, N.W. Damm & Søn AS, Oslo
- Lorentz E. 2005, «Hitlers Tyskland 1933-1939» i *Jødehat- Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 2. opplag 2006, N.W. Damm & Søn AS, Oslo
- Lorentz E. 2005, «Mordet på seks millioner jøder» i *Jødehat- Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 2. opplag 2006, N.W. Damm & Søn AS, Oslo
- Mallmann, K.-M. og Cüppers, M. 2009, *Halvmåne og Hagekors- det tredje rige, araberne og Palæstina*, 2. Udgave, Informations Forlag, København
(Originaltittel: *Halbmond und hakenkreuz: ds dritte reich, die araber und palastina*. Oversatt av Andreas Harbsmeier)
- Seip, A.-L. 1998, «Det norske «vi» – kulturnasjonalisme i Norge», i Sørensen, Ø (red.), *Jakten på det norske*, 3. Opplag 2007, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo
- Skorgen, T. 2002, *Rasenes oppfinnelse*, Spartacus Forlag, Oslo
- Store Norske Leksikon:
<http://www.snø.no/mutasjon> (13.11.09)
http://www.snø.no/Jon_Alfred_Mjøen (13.11.09)
- Steiro, B. 1995, *Politisk Idéhistorie*, J.W. Cappelen Forlag AS., Oslo
- Stevenson, L. 1994, *Syv teorier om menneskets natur*, J.W. Cappelen Forlag AS, Oslo
(Originaltittel: *Seven theories on human nature*, Oxford University Press 1974, Second edition 1987 by Oxford University Press, Inc. Norsk utgave oversatt av Trond Berg Eriksen)
- Svare, H. 1997, *I Sokrates fotspor*, Pax Forlag, Oslo
- Thommessen B. og Wetlesen J. 2002, *Etisk tenkning- en historisk og systematisk innføring*, 1.

Utgave 1996, 8. Opplag 2003, Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo